Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Відділ дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою

До 30-річчя Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ПРІОРИТЕТИ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ТА ВІДНОВЛЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Матеріали круглого столу
(м. Харків, 23 вересня 2025 р.)

Електронне наукове видання

Харків
Право
2025

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

Відділ дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою

До 30-річчя Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ПРІОРИТЕТИ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ТА ВІДНОВЛЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Матеріали круглого столу
м. Харків, 23 вересня 2025 року

Електронне наукове видання

Харків
«Право»
2025

DOI: https://doi.org/10.31359/9786178617103
УДК [343.1+341.3+347.513]”364”(082)
П80

Редакційна колегія:
Н. В. Глинська (головний редактор), *Д. І. Клепка, А. А. Барабаш*

Рекомендовано до друку й поширення через мережу Інтернет вченою радою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України (постанова № 5/5 від 29 жовтня 2025 року)

П80 **Пріоритети** кримінального судочинства та відновлення справедливості в контексті російсько-українського збройного конфлікту : матеріали круглого столу, м. Харків, 23 вер. 2025 р. : електрон. наук. вид. / [редкол.: Н. В. Глинська (голов. ред.), Д. І. Клепка, А. А. Барабаш]. ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, Від. дослідж. проблем кримін. процесу та судоустрою. – Харків : Право, 2025. – 170 с. – DOI: https://doi.org/10.31359/9786178617103.
ISBN 978-617-8617-10-3

У збірнику висвітлено актуальні проблеми кримінального провадження, містяться результати дискусії за такими ключовими напрямами: 1) пріоритети в кримінальному провадженні в умовах збройного конфлікту: виклики та рішення; 2) механізм та шляхи відшкодування шкоди, завданої збройним конфліктом: національна модель та міжнародний досвід.

Розраховано на широке коло читачів, зокрема на науковців, викладачів, аспірантів, студентів юридичних закладів вищої освіти, фахівців у галузі права та всіх, хто цікавиться питаннями пріоритезації кримінального провадження.

УДК [343.1+341.3+347.513]”364”(082)

Матеріали викладено в авторській редакції з незначною коректурою. Відповідальність за їхню якість, достовірність, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та інформацію для службового користування, несуть автори.

© Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, 2025

ISBN 978-617-8617-10-3

ЗМІСТ

Авдєєва Г. К.
Роль криміналістичних технологій у розслідуванні злочинів в умовах збройного конфлікту 6
Барабаш А. А.
Гармонізація публічних і приватних інтересів у кримінальному провадженні крізь призму пропорційності та пріоритизації.. 10
Басиста І. В.
Елементи механізму відшкодування завданої росією шкоди та відновлення україни (продовження огляду)..... 15
Батиргареєва В. С.
Пріоритети кримінального судочинства та відновлення справедливості в контексті російсько-українського збройного конфлікту як магістральні напрями системи запобігання злочинності в Україні..... 21
Бобров Ю. О.
Військові суди як гарантія справедливості у кримінальних провадженнях про військові злочини: проблеми їх створення та діяльності 22
Богуцький П. П.
Завдання кримінального провадження в умовах сучасного збройного конфлікту та проблеми становлення системи військової юстиції України..... 30
Гафич О. І.
Пріоритезація кримінальних проваджень як інструмент забезпечення ефективності правосуддя.. 34
Геник В. М.
Окремі питання обмеження права власності особи на стадії досудового розслідування 38
Глинська Н. В.
Щодо визначення критеріїв пріоритезації у кримінальному провадженні 43
Демура М. І.
Проблеми реалізації засади non bis in idem у кримінальному провадженні у справах щодо домашнього насильства 50
Дроздов О. М., Дроздова О. В.
Провокація в кіберпросторі після Helme v. Estonia: тест пасивності, простір і процесуальні гарантії 55

Дунаєва Т. Є
Деякі основні вектори кримінальної процесуальної політики як чинники, що впливають на пріоритезацію 69
Дуфенюк О. М.
Пріоритезація кримінальних проваджень як фактор посилення інституційних спроможностей..... 72
Іваницька О. П.
Деякі проблемні питання реалізації інституту in absentia в кримінальному провадженні України 78
Кабанець В. О.
Питання прогонозування зростання злочинності у постконфліктний період за окремими науковими дослідженнями. 84
Карпенко М. І.
Проведення досудового розслідування військових кримінальних правопорушень потребує невідкладного вдосконалення. 88
Клепка Д. І.
До питання оптимізації інституту оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування 92
Клепка О. Г.
Значення етапу завершення досудового розслідування: окремі положення..... 95
Барабаш А. А. Клепка Д. І.
Критика утилітарного підходу у кримінальному процесі: від Парето-оптимуму до пріоритизації.. 99
Крапивін Є. О.
Пріоритезація, кримінальна політика і моральна філософія: перспективи в Україні..... 104
Кучер І. О.
Особливості об'єктів кримінальних процесуальних відносин, пов'язаних із співробітництвом з міжнародним кримінальним судом 108
Марочкін О. І.
Шляхи пріоритезації в кримінальному провадженні в Україні 112
Мельник П. В.
Міжнародно-правовий захист довкілля під час збройної агресії росії проти України..... 115

Мілов Д. В.
Окремі питання оптимізації касаційного провадження. 120
Пашковський М. І.
Забезпечення ефективної співпраці України зі спеціальним трибуналом щодо злочину агресії проти україни через інструменти пріоритезації 125
Пащенко О. О.
Щодо можливості кваліфікації за ст. 114^1 КК дій особи, яка здійснює самостійне виховання та утримання дитини за рішенням суду 131
Подкопаєв С. В.
Пріоритезація діяльності прокурорів у кримінальних провадженнях (організаційний аспект)..... 135
Рєпіна Ю. С.
Впровадження показників вимірювання ефективності органів правопорядку в Україні..... 139
Скрипник А. В.
Хто не встиг – той запізнився або спірні питання накладення арешту на майно. 145
Смирнов М. І.
Співробітництво України з міжнародним кримінальним судом у контексті забезпечення пріоритетів кримінального провадження під час збройного конфлікту.. 150
Соловйова О. Є.
Документування та збирання доказів у період повномасштабної збройної агресії Росії проти України..... 155
Хом'як А. Р.
Межі міжнародного кримінального права: переосмислення концепції геноциду в котексті російсько-української війни, виклики доведення 160
Шепітько М. В.
Пріоритизація кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів у зв'язку із особливостями їх кваліфікації та розслідування..... 165

Авдєєва Г. К.,
к.ю.н., старший дослідник, завідувачка лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю» Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Процес розслідування злочинів (в т.ч. – міжнародних) завжди має базуватися на наукових здобутках вчених-криміналістів, які здатні підвищити ефективність розслідування злочинів і скоротити їх терміни. Особливої актуальності розвиток криміналістичних технологій набув в умовах війни, коли щодня масово гинуть люди і руйнуються об'єкти інфраструктури. За таких умов технологізація криміналістики сприяє ефективному документуванню воєнних злочинів та збиранню доказів для міжнародних судових процесів.

Термін «технологізація» є похідним від слова «технологія» і означає раціональну організацію праці [1].

Криміналістична технологія – це сукупність теоретичних основ, які визначають головні принципи і етапи застосування методів і процедур у слідчій, судовій та експертній діяльності. Вона включає використання спеціальних технічних засобів, тактичних прийомів та методів розслідування злочинів. Головними функціями криміналістичної технології є системоутворююча, аналітична, управлінська та прогностична. Її реалізація відбувається через структуроване впровадження комплексу заходів під час розслідування правопорушень і судового розгляду, що сприяє ефективному збиранню, аналізу та використанню доказів [2].

Запровадження у процес розслідування злочинів сучасних технологій, які значно спрощують збір, зберігання та аналіз цифрових доказів, дозволяє швидше та ефективніше отримувати цифрову інформацію з електронних пристроїв [3]. Зокрема, у розслідуванні злочинів для зберігання та швидкого доступу до величезних обсягів інформації слідчі використовують існуючі цифрові бази даних та створюють власні. Це спрощує перехресний аналіз інформації та запобігає втраті доказів. Технології

документування забезпечують підвищену швидкість і точність в дослідженні великих обсягів даних автоматизованим способом, покращуючи їх візуалізацію та доступність для дослідників і більш ефективну класифікацію [4].

Важливе значення має цілісність та безпека цифрових доказів з моменту їх збирання до представлення в суді, прозоре зберігання і захист від фальсифікації та несанкціонованого доступу. Такі умови може забезпечити технологія блокчейн [5], яка переважно пов'язана з криптовалютами, але може застосуватися у кримінальних розслідуваннях для забезпечення надійного зберігання, перевірки та захисту цифрових доказів від несанкціонованих змін.

Комп'ютери використовуються як засоби створення та зберігання різного роду документації. Засоби цифрової криміналістики дозволяють встановити факт зміни змісту документа або дати його створення, відновити видалені раніше або приховані дані (електронні листи, текстові повідомлення, історію переглядів веб-сторінок, окремі файли) з комп'ютерів, смартфонів та хмарних сховищ (Dropbox Plus, Google Drive Premium або iCloud Drive). Окремі технології дозволяють здійснити пошук комп'ютерів й інших цифрових носіїв інформації та швидко обробити великі обсяги даних [6].

Смарт-годинники, фітнес-трекери та інші гаджети осіб є джерелом особистої інформації про їх власників, яка може слугувати доказами злочинних діянь при розслідуванні злочинів. Пошук відомостей про контакти підозрюваного (обвинуваченого) та потерпілого та іншої важливої доказової інформації може здійснюватися в інформаційно-телекомунікаційних системах.

На сьогодні в правозастосовній діяльності активно використовується штучний інтелект (ШІ) з метою зменшення суб'єктивності та запобігання помилок в інтерпретації даних, що покращує якість доказів у суді [3]. Під час розслідування злочинів слідчий може самостійно звернутися до однієї з систем ШІ з проханням побудувати алгоритм його майбутніх дій (план розслідування) за характеристикою певної слідчої ситуації.

Мовні моделі, що працюють на основі штучного інтелекту (наприклад, ChatGPT (Generative Pre-trained Transformer) або Llama (Large Language Model Meta AI)) дозволяють аналізувати великі обсяги доказової інформації у вигляді текстових даних, витягувати важливі факти з них та виявляти невідповідності у свідченнях та іншій доказовій інформації

[7]. Окремі вчені навіть зазначають, що у розслідуванні злочинів використовується багато алгоритмів машинного навчання, включаючи логістичну регресію для пошуку взаємозв'язку між певними формалізованими ознаками та ймовірністю певного результату [8].

Можливість ШІ візуалізувати великі масиви даних (представляти їх у вигляді діаграм, графіків, карт та ін. візуальних форм) [8], дозволяє слідчому легко розуміти та інтерпретувати доказову інформацію та здійснювати її аналіз. Такими інструментами є Domo, Microsoft Power BI, Tableau, Polymer, Qlik, IBM Cognos Analytics та ін. [9]. Важливим для слідчого є й управління якістю та доказовою значимістю даних, виокремлених з великого масиву даних [10].

Під час проведення судово-медичної експертизи трупа альтернативою традиційного розтину є віртуальний розтин (віртопсія) – діагностична технологія на основі цифрових методів візуалізації (наприклад, комп'ютерної та магнітно-резонансної томографії) для виявлення та аналізу змін в організмі без проведення традиційного розтину [11]. Її переваги включають більшу точність, недоторканість доказів, можливість їх перегляду на будь-якому етапі кримінального провадження без необхідності повторення процедури. Віртопсія забезпечує детальну тривимірну візуалізацію анатомічних структур, що полегшує виявлення травм та більш точне визначення причини смерті [3].

Розвиток технології 3D-друку призвів до значного прогресу у відтворенні речових доказів [10]. 3D – копії об'єктів, пов'язаних зі злочинами, можуть бути використані в залі суду для їх візуальної презентації.

Для оптимізації процесу розслідування злочинів пропонуємо використовувати низку зазначених цифрових технологій, які дозволять оптимізувати процес розслідування злочинів в умовах війни, зробити його більш швидким, ефективним та об'єктивним.

Список використаних джерел:

1. Технологізація *Словник української мови у 20 томах.* 2010–2025. SLOVARonline. URL: https://surl.li/bfcjrz
2. Авдєєва Г. К. Технологізація криміналістики і судової експертизи : сутність і роль у судочинстві. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків : Право, 2025. Вип. 49. С. 112. DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-49-108

3. Chango X, Flor-Unda O, Gil-Jiménez P, Gómez-Moreno H. Technology in Forensic Sciences: Innovation and Precision. Technologies. 2024; 12(8):120. P. 6. DOI: https://doi.org/10.3390/technologies12080120
4. Carew, R. M.; Collings, A. J. 3D forensic science: An introductory statement from the members of the Forensic Capability Network (FCN) Visual Technologies Research Group (VTRG). Forensic Imaging 2023, 33, 200546. DOI: 10.1016/j.fri.2023.200546
5. Blockchain Technology. Clio: Legal Dictionary. URL: https://www.clio.com/resources/legal-dictionary/blockchain-technology/
6. Harsh, Rodrigues A. The Use of Technology in Modern Criminal Investigations (2025). The Academic: International Journal of Multidisciplinary Research. Volume 3, Issue 2. February 2025. DOI : https://doi.org/10.5281/zenodo.15030412
7. Ray, P. P. ChatGPT and forensic science: A new dawn of investigation. Fore nsic Sci. Med. Pathol. 2023, 20, 1–2. DOI:10.1007/s12024-023-00723-1
8. Zaiets O., Kononenko Y., Yeskov S. Machine Learning Models: Learning Algorithms in Crime Investigation. Proceedings of the International Conference on Business, Accounting, Management, Banking, Economic Security and Legal Regulation Research (BAMBEL 2021). P. 108–113. DOI : 10.2991/aebmr.k.210826.019
9. Top 9 AI tools for Data Analysis in 2025. Domo. November 19, 2024. URL : https://www.domo.com/learn/article/ai-data-analysis-tools
10. Rawtani, D.; Mustansar Hussain, C. Concluding Notes: Future of Technology in Forensic Science. Technology in Forensic Science, 1.a ed.; Eds.;Wiley: Hoboken, NJ, USA, 2020; pp. 371–374. DOI : https://doi.org/10.1002/9783527827688.ch19
11. Arora, A. Future of Forensic and Crime Scene Science Technologies. In Technology in Forensic Science; Rawtani, D., Hussain, C. M., Eds.;Wiley: Hoboken, NJ, USA, 2020; pp. 357–370. DOI:10.1002/9783527827688.ch18

Барабаш А. А.,
молодший науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ГАРМОНІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНИХ І ПРИВАТНИХ ІНТЕРЕСІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ ТА ПРІОРИТИЗАЦІЇ

У кримінальному процесі концепція «оптимуму» є динамічним і контекстуальним, оскільки співвідношення публічних і приватних інтересів змінюється залежно від характеру вчиненого правопорушення, ступеня суспільної небезпеки та актуальних соціально-політичних умов, включно з особливими режимами, такими як воєнний стан. Водночас варіативність цього балансу не означає можливості підпорядкування прав та свобод особи вимогам управлінської ефективності чи досягнення формальної швидкості кримінального провадження. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) неодноразово наголошував, що навіть у контексті надзвичайних загроз держава зобов'язана зберігати фундаментальні гарантії справедливого суду та мінімальні стандарти захисту від свавільного втручання.

У ситуаціях, коли акцент зміщується на максимально результативне досягнення публічних цілей (наприклад, розкриття злочинів, швидкість провадження, кількість обвинувальних вироків тощо) – індивідуальні гарантії (право на захист, рівність сторін, доступ до адвоката) починають сприйматися як «обмеження», що уповільнюють роботу системи. За таких умов забезпечення належного балансу не може досягатися шляхом формальної «ефективності» за моделлю Парето або через механічне зменшення процесуальних гарантій. Його адекватна реалізація визначається через принцип пропорційності.

Пропорційність передбачає, що будь-яке втручання у права особи має бути необхідним, адекватним та мінімально обтяжливим, а обрана держава-засіб – відповідати легітимній меті кримінального переслідування. ЄСПЛ у численних рішеннях (зокрема, Mirilashvili v. Russia, 2008; Nedyalkov v. Bulgaria, 2012) прямо вказує, що пропорційність є ключовим

критерієм оцінки правомірності державних дій у кримінальному провадженні.

Обмеження, які на конкретному етапі можуть розглядатися як необхідні для захисту публічних інтересів у кримінальному процесі, з плином часу можуть виявитися надмірними або непропорційними, якщо рівень загрози зменшується або якщо відновлюється функціональна спроможність інституцій, що забезпечують правосуддя та захист прав особи.

Це підкреслює динамічний характер пропорційності як критерію балансування публічного і приватного інтересу: оцінка допустимості втручання у права обвинуваченого має бути контекстуальною, тимчасовою та підлягати перегляду у міру зміни обставин.

Одним із найбільш розроблених теоретичних підходів до забезпечення такого балансу є теорія балансування (balancing theory), сформульована німецьким правознавцем і конституціоналістом Робертом Алексі. У своїй теорії принципів Алексі розглядає пропорційність як метод зважування конкуруючих конституційних цінностей та інтересів і підкреслює, що жодна правова цінність не може мати абсолютного характеру поза конкретним контекстом. Ця теорія є концептуально важливою для кримінального процесу, оскільки дозволяє визначати, якою мірою допустимі обмеження прав обвинуваченого в інтересах ефективного кримінального переслідування та які межі таких обмежень встановлює верховенство права.

У статті «Баланс, конституційний перегляд і представництво» Роберт Алексі розвиває фундаментальне розмежування між двома типами правових норм – правилами (rules) та принципами (principles). Це розмежування має суттєве значення для кримінального процесу, де співіснують жорсткі процесуальні приписи та гнучкі, ціннісно навантажені гарантії прав людини. Алексі виходить із того, що права людини є принципами, тобто нормами оптимізації, які не встановлюють абсолютної поведінкової моделі, а вимагають максимальної реалізації певної цінності в конкретних юридичних та фактичних умовах. Правила – жорсткі приписи, що визначають конкретні дії та заборони Це категоричні норми, що не залишають простору для зважування, наприклад, заборона подвійного притягнення до кримінальної відповідальності за одне й те саме правопорушення (принцип ne bis in idem). У випадках конфлікту між правилами вирішення здійснюється не через балансування, а за допомогою класичних юридичних принципів ієрархії – lex superior, lex posterior, lex

specialis. На відміну від правил, принципи, за Алексі, є оптимізаційними вимогами. Вони не мають абсолютного характеру, але повинні бути реалізовані настільки повно, наскільки це можливо за існуючих юридичних та фактичних обставин [1, с. 57; 2, с. 572–573]. Принципи не виключають один одного; у разі колізії вони підлягають зважуванню з метою визначення оптимального співвідношення. Обмеження одного з них допускається лише тоді, коли це необхідно для досягнення іншого принципу, який у конкретній ситуації має більшу вагу.

Теорія балансування, розроблена Робертом Алексі, представляє один із найвпливовіших підходів до вирішення конфліктів між конституційними правами та публічними інтересами.

У межах кримінального провадження такий підхід дозволяє не абсолютизувати ані державний інтерес у притягненні винних до відповідальності, ані індивідуальні права учасників процесу, а натомість визначати їх співвідношення

У практичному застосуванні концепція пропорційності отримала розвиток у працях Ахарона Барака, який формулює пропорційність як структурований набір правил, що визначає допустимість обмежень прав людини. Як зазначає Барак, пропорційність – це: «набір правил, які визначають необхідні й достатні умови для того, щоб обмеження конституційного захищеного права було конституційно допустимим» [3].

У своїх публікаціях і інтерв'ю Барак підкреслює, що пропорційність є аналітичним і методологічним інструментом, а не просто ідеологією. Цей підхід, передбачає структуроване, прозоре і прогнозоване зважування конкуруючих цінностей, де важливість прав, тип обмеження та контекст їх застосування формують результат балансу. Він також відзначає, що хоча балансування містить елемент судової дискреції, ця дискреція обмежена загальними принципами послідовності та узгодженості судового процесу: Структурований тест пропорційності за Бараком використовує у свої діяльності ЄСПЛ і він включає чотири основні компоненти: 1) *правильна мета (proper purpose)*: обмеження має переслідувати легітимну та суспільно значущу мету; 2) *логічний зв'язок (rational connection)*: заходи повинні бути обґрунтовано пов'язані з досягненням мети; 3) *необхідність (necessity):* обмеження має бути найменш обтяжливим із ефективних способів досягнення мети; 4) *пропорційність у вузькому сенсі (proper relation)*: має існувати належне співвідношення між суспільною вигодою та шкодою, завданою правам конкретної особи.

У цьому сенсі принципи виконують роль інструменту правової оптимізації – вони забезпечують погодження фактичної ефективності дій органів кримінальної юстиції з юридичною легітимністю втручання у права людини. Такий підхід має значення і для сучасних спроб інтеграції економічних концепцій, зокрема Парето-оптимальності, у кримінальне провадження: він показує, що будь-яке прагнення до «ефективності» повинно пройти тест правової легітимації через балансування конкуруючих прав і інтересів.

У кримінальному процесі ця чотириступенева модель дозволяє оцінювати правомірність таких рішень, як обрання запобіжних заходів, обмеження права на таємницю спілкування або застосування негласних слідчих дій. Вона забезпечує стримування надмірної орієнтації на «ефективність» та надає правову рамку для підтримання балансу між потребами правосуддя і гарантіями прав людини.

В умовах воєнного стану кримінальне провадження здійснюється в ситуації суттєвого ускладнення безпекового середовища, деградації інфраструктури, дефіциту кадрових, організаційних, матеріально-технічних ресурсів. Частина персоналу може бути мобілізована, логістичні ланцюги порушені, доступ до місць подій у деяких регіонах ускладнений, а можливість збору доказів – обмежена чи відтермінована. За таких обставин правоохоронні органи вимушені діяти оперативно, здійснювати стратегічний розподілу наявних можливостей та концентрувати ресурси на провадженнях, які мають підвищене значення для національної та громадської безпеки.

У цих екстремальних принцип пропорційності набуває особливої ваги. Вона перестає бути абстрактним принципом і трансформується у прикладний інструмент раціонального розподілу можливостей, де від слідчого та прокурора вимагається вибір тих заходів, які водночас: 1) реалістичні за умов обмежених ресурсів; 2) необхідні з огляду на безпекову ситуацію; 3) оптимальні щодо досягнення процесуальної мети; 4) співмірні ступеню загрози, що виникла.

Саме така трансформація пропорційності актуалізує потребу у пріоретизації. Пріоритезація у кримінальному провадженні є важливим організуючим чинником кримінального провадження, адже від правильного ранжування засобів правової діяльності залежить її дієвість та очікувана ефективність. Концепція пріоритезації у кримінальному провадженні визначає порядок і значущість різних об'єктів, відносин

та засобів кримінального процесу, які реалізуються його суб'єктами на підставі певних критеріїв і соціально-правових чинників. Пріоритезація передбачає ранжування завдань та ресурсів кримінального провадження з метою підвищення ефективності досягнення його цілей, при цьому критерії ранжування повинні враховувати правовий характер дій, справедливість, соціально-правову адекватність, наукову обґрунтованість, гнучкість та зрозумілість процедур [4, с. 88–90].

Таким чином, у кримінальному провадженні пріоритезація полягає у визначенні порядку, значущості та інтенсивності використання засобів і процедур для досягнення процесуальних цілей. Водночас, будь-яке ранжування завдань та ресурсів неминуче передбачає зважування конкуруючих інтересів: ефективності кримінального переслідування з одного боку та захисту прав і свобод особи з іншого. Саме тут на допомогу приходить принцип пропорційності, який виступає методологічним і практичним інструментом цього зважування

Пропорційність виступає регулятором меж пріоритезації, дозволяючи поєднувати ефективність кримінального процесу з необхідністю захисту індивідуальних прав. Вона забезпечує, щоб пріоритети у кримінальному провадженні формувалися не лише з огляду на ефективність чи результативність, а й із дотриманням принципу справедливості, балансу та законності. Таким чином, пріоритезація і пропорційність є взаємодоповнюючими поняттями, де перша встановлює цілі та засоби діяльності, а друга визначає межі допустимого впливу на права людини при досягненні цих цілей.

Список використаних джерел:

1. Alexy R. A Theory of Constitutional Rights. Oxford: Oxford University Press, 1985. 570 p.
2. Alexy R. Balancing, Constitutional Review and Representation. *International Journal of Constitutional Law*. 2005. Vol. 3, No. 4. P. 572–581. DOI: https://doi.org/10.1093/icon/moi040.
3. Barak A. Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations. Cambridge University Press, 2012. 356 p. DOI: https://doi.org/10.1017/CBO9781139035293
4. Глинська Н. В. Пріоритезація у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, ключові аспекти та виміри. *Питання боротьби зі злочинністю:* зб. наук. пр. / редкол.: В. С. Батиргареєва (голов. ред.) та ін. Харків: Право. 2025. Вип 49. С. 86–100. DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-49-87

Басиста І. В.,
д.ю.н., професор, професор кафедри права імені академіка УАН о. Івана Луцького ЗВО «Університет Короля Данила» (м. Івано-Франківськ)
Паливода І. В., здобувач магістерського освітнього рівня, група МПДс-24–1, 2-й курс, спеціальність К 9 «Правоохоронна діяльність» ЗВО «Університет Короля Данила» (м. Івано-Франківськ)

ЕЛЕМЕНТИ МЕХАНІЗМУ ВІДШКОДУВАННЯ ЗАВДАНОЇ РОСІЄЮ ШКОДИ ТА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

(продовження огляду)

Розпочинаючи розгляд задекларованої проблематики не зайвим буде пригадати, що «після початку війни США та їхні європейські союзники заблокували російські суверенні активи на суму 300–350 мільярдів доларів. Ці кошти зберігаються у вигляді державних облігацій у фінансових установах Європи («приблизно 190 мільярдів євро у міжнародному депозитарії Euroclear у Бельгії» [1]) та «США (близько 7 мільярдів)» [2]. Хоча і точне розташування всіх заморожених коштів ніколи не розголошувалося. «Решта коштів розподілена між Великобританією, Канадою та фінансовими центрами Європи, такими як Франкфурт і Париж» [3].

Досі достеменно не відомо, якою буде юридична доля цих активів, бо на разі використовується лише прибуток у вигляді відсотків від заморожених активів для відновлення України та на оборонну сферу, про що вже неодноразово готувалися узагальнені огляди [4; 5]. «За три роки війни в Україні Європа дала Києву майже $122 млрд допомоги, плюс ще мільярди, вкладені в свої армії і оборонну промисловість континенту. Але регіон поки що відмовляється торкатися готівки російського Центробанку на $229 млрд, яка перебуває в ЄС та заморожена після вторгнення» [6]**.** Такий стан справ маємо не дивлячись на те, що у 2024 році Конгрес США ухвалив «Акт про відновлення економічного процвітання та можливостей для українців», який дозволяє президенту США передавати Україні конфісковані російські активи [2], і сенатори у США (як республіканці, так і демократи) зверталися ще у березні до адміністрації президента США із закликом передати Україні заморожені російські активи. «Лист було надіслано за кілька днів до початку переговорів між американською та російською делегаціями у Саудівській Аравії» [2].

«Формально будь-яка країна, що заморозила російські активи, могла б ухвалити рішення про їхню конфіскацію на користь України. Однак такі кроки могли б негативно вплинути на репутацію фінансових центрів цих держав і спричинити відтік іноземного капіталу» [3]. «У різний час Сполучене Королівство та США під час адміністрації Байдена виступали за те, щоб G-7 конфіскувала кошти. Усередині ЄС Польща та країни Балтії активно підтримують ідею конфіскації російських коштів. Водночас провідні економіки блоку, зокрема Німеччина, Франція та Італія, а також Європейський центральний банк, виступають проти такого кроку. Вони побоюються, що створення прецеденту може призвести до аналогічних дій щодо західних активів у майбутньому та викликати недовіру до європейських фінансових систем. Зокрема, Німеччина побоюється, що арешт російських ліквідних активів може посилити репараційні справи, з якими вона все ще стикається через Другу світову війну. Кремль же висловлює готовність відмовитися від претензій на ці гроші лише за умови, що вони будуть використані як на територіях, контрольованих Києвом, так і в окупованих Росією регіонах» [3].

Прибуток від заморожених російських активів інтенсивне використовується. Так, щодо крайніх ініціатив, то ще у березні йшлося про 752 млн. фунтів стерлінгів (близько 1 млрд доларів) у межах ініціативи G7 ERA від Великої Британії (транш, який був третім, а загалом за програмою ERA європейські союзники надали Україні 5 млрд євро. Механізм G7 передбачає отримання від країн 50 млрд доларів (20 млрд доларів від США, 20 млрд доларів від ЄС, 3 млрд доларів від Великої Британії, 3,7 млрд доларів від Канади та 3 млрд доларів від Японії) із подальшим погашенням за рахунок доходів від використання заморожених російських активів [7]) та про транш від Канади [2], а саме «2,5 млрд канадських доларів (близько $1,7 млрд США) у межах ініціативи G7 Extraordinary Revenue Acceleration (ERA), яка передбачає надання Києву фінансових ресурсів коштом прибутків від заморожених активів Росії» [8]. «Крім того, Україна отримала кредит 970 млн доларів відповідно до угоди між Україною та Великобританією в межах ERA» [7]. Також у травні стрічки новин рясніли інформацією про те, що КМУ затвердив угоду із Японією, яка дозволить отримати близько 3 млрд доларів у межах ініціативи Extraordinary Revenue Acceleration (ERA). Ці кошти теж забезпечені доходами від заморожених російських активів та спрямовані на відбудову й розвиток України [9]. Також урядовці, за підсумками візиту української

делегації до США на Spring Meetings Світового банку та МВФ, анонсували новий механізм репарацій від рф [10]. Пригадаємо, що крім відновлення України, кошти пріоритетне спрямовуються і на оборонну сферу, а «Фінляндію обрано однією з держав, що впроваджують заходи Європейського Союзу щодо постачання Україні оборонних матеріалів за рахунок коштів, отриманих від заморожених російських активів» [11].

Медіа резонно акцентують увагу на тому, що «…європейцям таки доведеться витрачати на оборону і відбудову України заморожені активи РФ, попри усі страхи, бо сама Москва ніколи не погодиться компенсувати збитки, завдані Україні» [6]. **«**Французькі депутати прийняли резолюцію, що не має обов'язкової сили, закликаючи уряд використати заморожені активи РФ для «фінансування військової підтримки України та її реконструкції». Зокрема, самих активів, а не лише відсотків з них. США і Канада вже запровадили законодавство, яке дає урядам право конфіскувати заморожені російські активи. В останні дні адміністрація Джо Байдена теж намагалася переконати європейців конфіскувати російські кошти» [6].

Отож, «лідери країн Європейського союзу не відмовились від потенційної конфіскації заморожених російських активів, як це написали деякі ЗМІ, посилаючись на підсумкову декларацію саміту. Зокрема, у декларації щодо України йдеться про те, що «російські активи повинні залишатися замороженими доти, доки Росія не припинить свою агресивну війну проти України і не компенсує їй шкоду, завдану цією війною» [1]. Крайні публікації у пабліках підтверджують, що тривають обговорення про можливу конфіскацію **заморожених російських активів. «**Окрему увагу приділяють юридичним аспектам конфіскації заморожених російських активів, зокрема шляхам подолання опору Бельгії та Німеччини, які висловлюють занепокоєння щодо можливих наслідків для міжнародного права та стабільності євро» [12]. «…раніше «Флот 2017» писав, що Велика Британія вважає, що Європа повинна перейти від практики тримання російських активів замороженими до їхнього повного арешту та подальшої конфіскації» [12]. «Британські політики стверджують, що використання заморожених активів Росії є необхідним, оскільки західні кредити та надзвичайне фінансування не здатні повною мірою вирішити проблему фінансування військових та гуманітарних потреб України. За словами доктора Майка Мартіна, члена парламенту від Ліберальної партії та колишнього армійського офіцера, питання передачі активів має

не лише моральне та стратегічне значення, а й юридичну основу» [13]. «Як повідомляв OBOZ.UA, короля Бельгії Філіпа також просять сприяти конфіскації заморожених російських активів та їх передачі Україні. З відповідним листом до монарха зверталися десятки європейських депутатів і, зокрема, троє народних депутатів з України» [13].

Бо «лише розбір завалів та вивіз сміття буде коштувати 13 мільярдів доларів» [14]. «Станом на 31 грудня 2024 року загальна вартість реконструкції та відновлення України після російської агресії та воєнних дій становила 524 млрд доларів, що приблизно в 2,8 рази перевищує розрахунковий номінальний ВВП України на 2024 рік, йдеться в заяві Європейської Комісії на основі спільної оцінки уряду України, групи Світового банку, Європейської Комісії та ООН. За даними спільної оцінки інституцій прямі збитки в Україні з 24 лютого 2022 року до 31 грудня 2024 року досягли 176 мільярдів доларів, а за останній рік (з лютого 2024 року) зросли на 24 мільярди доларів» [14]. «Потреби у реконструкції та відновленні є найвищими в житловому секторі – майже 84 мільярди доларів США від загальних довгострокових потреб. Далі йдуть транспортний сектор (майже 78 мільярдів доларів), енергетика та добувна галузь (майже 68 мільярдів доларів), торгівля та промисловість (понад 64 мільярди доларів) і сільське господарство (понад 55 мільярдів доларів)» [14].

Також не слід забувати і про екологічні збитки, зокрема завдана шкода від підриву Каховської ГЕС сягнула 14 мільярдів доларів, більше того, були повністю втрачені водні ресурси, які можна порівняти з половиною запасів деяких африканських країн [15]. Слід згадати і про резолюцію ПАРЄ «На шляху до стратегій Ради Європи щодо здорових морів і океанів для протидії кліматичній кризі». У документі йдеться про заклик ухвалити Екологічний договір для України. Окрема увага звертається на проблеми Чорного та Азовського морів у зв'язку з російською агресією. Документ також пропонує створити постійно діючий орган для регулярного звітування про екологічні наслідки війни та передавання цієї інформації Чорноморській комісії та іншим міжнародним інституціям разом із рекомендаціями з усунення цієї шкоди та запобігання її подальшому заподіянню [16].

Список використаних джерел:

1. ЄС не відмовляється від конфіскації заморожених російських активів. 20.03.2025. https://www.radiosvoboda.org/a/news-yes-zamorozheni-aktyvy-rosiya-vidmova/33354293.html

2. Надія Комендантова Сенатори США закликали Білий дім передати заморожені активи РФ на підтримку України, – Reuters. 25.03.2025. https://ukranews.com/ua/news/1072004-senatory-ssha-zaklykaly-bilyj-dim-peredaty-zamorozheni-aktyvy-rf-na-pidtrymku-ukrayiny-reuters
3. Марта Гичко Заморожені активи РФ зависли у повітрі: в WSJ пояснили, чому Україна не може їх отримати. 8.03.25. https://www.unian.ua/economics/finance/zamorozheni-aktivi-rf-zavisli-u-povitri-v-wsj-poyasnili-chomu-ukrajina-ne-mozhe-jih-otrimati-12938481.html?utm_source=ukrnet_news
4. Басиста І. В., Стратонов В. М., Сав'юк О. В. Полонені українці, доля заморожених російських активів та облік завданих збитків і відновлення України як частина із питань, котрі потребують нагального вирішення (продовження огляду). Post-War Reconstruction of Ukraine: Legal, Political and Economic Challenges in Historical Perspective : scientific monograph. Ed. by V. M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2025. 1–23. (916 p). DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-559-4-1
5. Basysta I. International sanctions mechanisms, freezing of assets as aguarantee of compensation of the damage caused by Russia to Ukraine and restoration of a security environment (continued review). International security studios: managerial, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects. International collective monograph. Volume II. NMBU (Norwegian University of Life Sciences. Oslo), Research and Education. 2024. CHAPTER 1. P.8–27. (605 p.). https://zenodo.org/records/10846686 DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.10837960
6. Чому Європа боїться передати Києву заморожені активи РФ та в якій країні їх найбільше: світові ЗМІ написали. 23.03.2025. https://gazeta.ua/articles/posuti/_comu-evropa-boyitsya-peredati-kiyevu-zamorozheni-aktivi-rf-ta-v-yakij-krayini-yih-najbilshe-svitovi-zmi-napisali/1212348
7. Олександр Білоус Україна отримала від ЄС ще 1 млрд євро за рахунок російських активів. 9.04.25. https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayina-otrimala-vid-es-shche-1-mlrd-evro-1744194622.html
8. Уляна Кричковська Україна отримала від Канади перший транш від прибутків із заморожених активів РФ. 13.03.2025. https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/03/13/7207116/
9. Уряд України схвалив угоду з Японією про залучення 3 млрд доларів із заморожених активів РФ. 2.05.2025. https://uatv.ua/uk/uryad-ukrayiny-shvalyv-ugodu-z-yaponiyeyu-pro-zaluchennya-3-mlrd-dolariv-iz-

zamorozhenyh-aktyviv-rf/
10. Новий механізм репарацій від РФ анонсувала Україна – деталі повідомив Шмигаль. 29.04.2025. https://uatv.ua/uk/novyj-mehanizm-reparatsij-vid-rf-anonsuvala-ukrayina-detali-povidomyv-shmygal/
11. Фінляндія постачатиме боєприпаси Україні за рахунок коштів, отриманих від заморожених активів РФ. 19.05.2025. https://interfax.com.ua/news/general/1072913.html
12. Велика Британія та ЄС готують стратегію конфіскації коштів рф – Bloomberg. 18.03.2025. https://flot2017.com/velyka-brytaniia-ta-ies-hotuiut-stratehiiu-konfiskatsii-koshtiv-rf-bloomberg/
13. Ксенія Капустинська Британія вперше передала Україні мільйони від заморожених активів РФ: куди підуть гроші. 7.03.25. https://www.obozrevatel.com/ukr/ekonomika-glavnaya/analytics-and-forecasts/britaniya-vpershe-peredala-ukraini-miljoni-vid-zamorozhenih-aktiviv-rf-kudi-pidut-groshi.htm
14. Ірина Знась Відновлення України оцінили в 524 млрд доларів. 25.02.25. https://zn.ua/ukr/economics/vidnovlennja-ukrajini-otsinili-v-524-mlrd-dolariv.html
15. Василь Розтрьопа Збитки від підриву Каховської ГЕС сягнули 14 мільярдів доларів, – Міндовкілля. 6.01.2025. https://24tv.ua/agro24/pidriv-grebli-kahovskoyi-ges-zbitki-syagnuli-14-milyardiv-dolariv_n2723255
16. Значення резолюції ПАРЄ про екологічні наслідки війни пояснила Овчинникова. 19.04.2024. https://uatv.ua/uk/znachennya-rezolyutsiyi-parye-pro-ekologichni-naslidky-vijny-poyasnyla-ovchynnykova/

Батиргареєва В. С.,
д. ю. н., професор, директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ПРІОРИТЕТИ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ТА ВІДНОВЛЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ЯК МАГІСТРАЛЬНІ НАПРЯМИ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Розв'язання питань пріоритезації кримінального судочинства та відновлення справедливості в контексті російсько-українського збройного конфлікту є важливою умовою конструювання сучасної системи запобігання злочинності в Україні як у теперішній час, так й у повоєнний період відбудови країни. Причому ці питання є не просто актуальними, вони – визначальні для майбутнього нашої держави, адже збройна агресія рф проти України поставила перед нами безпрецедентні виклики, що перервали логіку прогресивного руху до створення дієвої моделі протидії злочинності. Справа в тому, що наша система кримінального судочинства створювалася в мирний час і була розрахована на її застосування в умовах відсутності будь-яких викликів ззовні. Тому сьогодні система кримінального судочинства має швидко адаптуватися до реалій воєнного часу, щоб, з одного боку, забезпечити неминучість покарання за найтяжчі злочини, а, з другого боку, відновити справедливість для мільйонів постраждалих осіб від цієї війни у центрі Європи.

В умовах, коли насильство стає повсякденністю, роль й значення кримінального судочинства зростає в рази. Адже його місія – не лише карати, а й відновити порушений баланс, повернути віру людей в силу закону та забезпечити, щоб кожен, хто став жертвою агресії, відчув, що справедливість на світі існує. Війна – це не лише руйнування, а це ще й випробування нашої стійкості, людяності та віри в ідеали права та справедливості.

Розуміючи контекст нашого теперішнього буття саме так, увагу під час опрацювання системи запобігання злочинності з урахуванням наявних викликів треба сконцентрувати принаймні на кількох магістраль-

них лініях, якими, власне, й визначається пріоритетність в кримінальному судочинстві яка, повторимося, виступає важливої умова реалізації всіх інших заходів, що складатимуть систему запобігання злочинності в українському суспільстві. Побудова такої системи є головним завданням у межах реалізації теми фундаментального дослідження «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання», що розробляється в НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України у 2025–2027 рр.

І першим таким магістральним напрямом кримінального судочинства в умовах збройного конфлікту, на наш погляд, є документування, розслідування та притягнення винних до суворої відповідальності за воєнні злочини та геноцид, злочини проти миру і людяності. Однак тут йдеться не лише про кримінальну відповідальність окремих осіб, а має йтися про встановлення істини та відновлення історичної справедливості. Адже ми стоїмо перед обличчям безпрецедентних викликів. Кожен день війни приносить нові докази жорстоких злочинів – вбивств мирних жителів, тортур, сексуального насильства, руйнування об'єктів цивільної інфраструктури тощо. Наше завдання – не просто фіксувати ці події, а перетворювати їх на належні докази, які будуть визнані на національному і міжнародному рівнях. У такий спосіб кримінальне судочинство стає інструментом не лише покарання, а й відновлення історичної справедливості, оскільки лише повне і неупереджене розслідування дозволить світу дізнатися правду про те, що відбувається на нашій українській землі.

Далі. Навіть під час війни держава має гарантувати людині її фундаментальні права і свободи. Це є основою правової та демократичної держави, у тому числі, й у воєнний час, тим самим підтверджуючи, що і сьогодні Україна стоїть на засадах верховенства права і дотримується цивілізаційних цінностей. Таким підходом ми відрізняємося від агресора, який систематично зневажає й порушує права людини. З огляду на це, кримінальне судочинство має діяти у суворій відповідності до норм міжнародного права, уникаючи надмірного обмеження прав обвинувачених, особливо у справах, пов'язаних з державною зрадою та колабораціонізмом. Отже, забезпечення належних процесуальних гарантій (таких як право на захист, презумпція невинуватості та справедливий судовий розгляд) є критично важливим. Це допомагає не лише підтримувати довіру суспільства до правосуддя, а й запобігати можливим політично вмотивованим переслідуванням.

Ще одне питання – компенсація постраждалим, а значить, відновлення справедливості. Як відомо, її відновлення не обмежується покаранням винних. У це питання вкладається так само й відшкодування збитків, завданих жертвам конфлікту. І в цьому аспекті кримінальне судочинство має ефективно інтегрувати механізми реституції, компенсації та навіть соціальної реабілітації для постраждалих. Водночас у контексті збройного конфлікту, особливо у справах, що стосуються менш тяжких злочинів або майнових спорів, що виникли внаслідок конфлікту, доцільно використовувати елементи відновного правосуддя (наприклад, медіацію), що дозволятиме вирішити конфлікт між сторонами без тривалого судового розгляду і швидко повернутися до нормального образу життя.

І нарешті, про перспективи в аспекті пріоритезації кримінального судочинства та відновлення справедливості під час опрацювання системи запобігання злочинності в Україні. Тут слід відмітити про два маркери, якими дуже чітко помічається наше правове буття за часів збройної агресії. Перший із них – це міжнародна співпраця, другий – адаптація національного законодавства до міжнародних положень правового характеру. Так, міжнародна співпраця передбачає насамперед розслідування воєнних злочинів у тісній співпраці з міжнародними інституціями, зокрема з Міжнародним кримінальним судом, а також із правоохоронними органами інших країн. Це дозволить на порядок ефективніше переслідувати злочинців, які можуть переховуватися за кордоном, та забезпечувати обмін доказами. Крім того, із позиції кримінології треба відмітити, що перспективи міжнародної співпраці означають фактичну зміну парадигми системи запобіжної діяльності. Чому так? Тому що із розв'язання проблеми протидії злочинності суто внутрішніми силами ми переорієнтуємося на колективний безпековий підхід, при якому суб'єктами запобігання виступають не лише національні правоохоронні органи та державні інституції, а й глобальні організації безпеки, розвідувальні спільноти провідних країн світу, міжнародні судові органи, економічні й фінансові регулятори. Отже, на відміну від «традиційної» моделі запобігання, наприклад, тим самим воєнним злочинам, де держава-жертва самостійно протистоїть агресору, нова парадигма запобіжної діяльності передбачає спільну реакцію колективних суб'єктів. І місце кримінального правосуддя в цьому процесі є вельми важливим.

І ще один момент, на який треба звернути увагу. Він полягає в тому, що українському законодавству потрібно оперативно адаптуватися до ви-

мог міжнародного гуманітарного права та стандартів кваліфікації воєнних злочинів. Така адаптація, звісно ж, включає вдосконалення процесуальних норм, що стосуються збору доказів, допиту свідків та захисту жертв конфлікту.

На завершення необхідно зазначити, що український досвід не лише військового, а й правового розв'язання конфлікту на сьогодні є безпрецедентним. І цей досвід може стати цінним надбанням для тих держав, які, на жаль, можуть зіткнутися з необхідністю протистояти військовій агресії у XXI столітті.

Бобров Ю. О.,
к.ю.н., заслужений юрист України, провідний науковий співробітник наукового Центру безпеки і права Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»

ВІЙСЬКОВІ СУДИ ЯК ГАРАНТІЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ: ПРОБЛЕМИ ЇХ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНСТІ

Зважаючи на особистий досвід військової служби на юридичних посадах у ЗС України під час Антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях протягом 2015–2016 років та операції Об'єднаних сил на цій же території, а також у ході широкомасштабної збройної агресії РФ проти України, вважаємо за необхідне зазначити, що правоохоронна та судова система нашої держави на сьогодні зіштовхнулася з рядом викликів та проблем, котрі вимагають негайного вирішення.

Особливо це стосується досудового розслідування та розгляду судами кримінальних проваджень про військові злочини, передбачені Розділом XIX Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» [1], а також про усі кримінальні правопорушення, вчинені військовослужбовцями.

На сьогодні кримінальні провадження стосовно військовослужбовців розслідуються слідчими ДБР та Національної поліції України. Військова служба правопорядку у ЗС України не наділена повноваженнями здійснювати досудове розслідування у кримінальних провадженнях вказаної категорії.

Разом тим, статистичні показники про зареєстровані військові кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування свідчать про вкрай негативну тенденцію та незадовільний стан діяльності правоохоронних органів у цій сфері.

Так, за даними Офісу Генерального прокурора України обліковано військових кримінальних правопорушень: за 2024 рік – 93900, з них скеровано до суду з обвинувальним актом – 3008; за 8 місяців 2025 року – 146023 (2308). Відмічається досить значний ріст кількості кримінальних

проваджень, по яких не прийняті рішення: у 2024 році – 85737; за 8 місяців 2025 року – 139971 [2].

У структурі військової злочинності переважає кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних із самовільним залишенням місця служби та дезертирством. Так, за статтею 407 КК України зареєстровано: за 2024 рік – 66240, з них скеровано до суду з обвинувальним актом – 2147; за 8 місяців 2025 року – 125376 (1696). А за статтею 408 КК України зареєстровано: за 2024 рік – 23909, скеровано до суду з обвинувальним актом – 263; за 8 місяців 2025 року – 17335 (83) [2].

При цьому, у структурі військової злочинності наступним за кількістю кримінальних правопорушень є непокора (ст. 402 КК України). У 2024 році зареєстровано 1849 цих кримінальних правопорушень, з них направлено до суду з обвинувальним актом – 405; за 8 місяців 2025 року – 1263 (296) [2].

Відповідно до аналізу Верховного Суду про стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції за 2024 рік місцевими загальними судами розглянуто 7,7 тис. (7,1% від загальної кількості) проваджень про кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби. За вироками, що набрали законної сили, засуджено за вчинення злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (статті 402–435 КК України) у порівнянні з 2023 роком – 2 тис. (2,6 тис.) осіб, або 3,2% (3,9%) [3].

Таким чином, судами за вчинення військових кримінальних правопорушень у 2023 році засуджено понад 9% осіб від загальної кількості зареєстрованих у цьому році кримінальних правопорушень, а у 2024 році всього – 2,1%.

Наведені дані свідчать про незначну кількість осіб, засуджених судами за вчинення військових кримінальних правопорушень у порівнянні із зареєстрованими органами прокуратури та досудового розслідування злочинами. Перш за все, це пояснюється низькою кількістю направлених органами досудового розслідування до суду кримінальних проваджень із обвинувальними актами для їх розгляду по суті.

Разом з тим, проблема «криміналізації» військових формувань та порушення одного з основоположних принципів кримінального права – принципу невідворотності покарання пояснюється не тільки незадовільною діяльністю правоохоронних органів. Перш за все, причиною є від-

сутність органів військової юстиції в Україні та військових судів в системі судової влади нашої держави.

Так, військові суди в Україні успішно функціонували з часу проголошення незалежності нашої держави у 1991 році і до вересня 2010 року, коли згідно Закону України від 7 липня 2010 року «Про судоустрій і статус суддів» [4] та Указу Президента України від 14 вересня 2010 року № 900/2010 «Про ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів» [5] були ліквідовані. На той момент у військових судах відправляли правосуддя судді, чисельність яких складала близько 2 відсотків від загальної кількості суддів в Україні [6].

Значимість військових судів для суспільства полягала у тому, що їх діяльність була спрямована на охорону від будь-яких посягань безпеки України, боєздатності і боєготовності її Збройних Сил та інших військових формувань, захист прав і свобод військовослужбовців та інших громадян, а також прав і законних інтересів військових частин, установ, організацій.

Специфіка розгляду справ про військові кримінальні правопорушення потребує спеціальних теоретичних знань матеріального права, серед яких: статути ЗС України, численні підзаконні нормативно-правові акти, а також практичного досвіду військової служби. Зокрема це стосується низки питань, пов'язаних з плануванням та веденням бойових дій, порядку прийняття рішень командирами (начальниками) у бойовій обстановці, особливо на оперативному та стратегічному рівнях, порядку виконання бойових завдань, питань підлеглості військовослужбовців, взаємовідносин між ними, порядку проходження військової служби, що мають суттєве значення для встановлення істини у справі чи прийняття справедливого рішення.

Кримінальні провадження у справах про військові кримінальні правопорушення потребують оперативного їх розгляду та вирішення по суті. Оскільки тільки так можна добитися реалізації принципу невідворотності покарання та досягти виховного впливу на військовослужбовців з метою зміцнення військової дисципліни і правопорядку в армійських підрозділах.

Окрім вказаного, необхідно відзначити відсутність єдності судової практики у справах досліджуваної категорії.

Усе наведене свідчить про нагальну необхідність утворення військових судів, які зможуть ефективно здійснювати судочинство у справах про кримінальні правопорушення, вчинені військовослужбовцями.

На нашу думку, військові суди в Україні – це суди загальної юрисдикції, до компетенції яких відноситься: (а) розгляд кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військових кримінальних правопорушень), а також усіх кримінальних правопорушень, які вчинені військовослужбовцями; (б) вирішення справ про адміністративні правопорушення, передбачені главою 13-Б КУпАП та (в) розгляд адміністративних справ, відповідно до КАС України за позовами військовослужбовців.

Нами пропонується триланкова модель військових судів: окружні військові суди, апеляційний військовий суд та Касаційний військовий Суд у складі Верховного Суду. Вважаємо, що саме така модель забезпечить максимальне наближення судів першої інстанції до районів ведення бойових дій та місць виконання завдань військовослужбовцями, що сприятиме справедливому та оперативному розгляду кримінальних проваджень та вирішенню інших справ, віднесених до компетенції військового суду.

Висновки. В сучасних умовах правоохоронна і судова система нашої держави не може ефективно, якісно та повною мірою, у встановлені законом строки, забезпечити військовослужбовцям захист їхніх прав, свобод та інтересів, а також дотримуватись принципу невідворотності покарання.

Необхідність створення в Україні системи військової юстиції та здійснення військового судочинства саме військовими судами детермінована умовами сьогодення, його жорстокими воєнними реаліями та специфікою військової служби, критичним станом справ з рівнем злочинності у військових формуваннях, який становить загрозу не тільки їх боєздатності, а й обороноздатності держави загалом, та в умовах російської агресії загрожує національній безпеці України.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року №2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14#Text (дата звернення: 13.09.2025).
2. Сайт Офісу Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 13.09.2025).

3. Верховний Суд. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2024 році. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Analyz_zdijsnenna_pravosydda_2024.pdf (дата звернення: 14.09.2025)
4. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року № 2453-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453–17#Text (дата звернення: 15.09.2025).
5. Указ Президента України від 14 вересня 2010 року № 900/2010 «Про ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/900/2010#Text (дата звернення: 15.09.2025).
6. Боброва Ю. Ю., Бобров Ю. О. Військові суди як виклик сьогодення в умовах збройної агресії рф проти України: історична ретроспектива та ґенеза розвитку. *Military offences and war crimes: background, theory and practice :* collective monograph. Ed. by V. M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing». 2023. 876 p. P. 112–138.

Богуцький П. П.,
д.ю.н., доцент, завідувач наукової лабораторії військового та міжнародного гуманітарного права Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»

ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ТА ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Збройний конфлікт, який триває в Україні понад 11 років через несправовокована російську агресію, набув характеру тривалого збройного конфлікту високої інтенсивності з невизначеними темпоральними ознаками, із застосуванням сторонами високотехнологічного озброєння. Агресор ігнорує встановлені нормами міжнародного гуманітарного права вимоги законів та звичаїв війни, наносить системні ракетно-дронові, авіаційні удари по населених пунктах України, знищуючи об'єкти цивільної інфраструктури, житлову забудову, спричиняючи численні жертви серед мирного населення. Воєнні та бойові дії агресор веде на лінії бойового зіткнення, яка становить більше 1000 км. Інтенсивні бої унеможливлюють як на лінії бойового зіткнення, так і на прилеглій території реалізацію у повному обсязі органами державної влади визначених законом повноважень, у тому числі щодо реалізації правоохоронної функції та функції здійснення правосуддя.

Правовий вимір сучасного збройного конфлікту між рф та Україною, характеризується не лише багаточисленними випадками вчинення окупантами воєнних злочинів, злочину агресії, злочинів проти людяності, що потребують відповідного реагування з метою забезпечення притягнення винних з числа командування та особового складу окупаційних військ до кримінальної відповідальності. Внутрішній правовий контекст вимірюється станом військового правопорядку та злочинності у Силах оборони України, станом виконання встановлених кримінальним процесуальним законом завдань кримінального провадження.

Виклики сучасного збройного конфлікту для здійснення кримінального провадження полягають у масштабному збільшенні кількості зареєстрованих воєнних злочинів, вчинених окупантами, та у різкому

збільшенні кількості кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військових кримінальних правопорушень). Упродовж 8-ми місяців поточного року зареєстровано понад 32 тис. воєнних злочинів, у залишку в органах досудового розслідування з урахуванням злочинів минулого періоду перебуває майже 180 тис. воєнних злочинів. Водночас, за цей же період зареєстровано понад 146 тис. військових кримінальних правопорушень, у залишку з урахуванням минулих років – більше 240 тис. військових кримінальних правопорушень.

Воєнні злочини, злочин агресії, злочини проти людяності та геноциду, а також військові кримінальні правопорушення, ріст яких обумовлений збройним конфліктом, складають 41% від загальної кількості – понад 426 тис. кримінальних правопорушень, зареєстрованих у державі у поточному періоді 2025 року. Військові кримінальні правопорушення, що визначають стан військової злочинності, становлять понад 34% від загальної кількості кримінальних правопорушень.

Відомо, що завданнями кримінального провадження, відповідно до статті 2 Кримінального процесуального кодексу України, є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Аналіз засвідчує про неналежне виконання в умовах сучасного збройного конфлікту органами правопорядку держави, насамперед органами досудового розслідування, а також прокуратурою визначених законом завдань кримінального провадження. Підтвердженням такого висновку є результати протидії воєнним злочинам та військовій злочинності.

У поточному році з числа воєнних злочинів поточного періоду та минулих років до суду спрямовано кримінальні провадження (з обвинувальними актами та з клопотаннями про звільнення від кримінальної відповідальності, про застосування примусових заходів медичного і психічних характеру) щодо 751 злочину (0,4% від зареєстрованих злочинів минулого і поточного періоду). Водночас, з числа військових криміналь-

них правопорушень до суду спрямовано кримінальні провадження щодо 12436 кримінальних правопорушень, що складає близько 5% від їх загальної кількості за поточний та минулий періоди. Отже, ефективність діяльності органів досудового розслідування та прокуратури щодо виконання завдань кримінального провадження, які полягають у забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, є вкрай низькою. Відповідно не забезпечуються належним чином завдання щодо здійснення правосуддя про воєнні злочини та військові кримінальні правопорушення, які стосуються швидкого, повного судового розгляду кримінальних проваджень щодо цієї категорії кримінальних правопорушень. Поглиблений аналіз свідчить, що вирішення важливої для забезпечення військового правопорядку проблеми вбачається у створенні системи військової юстиції, яка поєднає досягнення мети стосовно виконання завдань кримінального провадження, здійснення кримінального судочинства у воєнній сфері з не менш важливою метою та виконанням завдань стосовно забезпечення національної безпеки у сфері оборони, тобто воєнної безпеки. Вирішення цієї проблеми має комплексний характер та стосується прийняття відповідних законодавчих актів [1, с.627–642]. Такі законодавчі акти передбачатимуть, що: 1) Військова служба правопорядку у Збройних Силах України буде перетворена у Військову поліцію з обов'язковим наданням повноважень щодо здійснення досудового розслідування кримінальних проваджень за предметною та суб'єктною ознаками підслідності – про військові кримінальні правопорушення та щодо військовослужбовців, інших категорій осіб, які виконують обов'язки військової служби, зокрема, під час збройного конфлікту; 2) має бути створена Спеціалізована військова прокуратура, як орган прокуратури, який матиме спеціалізацію у виконанні функцій, завдань прокуратури у воєнній сфері, та, що передбачатиме проходження прокурорами військової служби; 3) створення військових судів, з визначенням особливостей комплектування, встановлення вимог щодо проходження військової служби у військових судах для забезпечення необхідної фахової підготовки суддів, формування у них компетентної правової культури, можливості ефективно здійснювати функцію право-

суддя в умовах сучасного збройного конфлікту; 4) упровадження спеціалізованого інституту надання безоплатної вторинної правничої допомоги, який передбачатиме особливості відбору до Центрів надання безоплатної правничої допомоги зі спеціалізацією на основі відповідної військової підготовки та знання військового права, допуску до державної таємниці.

Висловлені пропозиції розраховані на формування та реалізацію як правової, так і воєнної політики [2] відповідно до вимог Конституції України на основі забезпечення національної безпеки, упровадження системних заходів щодо правового забезпечення оборони за умови ефективного виконання завдань кримінального провадження з визначеними під час збройного конфлікту пріоритетами, які стосуються протидії як воєнним злочинам, так і військовій злочинності у Силах оборони України.

Список використаних джерел:

1. Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану: монографія / редкол.: В. А. Журавель (співголова), Н. С. Кузнєцова (співголова), О. М. Бандурка та ін.. Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2023. 902 с.
2. Богуцький П. П. Воєнна політика і система військової юстиції: синергія воєнної безпеки. *Наука і оборона*. 2022. №1. С.10–15.

Гафич О. І.,
доктор філософії, молодший науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ПРІОРИТЕЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОСУДДЯ

Пріоритизація кримінальних проваджень постає однією з ключових методологічних та організаційних засад сучасної кримінальної юстиції, адже саме вона визначає напрямок та інтенсивність діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду. У глобальному вимірі йдеться про необхідність адаптації кримінального процесу до зростаючої кількості кримінальних правопорушень, ускладнення їхньої структури, транснаціоналізації злочинності та обмеженості ресурсів правозастосовної системи.

В умовах, коли криміногенна ситуація характеризується постійним зростанням суспільної небезпеки діянь та появою нових форм злочинності (зокрема, кіберзлочинів, злочинів проти довкілля, воєнних злочинів), пріоритизація виступає не просто технічним інструментом розподілу навантаження, а системоутворюючим чинником, що безпосередньо впливає на ефективність правосуддя, його спроможність гарантувати дотримання прав людини та забезпечувати належний рівень кримінально-правового захисту суспільних відносин.

Теоретично пріоритизація може бути розглянута як баланс між принципом невідворотності кримінальної відповідальності та принципом раціонального використання процесуальних ресурсів. З одного боку, кожне кримінальне правопорушення потребує адекватної процесуальної реакції держави, адже невідворотність покарання є фундаментом довіри до правопорядку. З іншого – практична реалізація цього завдання неминуче стикається з об'єктивними обмеженнями кадрового, фінансового та організаційного характеру. Система кримінальної юстиції змушена шукати шляхи упорядкування діяльності, формулювати критерії оцінки суспільної небезпечності злочинів, визначати категорії проваджень, які підлягають першочерговому розслідуванню, та встановлювати механіз-

ми управління навантаженням слідчих, прокурорів і суддів. У цьому аспекті пріоритизація є проявом не лише процесуальної доцільності, а й юридичної необхідності, адже вона забезпечує дотримання вимог ст. 2, 8 та 28 КПК України [1], що закріплюють завдання кримінального провадження, принцип верховенства права та вимогу дотримання розумних строків.

У науковій літературі підкреслюється, що пріоритизація кримінальних проваджень є невід'ємною складовою процесуального менеджменту, орієнтованого на досягнення результативності правосуддя [2]. Зокрема, відзначається, що запровадження раціональних підходів до визначення пріоритетів дозволяє уникати ситуацій надмірного накопичення нерозглянутих справ, мінімізувати ризики порушення строків досудового розслідування, оптимізувати процесуальні рішення та сприяти концентрації зусиль на провадженнях, що мають найбільше значення для суспільної безпеки та довіри громадян до правосуддя.

Водночас пріоритизація має розглядатися не лише як управлінське чи організаційне рішення, але і як правова категорія, тісно пов'язана з фундаментальними принципами кримінального процесу. Надання пріоритету тим чи іншим провадженням повинно відбуватися у межах принципів верховенства права, рівності всіх перед законом і судом, дотримання гарантій сторін кримінального провадження, а також з урахуванням міжнародних стандартів справедливого судового розгляду, закріплених у ст. 6 Європейської конвенції з прав людини [3]. Неправильна чи дискреційно необґрунтована пріоритизація призводить до вибірковості правосуддя, фактичного ігнорування окремих категорій злочинів, поверхневості розгляду справи та, як наслідок, підриву довіри до правової системи.

Саме тому пріоритизація повинна формуватися як комплексна доктрина, що поєднує управлінські підходи, правові принципи, міжнародний досвід і соціальні очікування. Вона не повинна зводитися до формальної ієрархізації справ – її метою має бути створення такої моделі кримінального процесу, яка дозволяє одночасно забезпечувати ефективність, своєчасність та справедливість, уникаючи як надмірного формалізму, так і проявів вибірковості. У цьому сенсі пріоритизація є стратегічним інструментом, що визначає вектор розвитку кримінальної політики держави та рівень її спроможності відповідати на сучасні виклики злочинності.

У практичній площині пріоритизація кримінальних проваджень фактично здійснюється й без спеціальної нормативної деталізації. Зокрема, найбільш складні та суспільно значущі злочини, як правило, доручаються найбільш досвідченим працівникам, що відображає селективний розподіл ресурсів: концентрацію професійного потенціалу на провадженнях підвищеної ваги при одночасному зменшенні уваги до справ другорядного характер [4].

Такий підхід зумовлений об'єктивними обмеженнями ресурсів і неможливістю однаково ефективного розслідування кожного правопорушення. Саме тому виникає потреба у формуванні чітких критеріїв визначення пріоритетності, що мають ґрунтуватися на рівні суспільної небезпечності, масштабах завданої шкоди та значенні справи для забезпечення публічної безпеки. Водночас пріоритизація повинна здійснюватися у межах принципів верховенства права й недопущення вибірковості правосуддя, адже надмірна дискреційність у цьому питанні здатна підірвати довіру до всієї системи кримінальної юстиції.

З огляду на вищевикладене, інститут пріоритезації кримінальних проваджень виступає одним із ключових елементів сучасної кримінальної процесуальної політики, що визначає здатність держави адекватно реагувати на злочинність в умовах постійних соціально-економічних трансформацій та зростаючих загроз. Його значення полягає не лише у внутрішній оптимізації діяльності правоохоронних органів, а й у формуванні довіри суспільства до інститутів правосуддя. Адже ефективність судочинства вимірюється не кількісними показниками завершених проваджень, а якістю та результативністю їх розгляду, здатністю забезпечити відновлення порушених прав і притягнення винних до відповідальності.

Перспективним напрямом розвитку є подальше нормативне закріплення критеріїв визначення пріоритетів у кримінальних провадженнях, гармонізація цих критеріїв із європейськими стандартами, а також запровадження прозорих процедур контролю за їх застосуванням. Наукова доктрина та правозастосовна практика мають формувати єдине підґрунтя для вироблення універсальних підходів, які враховуватимуть як національні особливості, так і міжнародні зобов'язання України у сфері захисту прав людини та боротьби зі злочинністю. У цьому контексті пріоритезація кримінальних проваджень може розглядатися як індикатор рівня правової культури держави та її інституційної спроможності забезпечити ефективне, справедливе та неупереджене правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI із змінами, внесеними згідно із Законами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651–17#Text
2. Глинська Н. В. Пріоритезація у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, ключові аспекти та виміри. *Питання боротьби зі злочинністю*. Випуск 49 .2025. С. 86–100.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. *Офіційний вісник України.* 1998. № 13. Ст. 270; 2006. № 32.
4. Семак І. «Пріоритезувати неможливо розслідувати все» – де та чому прокурор ставить кому. JustTalk. 2023. URL: https://justtalk.com.ua/post/prioritezuvati-nemozhlivo-rozsliduvati-vse--de-ta-chomu-prokuror-stavit-komu

Геник В. М.,
аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ОСОБИ НА СТАДІЇ ДОСУДВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Будь яке обмеження прав людини в кримінальному провадженні має бути пропорційним меті, яку планується досягнути в результаті такого обмеження. Водночас в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК) прямо не закріплюється визначення та зміст принципу пропорційності. Але водночас в тексті Кодексу містяться згадки про пропорційність, зокрема:

– ч. 1 ст. 121 КПК встановлює, що компенсація за втрачений заробіток обчислюється *пропорційно* (курсив мій – В. Г.) від розміру середньомісячного заробітку, а компенсація за відрив від звичайних занять – *пропорційно* (курсив мій – В. Г.) від розміру мінімальної заробітної плати;

– п. 5 ч. 5 ст. 234 КПК закріплено, що слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе наявність достатніх підстав вважати, що: за встановлених обставин обшук є найбільш доцільним та ефективним способом відшукання та вилучення речей і документів, які мають значення для досудового розслідування, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, а також заходом, *пропорційним* (курсив мій – В. Г.) втручанню в особисте і сімейне життя особи.

В окремих випадках вживаються синоніми терміну «пропорційність», зокрема, «співмірність». Так, у ч. 8 ст. 170 КПК встановлено, що вартість майна, яке належить арештувати з метою забезпечення цивільного позову або стягнення отриманої неправомірної вигоди, повинна бути *співмірною* (курсив мій – В. Г.) розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або зазначеної у цивільному позові, розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою.

У ч. 6 ст. 100 КПК визначається доля речових доказів і вказується, що речові докази, що не містять слідів кримінального правопорушення, у вигляді предметів, великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливо без зайвих труднощів або ви-

трати по забезпеченню спеціальних умов зберігання яких *співмірні* (курсив мій – В. Г.) з їх вартістю, а також речові докази у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню повертаються власнику (законному володільцю) або передаються йому на відповідальне зберігання, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження; передаються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду для реалізації, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження тощо [1].

У кримінальному процесуальному аспекті втручання у право особи на мирне володіння майном здійснюється у формі вилучення та накладення арешту на майно як речового доказу у кримінальному провадженні для належного розгляду кримінальної справи; вилучення та накладення арешту для забезпечення цивільного позову тощо. Далі вирішуючи долю речових доказів, слідчий суддя, суд також втручається у реалізацію особою права власності.

Важливо зауважити, що за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном; ніхто не може бути позбавлений його/її власності інакше як в інтересах суспільства й на умовах, що їх визначено законом і загальними принципами міжнародного права (абз. 1) [2].

Говорячи про «закон», ст. 1 Першого протоколу до Конвенції посилається на ту саму концепцію, що міститься в інших положеннях Конвенції. Ця концепція вимагає, перш за все, щоб такі заходи мали підстави в національному законодавстві. Вона також відсилає до якості такого закону, вимагаючи, щоб він був доступним для зацікавлених осіб, чітким та передбачуваним у своєму застосуванні. У свою чергу Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) зазначає, що вимога законності, яка випливає з Конвенції, означає вимогу дотримання відповідних положень національного закону і принципу верховенства права [3].

Застосовуючи цитований припис ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово та послідовно наголошував на тому, що втручання держави у право мирного володіння майном має відповідати певним критеріям, а саме: воно має відповідати принципові законності; переслідувати правомірну (легітимну) мету за допомогою засобів, які є достатньо домірними (пропорційними) меті, яку мають досягти [4].

Говорячи про пропорційну мету, ЄСПЛ часто вживає термін справедливий баланс. У рішенні «East/West Alliance Limited» проти України»

ЄСПЛ зазначив, що будь-яке втручання державного органу у право на мирне володіння майном повинно забезпечити «справедливий баланс» між загальним інтересом суспільства та вимогами захисту основоположних прав конкретної особи. Необхідність досягнення такого балансу відображена в цілому в структурі ст. 1 Першого протоколу. Необхідного балансу не вдасться досягти, якщо на відповідну особу буде покладено індивідуальний та надмірний тягар (п. 168) [5].

В іншій справі ЄСПЛ зауважує, що повинно існувати розумне співвідношення пропорційності між використовуваними засобами та метою, яка мала бути досягнута будь-якими заходами, застосованими державою, включаючи заходи, розроблені для контролю використання власності. Ця вимога виражається поняттям «справедливого балансу», яке повинно існувати між вимогами загального інтересу суспільства та вимогами захисту основних прав особи [6].

У національній правозастосовній практиці Верховний Суд (далі – ВС) також здійснює тлумачення засади пропорційності (співмірності), розглядаючи правовідносини, що склалися в результаті обмеження права власності. Так, у справі № 157/1664/22 ВС встановив, що з 28 грудня 2016 здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні за ознаками злочинів, передбачених ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 240, ч. 2 ст. 240 Кримінального кодексу України, в ході якого встановлено, що в грудні 2016 року група невстановлених осіб здійснила незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення, а саме бурштину сирцю на території Маневицького району Волинської області, де було виявлено 68 копанок глибиною від 1 м до 1,5 м для поверхневого його видобутку. Крім того, встановлено, що в 2018 році невстановлені досудовим розслідуванням особи, діючи на території Любешівського, Камінь-Каширського та Маневицького районів Волинської області, в порушення встановлених правил охорони надр здійснювали незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення, а саме бурштину-сирцю. Під час обшуків у приміщеннях, що перебувають у володінні ОСОБА_7, було вилучено бурштин, який було визнано речовими доказами та ухвалою слідчого судді Луцького міськрайонного суду від 08 січня 2019 року накладено арешт. Ухвалою слідчого судді від 29 грудня 2022 року, постановленою на підставі п. 2 ч. 6 ст. 100 КПК у цьому кримінальному провадженні, де жодній особі не повідомлено про підозру, серед іншого, надано дозвіл на реалізацію майна (речових доказів) – бурштину. Волин-

ський апеляційний суд ухвалою від 07 січня 2025 року відмовив у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою представника власника майна ОСОБА_7 – адвоката ОСОБА_6 на вказану вище ухвалу слідчого судді, оскільки вона не підлягає оскарженню в апеляційному порядку з огляду на положення ст. 309 КПК. Далі адвокат – представник ОСОБИ 7 подав касаційну скаргу, в якій просить скасувати ухвалу апеляційного суду як таку, що перешкоджає можливості здійснення захисту порушеного права, та призначити новий розгляд у суді апеляційної інстанції. Розглянувши касаційну скаргу, ВС виснував, що положення ст. 309 КПК щодо неможливості окремого апеляційного оскарження ухвали слідчого судді про передачу майна (речових доказів) для реалізації, постановленої на підставі п. 2 ч. 6 ст. 100 КПК в кримінальному провадженні, де жодній особі не повідомлено про підозру, не узгоджуються із положеннями ч. 5 ст. 9 КПК, ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, не гарантують особі ефективної реалізації її конституційного права на судовий захист, не відповідають критеріям справедливості та співмірності (пропорційності), не забезпечують справедливого балансу інтересів особи та суспільства, а тому суперечать вимогам статей 1, 3, 8, 21, частин 4, 5 ст. 41, статей 55, 129 Конституції України, які в цьому кримінальному провадженні Суд застосовує як норми прямої дії. Тлумачення кримінального процесуального законодавства, застосоване апеляційним судом в оскарженій ухвалі, не надає заявнику ефективних засобів юридичного захисту до оскарження рішення слідчого судді, постановленого в порядку п. 2 ч. 6 ст. 100 КПК, про передачу на реалізацію майна в кримінальному провадженні, яке здійснюється стосовно нетяжкого злочину, і де з 2016 року жодній особі не повідомлено про підозру. Таке рішення не відповідає вимогам кримінального процесуального закону в контексті приписів ч. 5 ст. 9 КПК. З огляду на цитоване вище, касаційна скарга представника ОСОБА 7 була задоволена, ухвалу апеляційного суду про відмову у відкритті апеляційного провадження було скасовано і призначено новий розгляд у суді апеляційної інстанції [7]. Викладене свідчить, що захист права власності є пріоритетним над нормами законодавства, які не дозволяють оскаржувати судове рішення, яким це право обмежене.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України.* 2013, № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

2. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text
3. Справа «Серявін та інші проти України» (Заява № 4909/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_672#Text
4. Case of Beyeler v. Italy (Application no. 33202/96). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001–58832%22]}
5. Справа «East/West Alliance Limited» проти України» (Заява № 19336/04). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_994#Text
6. Case of Borzhonov v. Russia (Application no. 18274/04). URL: https://hudoc.exec.coe.int/eng?i=004–13819
7. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 27 березня 2025 року; справа № 157/1664/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126153460

Глинська Н. В.,
д.ю.н., професор, завідувачка відділом дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної Академії правових наук України

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ПРІОРИТЕЗАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Обрання шкали вимірювання, формулювання критеріїв для зіставлення об'єктів є найбільшою складністю при проведенні пріоритезації у будь-якій діяльності. З огляду на об'єктивну неможливість заздалегідь формалізувати як різнопланові предмети пріоритезації у кримінальному провадженні (далі- ПКП), так і відповідний набор критеріїв (стандартів), необхідним є сформулювати *основні принципи* (положення принципового характеру) що будуть регуляторами при формулювання адекватних спеціальних критеріїв для кожної конкретної ситуації, у якій є потреба ієрархізації тих чи інших елементів. До них слід віднести: правовий характер, справедливість, соціальна адекватність, гнучкість, зрозумілість, наукова обґрунтованість, потенційна ефективність у вирішенні завдань кримінального провадження, системність, прозорість та ін.

1. Правовий характер. Ключова роль принципу *верховенство права* у будь-якій правовій діяльності обумовлює обов'язковий *правовий характер* критеріїв, обраних для ПКП, – їх відповідність правовим принципам та гарантоване забезпечення прав та свобод особи. При цьому недопустимим є будь-яке звуження прав учасників кримінального провадження. Адже побудова сучасного кримінального процесу має сенс тільки тоді, коли його осучаснення не тягне за собою звуження прав суб'єктів кримінального провадження. Принцип недопустимості звуження прав людини є конституційним, та таким, що ґрунтовно досліджений у науці конституційного права [1; с.64–65], а тож не потребує галузевого тлумачення.

У світлі концепції верховенства права формула будь-якої оптимізації кримінального провадження, як у бік його спрощення, так і ускладнення має корелювати із правами та законними інтересами учасників провадження, не звужуючи їх. Так, наприклад у контексті пріоритетності за-

стосування цифрових технологій у кримінальному провадженні засада верховенства права вимагає встановлення таких критеріїв, щоб «..будь-яка дія, пов'язана з цифровізацією правосуддя, повинна виконуватися в повній відповідності до фундаментальних прав, таких як права на захист персональних даних, на справедливий суд і на ефективний засіб правового захисту, а також принципів пропорційності та субсидіарності….Має бути гарантовано право на справедливий суд та ефективний засіб правового захисту. Зокрема, у кримінальному провадженні в цифровому середовищі слід уникати будь-якого втручання в права на захист, включаючи право на доступ до адвоката та право на доступ до речових доказів» [2]. Для цього «використання технологій має відповідати праву на справедливий судовий розгляд, що застосовується до судових проваджень, як це передбачено статтею 6 КЗПЛ, а також має відповідати праву на приватність і захист даних, передбаченому статтею 8 КЗПЛ, і праву на свободу вираження поглядів для громадськості, включаючи засоби масової інформації, передбаченому статтею 10 КЗПЛ. У зв'язку з особливим ризиком того, що використання технології може бути упередженим або частковим у її застосуванні чи наслідках, використання технології має особливо враховувати необхідність гарантувати ці права відповідно до принципу недискримінації (п. 82 Висновку КРЄС №26) [3].

2. На окреме формулювання на наш погляд заслуговує вимога ***справедливості*** критеріїів ПКП, що безпосередньо продиктована засадою верховенства права : пріоритезація повинна здійснюватися справедливо, без дискримінації та упередженості.

Ілюстративною в цьому аспекті є позиція ВС, висловлена в рішенні ВП, прийнятому за результатом розгляду скарги щодо визнання протиправним та нечинним пункту 13.7 Регламенту ВРП, затвердженого рішенням від 21.11.2023 №1068/0/15–23 «Про затвердження Змін до Регламенту Вищої ради правосуддя» (далі – Регламент), у частині встановлення пріоритетності здійснення дисциплінарних проваджень, а саме:

«…якщо наслідком може бути звільнення судді з посади з підстав, визначених пунктами 3, 6 частини шостої статті 126 Конституції України; щодо судді, який звернувся із заявою про відставку, якщо наслідком може бути звільнення судді з посади з підстав, визначених пунктами 3, 6 частини шостої статті 126 Конституції України; щодо судді, кваліфікаційне оцінювання якого зупинено у зв'язку з розглядом дисциплінарної скарги; щодо судді, стосовно якого Вищою кваліфікаційною комісією суддів

України внесена рекомендація про призначення за результатами конкурсу на зайняття вакантної посади судді, переведення, якщо наслідком може бути звільнення судді з посади з підстав, визначених пунктами 3, 6 частини шостої статті 126 Конституції України; якщо у скарзі наведені відомості про дії судді, що викликали значний суспільний інтерес».

Так, відмовляючи в задоволенні зазначеної скарги ВП у контексті оцінки визначених ВРП у Регламенті критеріїв пріоритетності з точки зору справедливості (зокрема, такого її компоненту як рівність перед законом) виснувала про те, що «…визначений Регламентом пріоритет щодо розгляду дисциплінарної справи без встановлення конкретних обставин, які б давали підстави стверджувати про таке ставлення, не може вважатися проявом дискримінації (порушенням принципу рівності перед законом), зокрема відносно позивача (п. 6.35)»[4].

3. ***Соціально-правова адекватність*** пріоритезації передбачає відповідність критеріїв, що використовуються для ранжування засобів кримінального провадження як загальноправовим нормам та принципам, так і соціальним цінностям, потребам та очікуванням сучасного суспільства від кримінального провадження (чи з урахуванням соціальних та правових запитів та очікувань сучасного суспільства).

Адже кримінальне провадження є сферою, яка безпосередньо стосується прав та свобод людини, інтересів суспільства в цілому. Тому критерії, що використовуються для ПКП повинні бути не тільки юридично обґрунтованими, але й соціально прийнятними, відповідати уявленням про справедливість та гуманізм, не повинні порушувати основоположні права та свободи людини, та разом із тим враховувати інтереси суспільства у боротьбі зі злочинністю, забезпеченні правопорядку та безпеки громадян, сприяти ефективному розслідуванню злочинів та притягненню винних до відповідальності. Яскравою ілюстрацією соціально-правової адекватності критеріїв пріоритетності у кримінальній процедурі є, наприклад, унормовані правила обрання запобіжного заходу – як з урахуванням кримінально-правової характеристики злочину (його тяжкості), так і доведеності ризиків можливої негативної поведінки особи, з обов'язковим встановленням низки соціально-правових характеристик особи (ст. 178 КПК); правила призначення покарання за вчинення кримінального правопорушення передбачають як правову адекватність (пропорційність тяжкості вчиненого діяння), так і соціальну (відповідність індивідуальним обставинам справи).

Вимога соціально-правової адекватності обумовлює необхідність сутнісної узгодженості обраних критеріїв ПКП з ідеологічними орієнтирами сучасного кримінального процесу, зокрема, затвердженим стратегіям розвитку органів кримінальної юстиції .

4. Система критеріїв пріоритезації повинна бути достатньо ***гнучкою***, щоб враховувати зміни в обставинах конкретної справи. Критерії для ПКП мають визначати мінімальні вимоги, залишаючи певний простір для їх індивідуалізації згідно з фактичною ситуацією, що склалась у перебігу кримінального провадження, а отже, й для розумного обрання засобів процесуальної діяльності. Так, зокрема, критеріями пріоритетності переходу до спеціального порядку провадження є унормовані в законі для цього підстави та умови. І саме оптимальна гнучкість характеру їх унормування є затребуваною для того, щоб забезпечити ефективність конкретного кримінального провадження з урахуванням його специфіки.

5. ***Зрозумілість*** критеріїв ПКП передбачає доступність їх для однакового розуміння всіма суб'єктами, яким вони адресовані. З урахуванням ключової ролі законодавчого регулювання правової діяльності на перший план звичайно виходить правова визначеність унормованих критеріїв ПКП . З огляду на казуальність тлумачення будь-якої норми, зокрема й критеріїв ПКП, правильність конкретизації таких нормативних орієнтирів у правозастосовній діяльності залежить від низки об'єктивних та суб'єктивних чиннників . Для того, щоб правозастосовне тлумачення було розумно передбачуваним (а саме така якість є пріоритетним компонентом справедливого вирішення правового спору та забезпечує авторитет органів кримінальної юстиції) з огляду на поліджерельність кримінального процесуального законодавства нерідко потрібні враховувати додаткові орієнтири, як то національна та міжнародна судова практика, правова доктрина й навіть стан технологізації суспільства.

Оскільки вказане питання потребує окремого розгляду, тут підкреслимо, що керівна роль у забезпеченні єдиного та правильного розуміння закону, зокрема й нормативних орієнтирів у ПКП, належить Верховному Суду. Невипадково законодавець України визначив функціональне призначення Верховного Суду в системі судоустрою України саме через забезпечення сталості та єдності судової практики. Як нами вже наголошувалось в попередніх публікаціях, поміж зміцнення існуючого механізму забезпечення ВС єдності судової практики, правова модель такого механізму не є статичною, а відповідно до запитів правозастосовної

практики може розвиватися у спосіб доповнення до її складу нових елементів [5; с. 178]. Зокрема, одним із перспективних напрямів є впровадження інституту преюдиційного запиту як ефективного засобу досягнення узгодженості правозастосування. [5; с. 178–180]

4. ***Наукова обґрунтованість*** ПКП передбачає, щоб критерії, обрані для здійснення ПКП відповідали існуючим доктринальним поглядам, положенням та рекомендаціям юридичної науки та основним тенденціям кримінальної процесуальної політики..

Як влучно з цього приводу зазначав Л. М. Лобойко, усі процеси повинні відбуватися з урахуванням результатів наукових досліджень. Доводити необхідність наукового обґрунтування різноманітних процесів діяльності немає потреби, вона давно стала аксіомою [1, с. 48]. Дійсно, наука завжди є прогресивною та випереджає розвиток законодавства. Тому й формулювання та запровадження будь-яких правових критеріїв у практичну діяльність має відбуватися не стихійно, а на підставі спеціально розробленої для цієї мети наукової концепції.

Вимога науковості є актуальною як для законодавця, що «створює» (унормовує в позитивному праві) пріоритети, так і для правозастосовників, які конкретизують такі пріоритети на практиці шляхом їх індивідуалізації с урахуванням специфіки правової ситуації. Інакше кажучи, не лише законодавча політика формулювання пріоритетів у кримінальному провадженні, а й власне кримінальний процес мають бути науково обґрунтованими. Наукова обґрунтованість ПКП це не лише ілюзорний принцип, а якісна характеристика, поза якою результат ПКП буде необ'єктивним, відірваним від соціально-правових реалій [5; с. 144–146].

5. Однією з важливих вимог до критеріїв ПКП є їх потенційна ***ефективність у вирішенні завдань кримінального провадження.*** Пріоритезація повинна сприяти ефективному використанню ресурсів органів кримінальної юстиції і забезпечувати своєчасне та якісне вирішення соціально-правового конфлікту**.** І хоча ефективність по суті є іманентною ознакою (навіть метою) пріоритезації, методологічно це не виключає можливості розглядати прогнозовану ефективність як вимогу до самих критеріїв ПКП. Вимога ефективності критеріїв ПКП вимагає надання відповідей на кшталт того, чи буде ефективним кримінальне провадження якщо в законі на аксіоматичному рівні унормувати надто великий перелік суттєвих порушень закону, що апріорі тягнуть скасування судо-

вого рішення; до чого призведе уповільнена модель розподілу підслідності та ін.?

Тут лише в загальних рисам торкнемось питання ефективності кримінального провадження. Ми цілком поділяємо домінуючий в науці цільовий підхід до розуміння категорії «ефективність кримінальної процесуальної діяльності» (ступінь досягнення мети, заради якої діяльність здійснюється), при цьому дотримуючись висловленої раніше думки про те, що *ефективність у царині кримінального провадження* має складний «накопичувальний» характер, що визначається сукупністю різнопланових її характеристик: як якісною визначеністю *статичних структурних компонентів* (суб'єкта, предмета, мети, засобів, форми, результату) та якістю внутрішніх їх системних зв'язків (сукупність тісно пов'язаних між собою *інтегративних властивостей* процесуальної діяльності), так і *якістю динаміки такої діяльності* (ритмічне, своєчасне та послідовне здійснення процесуальної діяльності обумовлює її необхідну тривалість – *стислість* (охоплення діяльністю мінімальної кількості часу в межах строків, встановлених законом), проте не на шкоду якості здійснення діяльності, а в раціональному їх поєднанні).

При цьому якість складових кримінальної процесуальної діяльності лише створює необхідну базу для її ефективності. Ефективність кримінального судочинства можна констатувати лише за умови вирішення кримінальної справи у *мінімально можливий (стислий) фактично необхідний строк*, достатній для того, щоб особа, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування, та потерпілий змогли скористатися наданими правами, а компетентні органи кримінального переслідування ефективно та якісно вирішити поставлені перед ними правові завдання.

Тож, ефективність кримінального провадження є багатоаспектним, різнорівневим, а тому й багатокритеріальним оціночним поняттям, що відповідно обумовлює наявність різних підходів до його оцінки. Так, наприклад, І. В. Гловюк зауважує, що теоретично питання ефективності досудового провадження крім цільового підходу варто розглядати у широкому аспекті, зокрема, з позиції розуміння ефективності як рівня збалансованості інтересів, що обумовлено необхідністю дотримання балансу публічних та приватних інтересів під час кримінального провадження [6, с. 180]. Автор вирізняє також такий критерій ефективності кримінального переслідування, як пропорційність [6, с. 180–181].

Поміж сформульованих вимог, критерії для ПКП мають також відповідати стандартам системності (для забезпечення якісної пріоритезації необхідно, щоб вона здійснювалась на підставі системи логічно узгоджених взаємопов'язаних між собою критеріїв-напрямів, що враховували б усю сукупність специфіки конкретного предмету); об'єктивності (ПКП повинна ґрунтуватися на критеріях, що відповідають дійсності): прозорості (процес пріоритезації повинен бути прозорим і зрозумілим для всіх учасників кримінального провадження- для цього критерії мають бути формалізовані та зрозумілі) та ін.

Список використаних джерел:

1. *Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України* . : монографія : за заг. ред. О. Г. Шило. Харків: НДІ ВПЗ імені акад. В. В. Сташиса НАПрНУ, 2016. – 264 с.
2. Digitalisation of justice in the European Union: A toolbox of opportunities» European Commission. COM/2020/710 final. Brussels, 2020. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52020DC0710
3. Висновок Консультативної ради європейських судів: Рухаючись вперед: використання асистивних технологій у судочинстві № 26 (Страсбург, 1 грудня 2023 року). URL: https://hcj.gov.ua/page/vysnovky-kryes
4. Постанова ВП від 03 жовтня 2024 року (справа № 990/329/23). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/122434172?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR2Q60MVVE8O-B9JLqDm9RfZOmbuLBNICuFEKx8SmhHJvUx0uVdfjKEUEJs_aem_pRQ9Xv-rKlR5FjuA1gOZBg)
5. Єдність судової практики у вимірі стандартів якості кримінального процесуального законодавства України : монографія / за заг. ред. О. Г. Шило. Харків : Право, 2021. 366с.
6. Главюк І. В. Деякі питання участі адвоката в судово-контрольних провадженнях у досудовому розслідуванні: питання правової визначеності та ефективності правореалізації. *Юридичний вісник*. 2016. № 4. С. 180–190.

Демура М. І.,
к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри прав людини та юридичної методології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ NON BIS IN IDEM У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ У СПРАВАХ ЩОДО ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Стаття 126–1 КК встановлює кримінальну відповідальність за домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [1]. Із положень ст. 126–1 КК вбачається, що однією з обов'язкових ознак такого злочину як домашнє насильство є систематичність. Однак, стаття 126–1 КК не містить примітки, яка б надавала роз'яснення цього словосполучення. Водночас відповідно до сформованої правозастосовної практики об'єктивну сторону зазначеного кримінального правопорушення складають діяння, що виражаються в систематичному фізичному, психологічному та економічному насильстві. Сексуальне насильство виходить за межі цих форм і за наявності підстав кваліфікується за відповідними статтями КК України. Закінченим кримінальне правопорушення вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє, у результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків. При цьому не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства. Факт документування має значення для доказування систематичності, але не більше ніж інші передбачені законом докази [2]. Отже, для кваліфікації дій особи як домашнього насильства достатньою є фіксація трьох епізодів насильства. Через таку ознаку як систематичність досить часто в правозастосовній практиці постає питання подвійного притягнення до відповідальності, особливо коли за перші діяння особа притягувалася до адміністративної відповідальності.

Для глибшого розуміння дії заборони подвійного притягнення до відповідальності варто звернутися до ст. 4 Протоколу № 7 до ЄКПЛ, де визначено, що «нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави» [3]. В практиці ЄСПЛ ця засада досить часто стає підлягає тлумаченню. Так, у справі ЄСПЛ «Galović проти Хорватії» Суд зазначає, що метою провадження у справі про незначне правопорушення було забезпечити швидку реакцію на конкретний випадок домашнього насильства, який сам по собі не становив кримінального правопорушення за Кримінальним кодексом, з метою своєчасного та ефективного запобігання подальшій ескалації насильства в сім'ї та захисту жертви. Це те, що було зроблено у справі заявника в кількох окремих випадках. Після того, як протиправна поведінка заявника досягла певного рівня жорстокості, проти нього було розпочато кримінальне провадження, спрямоване на комплексне вирішення поточної ситуації насильства. Окремі 2 інциденти, які сталися раніше, разом з іншими інцидентами продемонстрували модель поведінки та дали можливість зробити висновок про серйозність злочинної поведінки заявника, і лише у своїй сукупності вони відображали загальний вплив на своїх жертвах. За цих обставин у Суду немає підстав ставити під сумнів причини такого часткового дублювання провадження, яке переслідувало загальні інтереси швидкого та адекватного реагування на насильство в сім'ї, що має особливо шкідливі наслідки для жертви, сім'ї та суспільства, оскільки в цілому відображає шляхом поступового посилення реагування держави. Суд зазначає, що таке подвійне провадження являло собою додаткову реакцію на суспільно небезпечну поведінку домашнього насильства. Суд також підкреслює, що дублювання проваджень і покарань може бути дозволено лише за умов, передбачених і вичерпно визначених точними правилами, які дозволяють особам передбачити, які дії чи бездіяльність можуть стати предметом такого дублювання проваджень і покарань. Таким чином, держава гарантує, що право, яке передбачено ст. 4 Протоколу № 7, не ставиться під сумнів як таке та зберігається правова визначеність. Стосовно питання про те, чи подвійність провадження була передбачуваною для заявника, Суд зазначає, що, поводячись жорстоко по відношенню до близьких членів сім'ї в ряді випадків, заявник повинен був усвідомлювати,

що його поведінка могла призвести до таких наслідків, як порушення провадження у справі про дрібне правопорушення за конкретний інцидент відповідно до Закону про захист від насильства в сім'ї та кримінальне провадження за тривале та неодноразове вчинення насильства в сім'ї, за яке передбачається кримінальне покарання згідно з Кримінальним кодексом [4].

Наведені рішення ЄСПЛ дозволяють виокремити декілька умов, дотримання яких убезпечить державні органи від порушення засади non bis in idem у справах про домашнє насильство:

– провадження про менш тяжке правопорушення і кримінальне провадження мають мати комплексну основу та утворювати єдине ціле;

– мета й засоби, які використовуються для її досягнення, мають доповнювати одне одного за своєю суттю і бути пов'язаними в часі;

– можливі наслідки правового реагування на відповідну поведінку повинні бути пропорційними та передбачуваними для осіб, яких вони стосуються;

– закріплення і вичерпне визначення точними правилами порядку дублювання проваджень і покарань, які дозволяють особам передбачити, які дії чи бездіяльність можуть стати предметом переслідування.

У національній правозастосовній практиці також є роз'яснення щодо співвідношення засади non bis in idem і повторності вчиненого домашнього насильства для вирішення питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності. У справі № 585/3184/20 судом першої інстанції особу визнано винуватим у тому, що він, діючи умисно, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння систематично у період із 11 червня 2020 р. до 19 жовтня 2020 р. вчиняв психологічне насильство над колишньою дружиною. Так, 24 липня 2020 р., 28 серпня 2020 р. та 29 вересня 2020 р. особа була притягнута до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень, передбачених ч. 1 ст.173–2, ч. 2 ст. 173–2 КУпАП. Після цього 19 жовтня 2020 р. обвинувачений, діючи систематично, знову здійснював психологічне насильство над колишньою дружиною, висловлював погрози вбивством та спалюванням. Водночас, суд апеляційної інстанції скасував вирок суду першої інстанції і закрив кримінальне провадження у зв'язку з відсутністю в діянні обвинуваченого складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126–1 КК України. Мотивуючи своє рішення про закриття кримінального провадження, апеляційний суд зазначив, що за всі правопорушення, вчинені до 19 жов-

тня 2020 р., обвинувачений був притягнутий до адміністративної відповідальності і на нього було накладено адміністративні стягнення, які він відбув. Водночас, вчинення домашнього насильства 19 жовтня 2020 р. не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126–1 КК, через відсутність обов'язкової ознаки об'єктивної сторони як систематичність, виходячи з принципу «non bis in idem», тобто неможливості притягнення до юридичної відповідальності вдруге за ті правопорушення, за які він вже поніс відповідальність.

Натомість Верховний Суд у своєму рішенні вказує на помилковість висновку суду апеляційної інстанції щодо того, що за три епізоди домашнього насильства обвинувачений був притягнутий до адміністративної відповідальності, а вчинення після цього ще одного епізоду не становить систематичності діяння, яке є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126–1 КК. Крім того, в цьому провадженні суд апеляційної інстанції неправильно встановив, що фактично особа за те саме діяння вдруге притягується до кримінальної відповідальності після накладення на неї адміністративного стягнення. Ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126–1 КК України є його систематичність. ВС зауважив, що систематичність як ознака кримінально-караного діяння означає повторюваність тотожних чи схожих дій чи бездіяльності, кожне з яких само по собі може створювати враження незначного, але їх вчинення у своїй сукупності досягають того рівня якості, коли у цілому діяння набувають ознак кримінального правопорушення, призводячи до наслідків, визначених диспозицією ст. 126–1 КК України (фізичні або психологічні страждання, розлади здоров'я, втрата працездатності, емоційна залежність або погіршення якості життя). За таких обставин те, що особу раніше притягували до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173–2 КУпАП, не виключає наявності в її діях складу кримінального правопорушення, якщо вона продовжує вчиняти домашнє насильство, кількість епізодів яких загалом не менше трьох і ці систематичні дії потягли наслідки, визначені ст. 126–1 КК України [5].

Таким чином, можна зробити висновок, що не йдеться про повторність притягнення до відповідальності, враховуючи таку ознаку домашнього насильства як систематичність і обов'язковість доведення факту систематичності як підстави для притягнення особи до кримінальної відпо-

відальності за ст. 126–1 КК. Тобто попереднє притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства за умови подальшої повторюваності вчинення протиправних дій, не свідчить про подвійне притягнення до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Вбачається за можливе в національній правозастосовній практиці застосовувати процедуру на перевірку умов, дотримання яких убезпечить державні органи від порушення засади non bis in idem у справах про домашнє насильство, які були наведені вище на підставі аналізу практики ЄСПЛ.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14#Text (дата звернення 20.09.2025).
2. Постанова Другої судової палати ККС ВС від 25 лютого 2021 року; справа № 583/3295/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213443 (дата звернення 20.09.2025).
3. Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804#Text (дата звернення 20.09.2025).
4. Рішення ЄСПЛ у справі «Galović v. Croatia» (application no. 45512/11). URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:[%22Galovic%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001–211592%22]} (дата звернення 20.09.2025).
5. Постанова Другої судової палати ККС ВС від 14.06.2022 у справі № 585/3184/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105301745 (дата звернення 20.09.2025).

Дроздов О. М.
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, адвокат, почесний професор кафедри кримінального права та кримінології, міжнародного публічного права та міжнародних відносин Юридичного факультету Університету Барселони (м. Барселона, Королівство Іспанія), кафедра кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Дроздова О. В.
к. ю. н., доцентка, адвокатка, почесна професорка кафедри кримінального права та кримінології, міжнародного публічного права та міжнародних відносин Юридичного факультету Університету Барселони (м. Барселона, Королівство Іспанія), доцентка кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін Юридичного факультету ПВНЗ «МЕГУ імені академіка Степана Дем'янчука»

ПРОВОКАЦІЯ В КІБЕРПРОСТОРІ ПІСЛЯ *HELME V. ESTONIA*: ТЕСТ ПАСИВНОСТІ, ПРОСТІР І ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ

У нещодавній публікації на «Судово-юридичній газеті» ми з Оленою Дроздовою показали, як справа Helme v. Estonia змінила підхід ЄСПЛ до провокації злочину в онлайні, змістивши акцент від «підозри щодо особи» до «підозри щодо простору» [1]. Суд уперше визнав допустимим початок операцій під прикриттям не проти конкретного підозрюваного, а в межах чітко визначеного віртуального сегмента (ідентифікована чат-кімната), за умови пасивності агента й наявності процесуальних гарантій. У справі йшлося про те, що поліцейська, яка діяла під вигаданим профілем 12-річної дівчинки, не підбурювала до злочину, а лише фіксувала поведінку користувача, який сам ініціював сексуальні розмови.

Helme v. Estonia стала першою справою, де ЄСПЛ оцінив провокацію у суто цифровому контексті, перенісши свої усталені матеріальний і процесуальний тести на онлайн-комунікацію. Суд визнав, що в умовах псевдонімності, закритих чатів і вразливості дітей попередня ідентифікація конкретної особи часто неможлива, тому обґрунтована підозра може бути прив'язана до «віртуально визначеного простору», якщо дії агента па-

сивні, а нагляд і авторизація – належні. Порушення статті 6 Конвенції Суд не встановив, наголосивши, що агент не створював «надзвичайної можливості» для злочину, а лише документував уже проявлену схильність.

Водночас окремі думки суддів окреслили межі новації. Суддя Павлі підтримав підхід більшості, але застеріг, що сам критерій «вузького віртуального простору» має супроводжуватися додатковими ознаками – латентністю злочину та уразливістю жертв, інакше можливі *fishing expeditions*. Суддя Мінгоранс Кайрат наголосила, що операція в *Helme* мала надто загальний характер і ризикує перетворитися на «розвідувальну пастку». Попри ці застереження, рішення Helme v. Estonia заклало основу нового підходу до провокації в кіберпросторі: допустимість дій агента визначається пасивністю, обґрунтованою підозрою та процесуальними запобіжниками, що й має стати орієнтиром для України.

Узагальнивши факти Helme v. Estonia та позицію ЄСПЛ щодо «просторової підозри», доцільно зафіксувати робоче понятійне ядро: що саме вважати провокацією у кіберпросторі, де злочин існує виключно як комунікація, а не офлайн-дія. Без чіткого визначення ми ризикуємо змішати допустиме «пасивне» спостереження з недопустимим спонуканням (inducement). Саме тому далі ми пропонуємо операційне визначення, яке відразу враховує три вузлові елементи Helme – пасивність агента, обґрунтовану підозру та процесуальні запобіжники.

Наразі ми можемо запропонувати так би мовити робоче визначення поняття *провокація у кіберпросторі*. А саме, провокація у кіберпросторі – це ініціювання, стимулювання або істотне посилення правоохоронним агентом (чи за його вказівкою) онлайн-комунікаційної поведінки особи через цифрові канали (чати, соцмережі, месенджери, ігрові платформи, аукціони, Telegram-канали тощо), без наявності до контакту з агентом (і) об'єктивних підстав вважати, що особа вже залучена у відповідну кримінальну діяльність або (іі) обґрунтованої підозри щодо чітко визначеного та обмеженого віртуального простору, а також за відсутності процесуальних запобіжників; при цьому дії агента виходять за межі пасивного спостереження (seed-теми, наполегливі запити, винагорода/шантаж, сексуалізований фреймінг профілю, технічні приманки). При формуванні цього визначення ми брали за основу лінію ЄСПЛ (рішення у справах Ramanauskas [2]; Bannikova [3]; Furcht [4]) а також канадських, британських і американських тестів «передзумовленості/розумної підозри/abuse of process» тощо.

Запропонвоане нами визначення окреслює межі явища, але для практики потрібна типологія, здатна відрізняти прийнятні й ризикові сценарії. Вона є багатовимірною, бо феномен зумовлюється кількома незалежними осями одночасно: (1) ініціатор (офіційний/цивільний), (2) простір (вузько визначений/змішаний), (3) інтенсивність впливу (пасивність → насівання → спонукання), (4) технологічне посередництво (нейтральний профіль/алгоритм/бот), (5) уразливість адресата (зокрема діти). Одновимірна схема спотворюватиме оцінку ризиків і не вловлюватиме межу між допустимою «вузькою сіткою» та недопустимим fishing expedition – тож далі пропонуємо вашій увазі багатовимірну класифікацію кібер-провокацій.

Багатовимірна класифікація кібер-провокацій.

1. За ініціатором впливу. Офіційна (правоохоронні органи: undercover[1]/CHIS[2]) vs цивільна [5] (псевдоактивісти, журналісти [6]) – різні правові наслідки для допустимості доказів. У справах, де діє офіційний агент, оцінка ведеться за критеріями «пасивності/спонукання» та процесуальних гарантій (ЄСПЛ: *Helme* – перший кейс щодо суто онлайн-контексту; Ramanauskas [2]; Teixeira de Castro [7]).

У праві Англії та Уельсу ключовим орієнтиром у питаннях поліцейської провокації є рішення Палати лордів у справі Regina v. Loosely [8], яке визначає межі допустимої поведінки правоохоронців через доктрину abuse of process – чи не створила поліція «надзвичайної можливості» для злочину. Суд наголосив, що доктрина entrapment не є окремим способом захисту, проте провокація може зумовити визнання доказів недопустимими (s. 78 PACE 1984) або припинення провадження (stay of proceedings) як зловживання процесом. Основними критеріями стали: наявність обґрунтованої підозри, пасивність агента, санкціонування та пропорційністьоперації. Така модель, яка вимагає, аби поліція лише фіксувала вже сформований намір, а не створювала його, поєднує англійське право з європейськими стандартами – зокрема, підходом ЄСПЛ

[1] undercover (офіцер під прикриттям) – працівник правоохоронного органу, який діє під легендою, встановлює/підтримує контакт із ціллю, збирає докази, зберігаючи «сутнісну пасивність» (за стандартами ЄСПЛ).

[2] CHIS (Covert Human Intelligence Source) – «приховане людське джерело інформації»: інформатор/агент, що навмисно встановлює або підтримує відносини для отримання відомостей (у праві Англії та Уельсу – термін законодавчий; див. кодекси практики до RIPA 2000). Різниця: «undercover» зазвичай – сам поліцейський; CHIS може бути як поліцейським, так і цивільним конфідентом.

у справі Helme v. Estonia, де також наголошено, що пасивність державного агента є передумовою справедливого судового розгляду.

У рішенні Sutherland v. HM Advocate [9] Верховний суд Великої Британії розглянув допустимість використання доказів, зібраних цивільними активістами-«мисливцями на педофілів» (Online Child Abuse Activist Groups, OCAGs). Суд визнав, що такі особи не є державними агентами, а тому їхні дії не становлять поліцейської провокації. Використання матеріалів, отриманих ними – листування, відеозаписів чи скриншотів, – не порушує ст. 8 ЄКПЛ, оскільки підсудний, який веде сексуалізовану комунікацію з «дитиною», не має обґрунтованого очікування приватності, а держава має позитивний обов'язок захищати дітей від сексуальних злочинів. Отже, навіть якщо докази отримані неофіційними особами, їх можна використовувати в кримінальному процесі за умови дотримання процесуальних гарантій, адже право на приватне життя не поширюється на дії, що становлять кримінальне правопорушення..

Також слід зазначити, що Керівництво CPS прямо регулює використання доказів від OCAGs [10].

Отже ми загалом підтримуємо пропозицію, яка є в українській доктрині нормативно розвести «офіційну» і «цивільну» провокацію (проєкт моделі відповідальності за «офіційну провокацію», окреме визначення «цивільної») [5]. Проте акцентуємо увагу саме на особливостях її реалізації у кіберпросторі і кримінальних процесуальних наслідках такої класифікації з урахуванням досвіду країн з найбільш розвиненими правовими системами (США, Велика Британія).

2) За простором (scope of operation). А саме, чітко визначений і обмежений віртуальний простір (ідентифікований чат-рум, конкретна телефонна лінія, окреме оголошення) vs широкий/«змішаний» простір (увесь сайт/платформа з правомірними й неправомірними практиками). У Helme ЄСПЛ, як відомо, визнав достатньою обґрунтовану підозру, прив'язану до «визначеного й обмеженого віртуального простору» – конкретної чат-кімнати, звісно за умови пасивності агента.

Доктрина bona fide inquiry, сформована Верховним судом Канади у справах R. v. Ahmad [11] та R. v. Ramelson [12], визначає, що поліція може проводити «добросовісне розслідування» лише за умови обґрунтованої підозри, прив'язаної до чітко окресленого простору – географічного або віртуального (наприклад, конкретний чат-канал чи номер телефону). Такий підхід покликаний відмежувати легітимні превентивні

дії від безпідставного «випробування чеснот» громадян (random virtue testing). Верховний суд наголосив: поліцейські не можуть без попередньої підозри створювати випадкові можливості для злочину; допустима лише певна «випадковість» усередині вже визначеного простору, де злочинна активність об'єктивно ймовірна. У справі R. v. Ramelson Суд прямо застеріг від розширення цієї доктрини на «wide virtual spaces» – тобто цілі веб-платформи чи соціальні мережі без конкретизації підозрюваного сегмента. Така практика, на думку Суду, перетворює bona fide inquiry на random virtue testing, що суперечить конституційним принципам справедливого судового розгляду. Інакше кажучи, чим ширшим стає «простір» розслідування, тим вищими мають бути вимоги до точності підозри, пропорційності й процесуального контролю.

Отже, канадська модель передбачає баланс між ефективністю превенції та захистом прав особи: bona fide inquiryвизнає можливість обмеженої ініціативи поліції, але лише за умов конкретизації простору, наявності reasonable suspicion і суворого нагляду. Усе, що виходить за ці межі, кваліфікується як недопустима провокація, що підриває справедливість судового процесу.

3) За інтенсивністю впливу. Шкала інтенсивності впливу агента відображає три рівні його поведінки, що визначають допустимість доказів. На базовому рівні – пасивне документування, коли агент лише приймає контакт, відповідає нейтрально та не ініціює теми злочину; така поведінка узгоджується з вимогою ЄСПЛ щодо «сутнісної пасивності» державного агента і не порушує статтю 6 Конвенції. Проміжним рівнем є тематичне «засівання» (topic seeding) – ненав'язливе введення агентом теми потенційно протиправної поведінки до того, як її порушив адресат. Це ще не спонукання, але вже вихід за межі пасивності; повторюваність або емоційне «підштовхування» можуть перетворити його на провокацію. Найвищий рівень – активне спонукання, коли агент пропонує винагороду, інструктує або чинить тиск, фактично створюючи злочинний намір; така поведінка, як підкреслив ЄСПЛ у справах *Teixeira de Castro* та *Ramanauskas*, є несумісною зі справедливим судом.

Англійська доктрина, закріплена у справі *R v. Loosely*, застосовує аналогічний критерій – чи «не зробили більше, ніж надали звичайну можливість». Якщо поліція лише фіксує вже сформований намір, докази є допустимими; якщо ж вона створює «надзвичайну можливість», провадження підлягає припиненню як *abuse of process*.

Отже, «тематичне засівання» допустиме лише як обережний діагностичний інструмент: будь-яке повторення, конкретизація або стимулювання з боку агента підштовхує поведінку вгору шкалою – у зону, де докази суперечать вимогам ст. 6 Конвенції та мають бути відкинуті.

4) За технологічним посередництвом. Технологічне посередництво визначає, які цифрові інструменти застосовує держава під час undercover-операцій і як це впливає на ризик провокації та вимоги до процесуальних гарантій. Найбезпечнішою формою є нейтральний профіль, що лише фіксує вже наявну злочинну активність без ініціювання теми; тут важливо дотриматися «сутнісної пасивності» та забезпечити авторизацію, нагляд і повне логування.

Складніша модель – використання «декоя-дитини», коли агент моделює онлайн-ідентичність неповнолітнього. У справі *Helme v. Estonia* ЄСПЛ наголосив, що сам факт створення вигаданого профілю не є провокацією, якщо агент пасивний і діє у вузько визначеному віртуальному просторі. Цільові онлайн-операції у справах про грумінг узаконені на рівні Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та насильства (ст. 23) [13] за умови пропорційності та контролю.

Подальші рівні включають алгоритмічні засоби – таргетування, боти, LLM-аватари, які створюють ризик «непомітного» спонукання через мовні чи поведінкові підказки. Найвищий ризик становить «інженерія довіри»(створення фіктивних спільнот, *honey traps*), де держава конструює середовище, що саме провокує злочин. Сучасна українська доктрина слушно наполягає на оновленні процесуальних гарантій для електронних доказів, на формальному визначенні «агента-алгоритму» (із чітким переліком допустимих дій) та на обов'язковому логуванні як умові перевірності та повторної експертизи цифрових слідів [14]. Тому чим «розумнішим» стає технічний посередник, тим вужчими мають бути його повноваження і тим жорсткішими – вимоги до санкціонування, аудиту та прозорості.

5) За уразливістю потенційної жертви. Уразливість адресата визначає поріг допустимого державного втручання. Для загальної аудиторії діють базові вимоги – обґрунтована підозра, пасивність агента, пропорційність і контроль. Натомість у справах, що стосуються дітей чи підлітків, держава може діяти активніше, але без переходу межі спонукання. У справі *Helme v. Estonia* ЄСПЛ визнав уразливість дітей достатньою підставою для початку операції без індивідуалізованої підозри, якщо дії

агента залишаються пасивними, а простір чітко визначений. Узгоджено з цим, у справі *K. U. v. Finland* Суд вивів із статті 8 Конвенції позитивний обов'язок держави забезпечити ідентифікацію правопорушника онлайн для захисту неповнолітніх, навіть якщо це потребує процесуального втручання у сферу конфіденційності.

Отже, уразливість жертви може знижувати поріг для проведення негласних заходів – достатньо «просторової» підозри у вузько визначеному середовищі й належного контролю. Водночас будь-яке спонукання чи поведінка, без якої злочину не сталося б, дискваліфікує доказ. Межа допустимого втручання незмінна: правоохоронець має лише фіксувати вже проявлений умисел, а не створювати його.

Подібну логіку підтвердив англійський прецедент *R v. Loosely*, де суд визнав, що консенсуальні правопорушенняабо «злочини без негайної жертви» можуть виправдовувати використання агентів під прикриттям, якщо держава «не зробила більше, ніж надала звичайну можливість». Перехід межі тягне припинення провадження як *abuse of process*. Такий підхід пояснює, чому допустиме раннє втручання у цифровий простір, але без легітимації провокаційних дій.

Системний аналіз справ *Helme*, *K. U. v. Finland [15]* та *Loosely [8]* показує спільну тенденцію: допустимість прихованих методів у кіберпросторі корелює зі ступенем уразливості потенційної жертви. Чим вона вразливіша, тим ширші межі допустимого реагування держави, але навіть у таких випадках агент має зберігати пасивність і діяти в межах санкціонованого контролю. Цей підхід став основою для формування сучасних національних доктрин – від американського тесту *predisposition* до німецької концепції *Tatprovokation* і французької *infiltration*, що спільно акцентують на санкціонуванні, пропорційності та процесуальних гарантіях.

США: суб'єктивний тест «передзумовленості» (predisposition). Американська доктрина провокації злочину ґрунтується на суб'єктивному тесті predisposition, сформованому у справах *Sorrells v. United States* [16], *Sherman v. United States* [17] та *Jacobson v. United States* [18]. Ключовим критерієм є наявність у обвинуваченого схильності (передзумовленості) до злочину ще до контакту з агентом під прикриттям. Якщо така схильність існувала, докази визнаються допустимими; якщо ж злочинний намір створено державою, йдеться про entrapment і особа звільняється від відповідальності. У справі *Jacobson* Верховний суд особливо наголо-

сив: «Державні агенти не повинні створювати злочинний намір, імплантовувати у свідомість невинної особи схильність до злочину і потім спонукати її до його вчинення лише з метою подальшого переслідування державою».

Подальша практика, зокрема у справах *United States v. Poehlman* [19] та *United States v. Brand* [20], адаптувала цей підхід до цифрового контексту, чітко відмежувавши активне спонукання (недопустиме) від пасивного прийняття ініціативи відповідача (допустиме). Суд зазначив, що уряд має довести існування predisposition до моменту втручання, а не створювати його шляхом багаторазового підштовхування.

Отже, американська доктрина *predisposition* підсилює вимогу сутнісної пасивності агента у цифровому просторі, сформульовану ЄСПЛ у справі *Helme*: держава може лише фіксувати вже наявну готовність до правопорушення, але не формувати її. Такий підхід поєднує прагнення до ефективного контролю за злочинністю з гарантіями справедливого судового розгляду.

Франція: інститут infiltration (проникнення) у статтях 706–81–706–87 КПК [21]. Французьке законодавство чітко регламентує інститут «проникнення» (*infiltration*) у статтях 706–81–706–87 *Code de procédure pénale*, зведених у розділ *«De l'infiltration (Articles 706–81 à 706-87-1)»*. Такі операції дозволяються виключно за письмовим і мотивованим дозволом прокурора або слідчого судді. Агент діє під прикриттям у межах чітко визначеного простору та часу, дотримуючись принципів пропорційності й контролю. Дії, що лише сприяють продовженню вже розпочатого злочину, не вважаються підбурюванням, однак будь-яке спонукання (incitation) заборонено під загрозою повної недійсності доказів (nullité). Такий підхід забезпечує баланс між ефективністю боротьби з організованою та іншими складними формами злочинності і гарантіями захисту прав підозрюваних. Відмінність між «проникненням» та провокацією полягає в тому, що перше допускається лише за умови формалізованої санкції, постійного нагляду, логування дій та часових обмежень, тоді як будь-яке створення злочинного наміру є неприпустимим.

Отже, французька модель *infiltration* утверджує процесуальну прозорість і контрольованість undercover-операцій, що робить її ефективною запобіжною системою від провокації злочину. Такий нормативний каркас може бути використаний як орієнтир для українського законодавства, особливо у сфері регламентації онлайн-операцій під прикриттям, де по-

єднання точкової санкції, пропорційності та повного логування гарантує достовірність і законність зібраних доказів.

Іспанія: інститут agente encubierto (агент під прикриттям) (ст. 282 bis Закону про кримінальне судочинство *[22]) та цифровий вимір.* Іспанська модель агента під прикриттям (*agente encubierto*) закріплена у статті 282 bis Закону про кримінальне судочинство. Вона дозволяє залучення агентів, у тому числі цифрових (*agente encubierto informático*), лише за попереднього письмового та мотивованого дозволу прокурора або слідчого судді, з визначенням мети, строків і меж операції та під постійним наглядом компетентного органу. Так забезпечується баланс між потребою ефективного розслідування і дотриманням процесуальних гарантій.

Конституційний суд Іспанії у рішенні STC 87/2024 від 4.06.2024 р. [23] підтвердив, що використання агента під прикриттям є конституційно допустимим засобом розслідування лише за умови суворого дотримання вимог ст. 282 bis LECrim і гарантій, закріплених у ст. 18 і 24 Конституції Іспанії [24]. Суд наголосив, що будь-яке втручання у приватне життя має бути необхідним, пропорційним і підконтрольним суду, а агент не може переходити межу пасивного документування у спонукання. Відхилення від цих вимог веде до недопустимості доказів і порушення права на справедливий процес.

У цьому ж напрямі Верховний суд Іспанії у справі STS 13/2025 від 16.01.2025 р. [25] визнав допустимими докази, здобуті двома агентами, які діяли в межах санкціонованого дозволу, не створюючи злочинного наміру. Обидва рішення демонструють, що іспанська модель *agente encubierto*, включно з її цифровим виміром, ґрунтується на тих самих засадах, що й європейські стандарти, сформульовані у справі *Helme v. Estonia*: пасивність агента, пропорційність, суворе дотримання меж авторизації та контроль з боку суду. Ця модель забезпечує баланс між ефективністю боротьби зі злочинністю та гарантіями справедливого судового розгляду, і може бути використана як орієнтир для вдосконалення українського законодавства щодо онлайн-операцій під прикриттям.

З урахуванням аналізу європейських і національних моделей – від французької *infiltration* до іспанського *agente encubierto* й канадської доктрини *bona fide inquiry* – очевидно, що у демократичних правопорядках поступово формується єдиний мінімальний стандарт допустимості дій агентів під прикриттям, у тому числі й кіберагентів під прикриттям.

Його сутність полягає у поєднанні чіткого попереднього дозволу, пасивності агента, пропорційності втручання та процесуальної підзвітності. ЄСПЛ у справах *Teixeira de Castro v. Portugal*, *Ramanauskas v. Lithuania*, *Furcht v. Germany* і *Helme v. Estonia*, національні суди Канади (*Ahmad*, *Ramelson*), а також британський прецедент *Loosely* одностайно наголошують, що будь-яке державне втручання, яке перетворюється на створення злочинного наміру, порушує справедливість процесу і підриває довіру до правосуддя.

Водночас для української правозастосовної практики, особливо в умовах цифровізації кримінального процесу, бракує єдиних критеріїв оцінки таких дій. З огляду на це доцільно запропонувати прикладний тест, який систематизує ключові параметри оцінювання дій агентів під прикриттям і відповідає сучасним міжнародним стандартам. Цей тест – ***SPACE-PASSIVE*** – охоплює шість базових орієнтирів, придатних як для судового контролю, так і для внутрішнього використання органами досудового розслідування.

SPACE-PASSIVE*: прикладний тест для України.* Отже нами пропонується шестикроковий тест, який може застосовуватися судами для оцінки законності дій під час оперативних онлайн-операцій. **Scope (простір):** чи визначений і обмежений віртуальний простір (конкретний чат, оголошення або канал зв'язку), де є об'єктивні вказівки на латентну злочинну активність? (*Helme*; *R v Ahmad*; *R v Ramelson*). **Passivity (пасивність):** чи залишався агент у межах пасивного прийняття ініціативи й тем, не створюючи умов для вчинення злочину? (*Helme*; *R v Loosely*; *Jacobson*). **Authorisation (авторизація):** чи було надано попередній дозвіл (ex ante) уповноваженим органом – слідчим суддею або прокурором – із належним обґрунтуванням, пропорційністю та контролем за дотриманням принципу *ultima ratio*? (*Helme*; *Code de procédure pénale*, art. 706–81–706-87). **Child vulnerability (уразливість):** чи стосується провадження дітей або іншої особливо вразливої групи, де нижчий поріг допустимого втручання, але пасивність агента залишається обов'язковою? (*Helme*; *R v Loosely*). **Evidence hygiene (гігієна доказів):** чи забезпечено повне логування дій агента під прикриття, у тому числі й кіберагента (мітки часу, хеш-ланцюги, збереження оригіналів), чи виключено індуктивні повідомлення, і чи гарантується повне розкриття матеріалів стороні захисту? (ЄСПЛ; *Police and Criminal Evidence Act 1984*, s. 78, Велика Британія). **PASSIVE Remedy (процесуальні наслідки):** у разі порушення – чи передбачено повне ви-

ключення доказів отриманих в результаті такого порушення, у тому числі із застосуванням інституту «плодів отруйного дерева», закриття провадження (*stay of proceedings*) або виправдання, залежно від важливості отриманих доказів? (*R v Loosely*; *R v Ahmad*; практика ЄСПЛ).

Короткі настанови для українських органів влади. На підставі аналізу європейських моделей (французької *infiltration*, іспанського *agente encubierto*, канадської *bona fide inquiry* та практики ЄСПЛ у справах *Helme*, *Ramanauskas* і *Furcht*) доцільно передбачити низку змін, спрямованих на формування в Україні чіткої правової рамки для онлайн-операцій під прикриттям.

1. КПК України. Запровадити поняття «віртуально визначеного простору» як самостійної підстави для санкціонування негласних дій у цифровому середовищі (за аналогією з доктриною *bona fide inquiry*). Унормувати порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кіберпросторі та визначити процесуальний статус цифрового агента (кіберагента) під прикриттям (легендованої особи у віртуальному середовищі). Чітко окреслити категорії злочинів, щодо яких такі дії допускаються (наприклад, грумінг, торгівля людьми, кіберексплуатація, наркоторгівля). Встановити заборону спонукання у цифрових контактах і забезпечити обов'язкове повне технічне логування (збереження метаданих, хеш-фіксація, відео- або скрін-реєстрація). Розширити стандарти судового розкриття матеріалів undercover-операцій (анонімізований огляд судом і процесуальний контроль за межами авторизації).

2. Політика й інструкції (ОГП, правоохоронні органи, органи досудового розслідування, органи, що здійснюють ОРД). Визначити «червоні лінії» для агентів у цифровому середовищі: заборона «seed-тем» сексуального характеру; заборона для профілю-декоя першим ініціювати сексуалізовану розмову; фіксовані часові межі операції; обов'язкова юридична оцінка «змішаних просторів» (платформи, де поєднуються легальні й ризикові дії).

3. Алгоритмічна підзвітність. Встановити заборону використання ботів або LLM-аватарів для самостійного ініціювання контактів у слідчих цілях. Передбачити проведення ex ante-оцінки впливу (AI–Impact Assessment, AIA) для будь-якого алгоритмічного таргетування в кримінальних операціях.

Висновки. Рішення ЄСПЛ у справі Helme v. Estonia започаткувало новий баланс у справах про онлайн-грумінг, визнавши можливість ініці-

ювання операції на підставі «просторової» підозри, прив'язаної до конкретного віртуального середовища, за умови пасивності агента й наявності ефективних процесуальних гарантій. Цей підхід узгоджується з канадською доктриною bona fide inquiry, британською концепцією abuse of process, американським тестом predisposition, французькою моделлю infiltration та іспанською моделлю *agente encubierto*, проте залишає ризики у «змішаних просторах», де правомірна та протиправна поведінка перетинаються. Для України цей досвід відкриває шлях до створення передбачуваної й правозахисної рамки цифрових undercover-операцій шляхом імплементації в КПК клаузули «віртуального простору» та комплексних процесуальних гарантій. У цьому контексті запропонований автором тест SPACE-PASSIVE – це прикладний інструмент, який визначає шість ключових параметрів оцінки законності оперативних дій у цифровому середовищі та сприяє гармонізації української практики з європейськими стандартами справедливого суду.

Список використаних джерел:

1. Дроздов О. М., Дроздова О. В. Від підозри щодо особи – до підозри щодо простору. Судово-юридична газета. 31 жовтня 2025. 08:45. URL: https://sud.ua/uk/news/blog/344998-ot-podozreniya-k-lichnosti-do-podozreniya-v-prostranstve
2. Ramanauskas v. Lithuania, Judgment of 5 February 2008, Application no. 74420/01, European Court of Human Rights (Grand Chamber), HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–84935.
3. Bannikova v. russia, Judgment of 4 November 2010, Application no. 18757/06, European Court of Human Rights, HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–101589/
4. Furcht v. Germany, Judgment of 23 October 2014, Application no. 54648/09, European Court of Human Rights, HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–147329.
5. Yu. V. Orlov . S. V. Shchebetun «Provocation of a Criminal Offence: Issues of Determining the Legal Nature and Normative Model» (2025) Law and Safety, 98(3), pp. 16–29. doi:10.32631/pb.2025.3.02.
6. Дроздов О. М., Дроздова О. В. Показання свідків обвинувачення та захист прав обвинуваченого: уроки двох румунських справ для України/ Судово-юридична газета. 11 листопада 2024. 10:37. URL: https://sud.ua/uk/news/blog/315276-pokazannya-svidkiv-obvinuvachennya-ta-zakhist-prav-obvinuvachenogo-uroki-dvokh-rumunskikh-sprav-dlya-ukrayini.

7. Teixeira de Castro v. Portugal, Judgment of 9 June 1998, Application no. 25829/94, European Court of Human Rights, HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–58193.
8. Regina v. Loosely UKHL 53, 1 WLR 2060, House of Lords (25 October 2001). URL: https://publications.parliament.uk/pa/ld200102/ldjudgmt/jd011025/loose-1.htm.
9. Sutherland v. Her Majesty's Advocate UKSC 32, Judgment of 15 July 2020, Supreme Court of the United Kingdom (UKSC). URL: https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2020-0022/
10. Crown Prosecution Service (UK), «Online Child Abuse Activist Groups on the Internet: Prosecution Guidance», 22 July 2020. URL: https://www.cps.gov.uk/prosecution-guidance/online-child-abuse-activist-groups-internet.
11. R v Ahmad, 2020 SCC 11, Supreme Court of Canada, Judgment of 29 May 2020. URL: https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/18383/index.do?utm_source=chatgpt.com.
12. R v Ramelson, 2022 SCC 44, Supreme Court of Canada, Judgment of 24 November 2022. URL: https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/19555/index.do?utm_source=chatgpt.com.
13. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. (Ланцаротська конвенція) від 25.10.2007 р., CETS No. 201. **URL:** https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#n106.
14. Таран О., Кравчук І. Crime provocation: ECtHR standards and their implementation in the criminal procedure of Ukraine // Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs, 2025, 30(2): 32–45. **URL:** https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/82cd021b-9e9a-4445–8046-bfe6b7792d11/content.
15. Європейський суд з прав людини. Справа K. U. v. Finland, № 2872/02, рішення від 02.12.2008 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–117605.
16. Верховний суд США (Supreme Court of the United States). Sorrells v. United States (Сорреллс проти Сполучених Штатів Америки), 287 U. S. 435 (1932). Рішення від 5 грудня 1932 р. URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/287/435/?utm_source=chatgpt.com.
17. Верховний суд США (Supreme Court of the United States). Sherman v. United States (Шерман проти Сполучених Штатів Америки), 356 U. S. 369 (1958). Рішення від 30 червня 1958 р. URL: https://caselaw.findlaw.com/court/us-supreme-court/356/369.html?utm_source=chatgpt.com.
18. Верховний суд США (Supreme Court of the United States). Jacobson v. United States (Джейкобсон проти Сполучених Штатів Америки), 503

U. S. 540 (1992). Рішення від 27 квітня 1992 р. URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/503/540/?utm_source=chatgpt.com.
19. Федеральний апеляційний суд Дев'ятого округу США (United States Court of Appeals for the Ninth Circuit). United States v. Poehlman (Сполучені Штати Америки проти Пьолмана), 217 F.3d 692 (9th Cir. 2000). Рішення від 28 червня 2000 р. URL: https://case-law.vlex.com/vid/usa-v-poehlman-no-884879851.
20. Федеральний апеляційний суд Другого округу США (United States Court of Appeals for the Second Circuit).United States v. Brand (Сполучені Штати Америки проти Бранда), 467 F.3d 179 (2d Cir. 2006). URL: https://case-law.vlex.com/vid/u-s-v-brand-891837041.
21. Code de procédure pénale (Кримінально-процесуальний кодекс Франції). Version consolidée au 15 mars 2024. Livre IV, Titre XXV, articles 706–81–706–87. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071154/LEGISCTA000006167520/?utm_source=chatgpt.com.
22. Ley de Enjuiciamiento Criminal (Закон про кримінальне судочинство Іспанії). Versión consolidada al 15 marzo 2025. URL: https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1882–6036.
23. Tribunal Constitucional de España. Sentencia 87/2024, de 4 de junio. ECLI: ES:TC:2024:87. Madrid: Tribunal Constitucional, 2024. BOE núm. 164, 8 de julio de 2024. URL: https://hj.tribunalconstitucional.es/HJ/es/Resolucion/Show/30200
24. Constitución Española de 1978 (Конституція Іспанії 1978 р.). BOE núm. 311, 29 de diciembre de 1978.. URL: https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1978–31229.
25. Tribunal Supremo de España. Sentencia 13/2025, Sala Segunda, de 16 de enero. ECLI: ES:TS:2025:236. Madrid: Tribunal Supremo, 2025. URL: https://vlex.es/vid/1068890040.

Дунаєва Т. Є.,
к.ю.н., науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ДЕЯКІ ОСНОВНІ ВЕКТОРИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ПРІОРИТЕЗАЦІЮ[1]

Як зазначається, до основних векторів кримінальної процесуальної політики, що впливають на пріоритезацію, включають захист прав людини, ефективність правосуддя, боротьбу зі злочинністю та довіру суспільства до правоохоронної системи. Ці вектори формують цілі та пріоритети в роботі правоохоронних органів, впливаючи на те, які правопорушення розслідуються першочергово, на які аспекти кримінального процесу звертається найбільша увага, та які зміни вносяться до законодавства.

Пріоритетність прав і свобод у впливі на захист прав підозрюваних, обвинувачених, потерпілих та свідків, а також на дотриманні законності під час досудового розслідування та судового розгляду. Це може включати вимоги щодо забезпечення права на захист, недопустимості використання доказів, отриманих з порушенням закону, та права на справедливий судовий розгляд.

Оскільки пріоритезуються дії, спрямовані на прискорення кримінального провадження, мінімізацію його строків та покращення якості зібраних доказів, то покращується якість розслідування та його швидкість.

Зменшення навантаження на судову систему здійснюється через вплив на запровадження процедур, що дозволяють зменшити кількість справ, які передаються до суду, або спростити їх розгляд.

У сфері боротьби зі злочинністю відбувається пріорітезація розслідування злочинів, які є найбільш суспільно небезпечними (корупція, тероризм, організована злочинність тощо).

---

[1] Підготовлено на виконання фундаментальної теми «Пріоритезація та технологізація у кримінальному провадженні у воєнний та повоєнний час», що досліджується в НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (№ державної реєстрації в УкрІНТЕІ 0124U005212).

Щодо профілактики злочинності, то вона впливає на діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень та зменшення їх кількості, шляхом впливу на причини та умови, що сприяють їх вчиненню.

Довіра суспільства до правоохоронної системи – є однією із найвищих цінностей будь-якого суспільства, і вона ґрунтується на відкритості, впевненості в прозорості і підзвітності дій поліції., зокрема запровадження механізмів, що забезпечують контроль громадянського суспільства за діяльністю правоохоронних органів, а також інформування громадян про хід розслідування. Створення механізмів для виявлення та виправлення помилок, які є у правоохоронній діяльності, що підвищує довіру до системи.

Слід погодитися, що концептуальна зміна процесуальної форми початку кримінального провадження, що відбулася з прийняттям КПК України, є прикладом реалізації кримінальної процесуальної політики, спрямованої на позбавлення кримінального провадження зайвої формалізації, підвищення його оперативності, усунення корупційних ризиків у правозастосовній діяльності на її початковому етапі [1, с. 131].

Наприклад, кримінальну процесуальну політику у сфері корупції регулюють такі основні нормативно-правові акти, як Кримінальний процесуальний кодекс України та Закон України «Про запобігання корупції».

Україна враховує міжнародні стандарти та досвід інших країн у боротьбі з корупцією, що є важливою складовою сучасної кримінальної процесуальної політики. Оскільки однією з вимог партнерів України для прийняття країни до ЄС є боротьба з корупцією і це є пріоритетним напрямком, то законодавство України повинно відповідати цілям Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 16.09.2014 р. у редакції від 30.11.2023 р. в частині боротьби з корупцією (ст. 22 розділу ІІІ «Юстиція, свобода, безпека» Угоди про асоціацію). Наразі в Україні боротьбу з корупцією здійснюють Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) та Служба безпеки України (СБУ), Національна поліція України, а також інші правоохоронні органи.

Отже, зазначені вектори кримінальної процесуальної політики суттєво впливають як чинники на пріоретизацію розслідування злочинів в контексті російсько-українського збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Трофіменко В. М. Кримінальна процесуальна форма в контексті сучасної кримінальної процесуальної політики. *Вісник Національної академії правових наук України.* №1 (80). 2015. URL: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-130–140.pdf.

Дуфенюк О. М.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України)
Львівського державного університету внутрішніх справ

ПРІОРИТЕЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЯК ФАКТОР ПОСИЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ СПРОМОЖНОСТЕЙ

Крайніми роками проблематика пріоритезації кримінальних проваджень поступово виходить на рівень широкої дискусії. Виходить «з тіні», позаяк незалежно від того, як ми називатимемо цей процес і чи говоритимемо про нього вголос, у практичній діяльності органи правопорядку та кримінальної юстиції завжди змушені були і будуть в умовах обмежених ресурсів обирати, що реалізовувати в першу чергу, на що витрачати більше робочого часу, а що можна відкласти у «довгий ящик» через відсутність «судової перспективи» або відсутність ресурсів. Агенти змін, найбільш активні учасники цієї дискусії, воліють відверто говорити правду суспільству, обґрунтувати зміну підходів у досудовому розслідуванні. Зарубіжні експерти, партнери та колеги діляться досвідом і рекомендують запровадити пріоритезацію справ на різних рівнях. І все було б добре, якби хтось підказав легкий шлях як це безболісно зробити, шануючи при цьому ст. 2 КПК, яка безапеляційно передбачає ефективне виконання завдань кримінального провадження в усіх життєвих випадках вчинення кримінальних правопорушень. Отож, у межах цього короткого дослідження спробуємо поставити хоча б деякі крапки над «і» у методологічному підґрунті пріоритезації кримінальних проваджень.

Що таке пріоритезація кримінальних проваджень? У загальному вимірі концепт «пріоритезація» передбачає визначення «*які групи речей є найважливішими, щоб Ви з ними розібралися у першу чергу*» [1, с. 595]. У контексті кримінального провадження йдеться про формування інституційної політики щодо забезпечення балансу в дихотомії «завдання – ресурси» шляхом *визначення того, які провадження потребують пильної і невідкладної уваги, інтенсивного темпу розслідування, залучення необхідних ресурсів, а які мають залишатися у полі зору, але беруться*

до виконання тільки після вирішення першочергових задач або у випадку суттєвої зміни ситуації переходять до категорії пріоритетних (скажімо, виявлено збіг папілярних слідів і злочин з минулих років може бути розкрито, а виконавця покарано).

Важливо розвіяти міф, що пріоритезація дає підстави «закрити очі» на малоперспективні провадження. Розслідувати і розглядати уповноважені органи мають все, оскільки так сформульовано норму права. Разом з тим, пригадуються слова з інтерв'ю заступника Голови ВС Олександра Мамалуя щодо єдності судової практики: «Якщо в законі напишуть, що судді повинні літати – літати вони не стануть» [2]. Аналогічно, якщо закон написано так, що слідчим органів досудового розслідування Національної поліції в обласному центрі доводиться розслідувати повно, всебічно, неупереджено, а значить й ефективно 500 кримінальних проваджень – зробити вони це НЕ зможуть з об'єктивних причин, навіть якщо втричі зменшити це навантаження. Відповідно є сумніви щодо вправності та фізичної здатності прокурорів здійснювати якісне процесуальне керівництво у 400 досудових розслідуваннях одночасно. До сказаного слід додати щоденний приріст воєнних злочинів і їх «навантажувальний» вплив на інституційну інфраструктуру системи кримінального провадження. Відтак про пріоритезацію розслідувань заговорили у вищих органах влади, що зумовило появу низки документів (наприклад, Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку на 2023–2027 роки [3]), де вже не ставиться питання про те «бути чи не бути» пріоритезації, а пропонуються певні кроки-відповіді «як її реалізувати».

Пріоритезацію кримінальних проваджень можна розглядати на чотирьох рівнях:

І. Стратегічний загальнодержавний рівень передбачає формування переліку тих напрямів, щодо яких у довгостроковій перспективі органи правопорядку та кримінальної юстиції мають спрямовувати максимальні сили, засоби та ресурси. Зокрема, саме такий рівень презентує згаданий вище Комплексний план.

ІІ. Інституційний (локальний) рівень стосується окремих інституцій, підрозділів органів правопорядку; пов'язаний із вирішенням певних задач у середньостроковій перспективі; пов'язаний із функціоналом певних служб та відомств, прогнозуванням злочинності, даними кримінального аналізу, методології SOCTA, географічним контекстом чи предметною підслідністю. До прикладу, фокус слідчих у підрозділах Національної

поліції матиме відмінності у порівнянні з політикою пріоритетів прокуратури, Служби безпеки України чи Національного антикорупційного бюро України в силу різної підслідності кримінальних проваджень, різних можливостей залучення ресурсів, різних підходів до вирішення окремих завдань тощо. Цей рівень пріоритезації може визначатися локальними нормативно-правовими актами відповідних інституцій.

III. Тактичний рівень пов'язаний із концентрацією уваги та ресурсів для вирішення певних задач у певний відносно короткий період часу; пов'язаний з реагуванням на запити суспільства; пов'язаний з реалізацією отриманої інформації в рамках відомчої та міжвідомчої взаємодії і т.д. (наприклад, мобілізація різних органів і служб для виявлення вбивці Андрія Парубія за «гарячими слідами»).

IV. Операційний рівень працює у щоденній рутині, коли у конкретному підрозділі конкретний слідчий чи група слідчих, процесуальний керівник вирішують питання пріоритетності виконання поточних завдань.

Які існують критерії для пріоритезації кримінальних проваджень? Узагальнюючи різні підходи та враховуючи зарубіжну практику [1; 4, с. 81; 5; 6; 7], до таких ключових критеріїв слід віднести:

– тяжкість кримінального правопорушення та об'єкт посягання;

– серйозність шкоди (кількість поранених, тяжкість фізичних ушкоджень, значні економічні збитки і т.д.);

– вразливість учасників кримінального процесу;

– поширеність кримінального правопорушення, тобто повторюваність, типовість, контекст (географічний, воєнний тощо);

– суспільний резонанс;

– «палаючі» процесуальні строки;

– доказовість, спроможність забезпечити перспективу судового розгляду справи;

– розрахунки «економіки» кримінального провадження.

Що говорить наш КПК про пріоритезацію кримінальних проваджень? Нічого прямо. У КПК є тільки одна згадка про пріоритет і стосується вона ч. 2 ст. 328, що встановлює, що близькі родичі та члени сім'ї обвинуваченого і потерпілого, а також представники засобів масової інформації мають пріоритетне право бути присутніми під час судового засідання. Утім концепт *«невідкладний»* та концепт *«негайно»* мають вплив на поточне планування діяльності та пріоритезацію завдань. Пошуковий алгоритм засвідчує, що *«невідкладний»* має 93 згадки (у різних

відмінках) у КПК, і відразу перша з них стосується засади розумних строків (ст. 28) і визначення у ч. 4, що кримінальне провадження щодо (1) особи, яка тримається під вартою, (2) неповнолітньої особи або щодо (3) кримінального правопорушення, вчиненого стосовно малолітньої або неповнолітньої особи, має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово. Категорична форма норми права диктує пріоритет таких випадків і зобов'язує суди відкласти всі інші кейси. Концепт *«негайно»* має 105 згадок (у різних відмінках) в КПК, серед них: *«негайне закриття», «негайне звільнення», «негайне повідомлення», «негайне виконання», «негайне скерування», «негайне прийняття», «негайне надсилання», «негайний розгляд», «негайне доставляння»* і т.д. Це означає, що ситуації, що потребують такого реагування, тимчасово зміщують інші поточні завдання поза оптику органу досудового розслідування, прокуратури чи суду.

Як посилити інституційні спроможності держави у протидії кримінальним правопорушенням або як знизити точку кипіння у казані кримінальної юстиції?

Перший шлях – фантастичний – збільшення ресурсів (кількість детективів, суддів, автомобілів, паливо, принтери і т.д.). Однак це схоже на переливання крові пацієнту, в якого відкрита різана рана і кровотеча не спиняється. Навіть американське, канадське чи інше суспільство з високим рівнем добробуту відчуває брак ресурсів на вирішення завдань кримінального правосуддя. Ресурси швидко вичерпуються. Ресурсів завжди мало. Ресурси не дають вирішення загальної проблеми (наприклад, замість 600 проваджень слідчий матиме 200 чи 100 – чи можна вважати це достатнім для якісної роботи?). Але для справедливості слід визнати, що кожна дієва реформа на старті потребує додаткового бюджету.

Другий шлях – радикальний – відмовитися від тягарів, додати фільтри. Це може бути зміна механізму реєстрації заяв про кримінальні правопорушення, підвищення порогових значень майнової шкоди, декриміналізація діянь. Проте тут виникають ризики: по-перше, різкого збільшення адміністративної практики або зміни підслідності органів досудового розслідування, що також матиме наслідком навантаження на державні інституції (перекладання тягарів з одних плечей на інші); по-друге, не можна допустити небезпечного соціального експерименту «розбитих вікон» (себто взагалі заплющити очі на крадіжку з магазину

чи відкрите заволодіння мобільним телефоном, аби це не створило ілюзію безкарності за такі прояви девіантної поведінки). Зрештою, ЄСПЛ ставши «заручником свого успіху», щоби не сталося колапсу, кілька років тому змушений був переглянути свої підходи до операційної частини реагування на скарги (фільтрування заяв, пілотні рішення із «заморожуванням» тисяч аналогічних заяв, посилення «домашніх» механізмів захисту тощо) [8, с. 244–245]. МКС встановлює обмеження щодо справ своєї юрисдикції через запровадження конструкції «найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства» [9, с. 23].

Третій шлях – технологічний – посилювати цифровізацію задля оптимізації діяльності та вивільнення ресурсів (приклади технологічних рішень, які суттєво покращують спроможності органів правопорядку та системи кримінальної юстиції – пілотний проект іКейс, складання протоколів процесуальних дій в автоматизованому режимі з використанням спеціалізованих планшетів, розвиток цифрової криміналістики, перспективи відкриття матеріалів стороні кримінального провадження за допомогою цифрового носія (флешки) і т.д.).

Четвертий шлях – розумна логістика та управлінські рішення – поєднання здорового глузду, аналізу потреб практики та оптимізація діяльності на основі поєднання найкращого з усіх вказаних вище варіантів. Наприклад, зменшення паперової бюрократії, спрощення порядків кримінального провадження, розширення практик відновного правосуддя, переосмислення інституту помічників слідчих, що дало б змогу позбавити компетентних фахівців можливості замість важливих справ робити технічну роботу, яку може виконати допоміжний персонал.

Питання пріоритезації кримінальних проваджень варте додаткової уваги та додаткових інтелектуальних зусиль для виразу не тільки на папері у формі норми чи в кабінеті нарад у формі рішень, але й в комунікації з громадянським суспільством у формі укладення «нового суспільного договору», за яким суспільство розуміє, що в одних справах уповноважені інституції діятимуть енергійніше, тоді як в інших – економитимуть бюджет.

Список використаних джерел:

1. Horsman G. The Hierarchy of Case Priority (HiCaP): A proposed method for case prioritisation in digital forensic laboratories. Science & Justice.

Volume 62. Issue 5. 2022. P. 594–601.DOI: https://doi.org/10.1016/j.scijus.2022.08.008.
2. «Процес підвищення якості правосуддя, як і будь-якої якості взагалі, – це процес безперервний» – Олександр Мамалуй, заступник Голови Верховного Суду. PRAVO.UA. 08.04.2024. URL: https://pravo.ua/protses-pidvyshchennia-iakosti-pravosuddia-ta-i-bud-iakoi-iakosti-vzahali-tse-protses-bezpererv nyi-oleksandr-mamalui-zastupnyk-holovy-verkhovnoho-sudu/
3. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: Указ Президента України від 11 травня 2023 року, № 273/2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text.
4. Пашковський М. І. Пріоритезація кримінальних проваджень за статтею 438 КК України: перспективи цифровізації. Альманах наукових праць фахівців НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України за результатами досліджень у 2022 р. / редкол.: В. С. Батиргареєва, В. І. Борисов, Д. П. Євтєєва та ін.; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків, 2023. С. 80–91.
5. Семак І. «Пріоритезувати неможливо розслідувати все» – де та чому прокурор ставить кому. URL: https://justtalk.com.ua/post/prioritezuvati-nemozhlivo-rozsliduvati-vse--de-ta-chomu-prokuror-stavit-komu.
6. Цивінський О. У фокусі – головне: як (не)працює пріоритезація кримінальних проваджень. Discussion Paper. URL: https://justtalk.com.ua/post/u-fokusi--golovne-yak-nepratsyue-prioritezatsiya-kriminalnih-provadzhen-discussion-paper.
7. Digital Evidence Policies And Procedures Manual. National Institute of Justice. 2020 URL: https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/254661.pdf.
8. Dufeniuk O. The ECHR impact on the formation of supranational and national Human Rights Paradigm (Ukrainian context). *Ideology and Politics Journal. Universal Norms in a Time of Sovereigntism.* 2021. Issue 1 (17). P. 232–251. DOI: https://doi.org/10.36169/2227–6068.2021.01.00011.
9. Зрозуміти Міжнародний кримінальний суд. 2023. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023–06/UICC-UKR-rgb.pdf.

Іваницька О. П.
аспірантка відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ IN ABSENTIA В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Збройний конфлікт Російської Федерації проти України призвів до зростання рівня кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України та проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Злочини пов'язані із збройним конфліктом, це група кримінальних протиправних діянь передбачених розділом І особливої частини Кримінального кодексу України – кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України та розділом XX особливої частини Кримінального кодексу України – кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Відповідно до вимог частини 2 статті 297–1 Кримінального процесуального кодексу України (надалі – КПК) спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, передбачених статтями 109, 110, 110^{-2}, 111, 111^{-1}, 111^{-2}, 112, 113, 114, 114^{-1}, 114^{-2}, 115, 116, 118, частиною другою статті 121, частиною другою статті 127, частинами другою і третьою статті 146, статтями 146^{-1}, 147, частинами другою – п'ятою статті 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), статтями 209, 255-258^{-6}, 348, 364, 364^{-1}, 365, 365^{-2}, 368, 368^{-2}, 368^{-3}, 368^{-4}, 369, 369^{-2}, 370, 379, 400, 408, 436, 436^{-1}, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 442^{-1}, 443, 444, 445, 446, 447 Кримінального кодексу України, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук [1].

Отже, категорія кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України та проти миру, безпеки людства та міжнарод-

ного правопорядку за відсутності підозрюваного, обвинуваченого може здійснюється за правилами спеціального досудового розслідування та судового розгляду in absentia.

Враховуючи вищий рівень інтрузивності у права людини заочного кримінального провадження, законодавцем передбачено низку гарантій прав людини при застосуванні такої форми досудового розслідування або судового розгляду. До таких гарантій відносяться: обов'язкова участь захисника, судовий контроль, право на поновлення провадження тощо.

Водночас у юридичній літературі неодноразово звертали увагу на наявність низки проблемних питань щодо забезпечення прав підозрюваного, обвинуваченого в кримінальному провадженні, що здійснюється за процедурою in absentia.

Окремо слід зазначити, що адвокати підозрюваних, обвинувачених у кримінальних провадженнях здійснюваних за процедурою in absentia фактично позбавлені можливості погодити правову позицію із своїми підзахисними. Вказана обставина впливає на обсяг доказової бази, та змагальність сторін в судовому процесі, так як адвокат у зв'язку із неможливістю погодження правової позиції, не може безсторонньо сформувати лінію захисту та надати суду додаткові докази, що виключають кримінальну протиправність діяння обвинуваченого, а відтак змушені формувати правову позицію у справі самостійно на підставі лише документів поданих стороною обвинувачення та потерпілою стороною.

Тому, дуже важливо, щоб адвокати підозрюваних, обвинувачених використовували усі процесуальні можливості задля забезпечення ефективного захисту, що допоможе мінімізувати потенційні рішення Європейського суду з прав людини проти України у майбутньому.

Так, зокрема, відповідно до вимог п. 1 ч. 2 ст. 31 КПК, кримінальне провадження в суді першої інстанції здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів лише за клопотанням обвинуваченого щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років. Отже, якщо санкції статей пред'явленого обвинувачення передбачають покарання у виді позбавлення волі на строк понад 10 років, вважаю доцільним стороні захисту на стадії підготовчого судового засідання заявити клопотання про колегіальний розгляд кримінального провадження, відповідно до вимог ст. 35 КПК.

Вказане забезпечить повноту судового розгляду враховуючи складність судових процесів та сформованої доказової бази. Захисник по суті

має право заявляти вказане клопотання для не погіршення, а покращення прав підозрюваного, обвинуваченого у судовому розгляді.

Також варто звернути увагу, що статтею 297–5 та ч. 3 ст. 323 КПК, передбачено порядок вручення процесуальних документів підозрюваному або обвинуваченому при здійсненні спеціального кримінального провадження in absentia, а саме:

– надсилання повістки про виклик за останнім відомим місцем проживання чи перебування підозрюваного або обвинуваченого;

– публікація повістки про виклик підозрюваного в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження, яким є газета «Урядовий кур'єр» згідно із розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1425-р від 10 листопада 2021 року, та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора;

– публікація інформації про повістку про виклик обвинуваченого та інформації про процесуальні документи, що підлягають врученню обвинуваченому, в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному вебсайті суду;

– надсилання копій процесуальних документів захиснику.

На даний час наявні процесуальні механізми повідомлення у кримінальному провадженні є не в повній мірі дієвими, особливо якщо мова йде про підозрюваних обвинувачених, які є громадянами Російської Федерації, або проживають на тимчасово-окупованих територіях.

Зокрема, на виконання Указу Президента України від 14.11.2014 № 875/2014 про введення в дію рішення Ради Національної безпеки та оборони «Про невідкладні заходи щодо стабілізації соціально-економічної ситуації в Донецькій та Луганських областях» Державне підприємство «Укрпошта» з 27 листопада 2014 року зупинила доставку поштових відправлень на територіях Донецької та Луганської областей [2]. З 25 лютого 2022 року, Державне підприємство «Укрпошта» припинила поштове співробітництво з Поштою Росії та Білорусії, про що зроблено офіційне повідомлення [3]. Окрім того, з 24 лютого 2022 року Президент України підтримав пропозицію Міністерства закордонних справ України про розрив дипломатичних відносин України з Російською Федерацією [4].

Слід зробити висновок, що в разі встановлення органом досудового розслідування перебування підозрюваного або обвинуваченого та територіях Донецької, Луганської областей, території Росії або Білорусії,

території України, яка знаходиться під контролем Російської Федерації фактично неможливо реалізувати право учасника кримінального провадження в частині вручення йому особисто процесуальних документів та виклику в кримінальному провадженні.

Розрив дипломатичних відносин по суті запровадив інший механізм вручення процесуальних документів – через консульські установи Російської Федерації та Республіки Білорусь в інших країнах, що в певній мірі ускладнило виклик та вручення процесуальних документів у кримінальному провадженні. Така практика та процесуальна можливість поки що не знайшла поширеного застосування у кримінальному процесі.

Вважаю, що у судових процесах, недостатньо обмежитись повідомленнями та викликами опублікованими в спосіб передбачений статтями 297–5 та частиною 3 статті 323 КПК, так як міжнародне право вимагає гарантій доступу до правосуддя, які пролягають в мінімальному уявленні та обізнаності обвинуваченого та сторін кримінального провадження про відкриття кримінального провадження та пред'явлення цивільного позову. Договірні Держави мають докладати для забезпечення ефективної реалізації прав обвинуваченого, гарантованих статтею 6 Конвенції. На думку Європейського суду з прав людини, уряд країн повинен забезпечувати таким чином доступ до правосуддя сторін кримінального провадження, щоб непоправну не втратити права брати участь у судовому слуханні.

Слід зробити висновок, що виклик та вручення процесуальних документів підозрюваному та обвинуваченому в кримінальних провадженнях здійснюваних за процедурою in absentia має відбуватись не тільки в спосіб передбачений статтею 297–5 та частиною 3 статті 323 КПК, а також за наявності інформації надсилання процесуальних документів за останнім відомим місцем роботи особи. Така процесуальна поведінка органу досудового розслідування та суду може забезпечити право підозрюваного та обвинуваченого на ознайомлення зі змістом повісток, процесуальних та судових рішень, змісту цивільного позову.

Вказані дії, можуть забезпечити процесуальну гарантію підозрюваного та обвинуваченого у кримінальному процесі, а саме обізнаність підозрюваного про розпочате кримінальне провадження, ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, що передбачено статтями 221 та 290 КПК, доступ до правосуддя та право на захист в тому числі і під час судового розгляду, що забезпечить гарантії передбачені статтею 42

КПК та фундаментальні засади кримінального провадження передбачені статтею 7 КПК.

У рішенні Європейського суду з прав людини «Колоцца (COLOZZA) проти Італії» від 12 лютого 1985 року суд мотивував своє рішення тим, що особа має право на справедливе відшкодування шкоди у зв'язку з тим, що особа не мала можливості скористатись гарантіями передбаченими статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод – право на справедливий суд. Суд прийшов до висновку, що суд не може робити висновків на припущеннях з приводу результатів справи, якщо б громадянин Колоцца приймав участь в судовому розгляді. Формальність заключалась в тому, що компетентні органи Італії, здійснювали кримінальне провадження у формі in absentia, лише по факту наділення особи статусом, як особи, яка переховується від правосуддя, та відмова особи від доступу до правосуддя мала двоякий зміст. Такі процесуальні порушення, призвели до того, що громадянин Колоцца постраждав в результаті втрати реальних можливостей брати участь у судовому розгляді, що стало наслідком спричинення йому нематеріальної шкоди та його вдові [5].

Слід зробити висновок, що недопустимо у кримінальному процесі застосовувати правові процедури, які формально закривають гарантії кримінального процесу – доступ до правосуддя та захист від кримінального переслідування особисто підозрюваним або обвинуваченим.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI із змінами, внесеними згідно із Законами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651–17#Text
2. Урядовий портал. Укрпошта припиняє відправку пошти на територію проведення АТО. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/247779985
3. Заява ДП «Укрпошта». Укрпошта частково відновлює роботу відділень, де це безпечно для клієнтів і працівників. URL:https://www.ukrposhta.ua/ua/news/57561-ukrposhta-chastkovo-vidnovlju-robotu-viddilen-de-ce-bezpechno-dlja-klintiv-i-pracivnikiv
4. Заява Міністерства закордонних справ України щодо розриву дипломатичних відносин з Російською Федерацією. URL: https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-rozrivu-diplomatichnih-vidnosin-z-rosijskoyu-federaciyeyu

5. Рішення Європейського суду з прав людини №9024/80 від 12.02.1985 «Колоцца (COLOZZA) проти Італії» (CASE OFCOLOZZA v. ITALY). URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001–57462%22]}

Кабанець В. О.,
к.ю.н., молодший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ПИТАННЯ ПРОГОНОЗУВАННЯ ЗРОСТАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У ПОСТКОНФЛІКТНИЙ ПЕРІОД ЗА ОКРЕМИМИ НАУКОВИМИ ДОСЛІДЖЕННЯМИ[1]

Історичний досвід постконфліктних держав кінця XX – початку XXI століття характеризується циклічним зростанням злочинності, особливо їх насильницькими різновидами.

У кримінологічній науці зростання злочинності після збройного конфлікту зазвичай описується, як криміногенна детермінація, спричинена постконфліктними умовами. Однак, цей процес не є неминучим у фаталістичному сенсі, але він має високу ймовірність через сукупність соціальних, економічних і психологічних факторів. Мінімізація впливу негативних факторів на людину є завданням держави для нормалізації розвитку поствоєнного суспільства.

У статті розглянуті найпоширеніші наукові розроблення цієї тематики, які підтверджують зроблені висновки і надають сенс для подальшого розроблення превентивних заходів та зменшення негативних наслідків війни або їх попередження на ранніх стадіях розвитку.

Зазначені негативні фактори вже накопичуються і в українському суспільстві. Опубліковані дослідження Глобального індексу організованої злочинності за 2023 рік зазначають, що в Україні військовий конфлікт сприяв зростанню організованої злочинності, включаючи торгівлю людьми та наркотиками, через демобілізованих з робітничих професій, які стикалися з економічними труднощами. Наявна корупція в Україні, посилила зростання організованої злочинності [1].

У монографії Філіпа Вільямса проведено дослідження криміногенної детермінації у іракському суспільстві після завершення війни у 2003 році.

---

[1] Примітка. Тези наукового повідомлення підготовлені у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (держ. реєстр. в УкрІНТЕІ №0124U005211).

Автором зазначено, що в Іраку після розпуску армії у т.ч. учасники бойових дій масово приєдналися до організованих злочинних мереж, займаючись викраденнями, рекетом, контрабандою нафти та антикваріату. Колишні військові широко використовували здобуті професійній навички. Також зростанню злочинності сприяла економічна дестабілізація, безробіття, низькі доходи населення. Корупція в Іраку (178 місце за CPI 2007 р.) інфільтрувала державні органи, дозволяючи службовцям займатися навіть рекетом та викраденнями [2].

Статистичні спостереження за демобілізованими військовими армії США після участі у збройних конфліктах також фіксують негативні фактори, що вплинули на особистість військового і як причинний зв'язок на підвищення рівня злочинності. Так, у статті доктора філософії Угур Орака [3] зазначено, що військові ветерани США після завершення служби, особливо останнього періоду, через фактори ризику військової служби мають збільшену ймовірність до вчинення злочинів, аніж цивільне населення, а саме 46,5% ветеранів були дотичними у спробі втягнення їх у злочинну діяльність.

Майк Річман у своєму досліджені оприлюдненому на сайті U. S. Department of Veterans Affairs [4] зазначає, що ПТСР (посттравматичний стресовий розлад) значно підвищує ризик насильницької злочинності, ветерани з ПТСР на 60% частіше залучаються до системи правосуддя, ніж без нього.

Негативні фактори, що впливають на особистість ветерана та його схильність до втягнення у злочинну діяльність здебільшого мають універсальний характер і є предметом багатьох досліджень закордонних і вітчизняних науковців.

У теорії «напруги» розробленої Робертом Мертоном та розширеної Робертом Агню у загальній теорії «напруги» пояснюється злочинність, як реакція на «напругу», що виникає від розбіжності між культурними цілями (наприклад, успіх, багатство) та доступними законними засобами для їх досягнення.

У постконфліктному періоді теорія напруги застосовується для пояснення, чому ветерани, біженці та цивільні особи вчиняють злочини: війна створює масову напругу через економічну кризу, безробіття, посттравматичний стрес (ПТСР) та втрату соціального статусу. Наприклад, дослідження серед військових показують, що отримане ПТСР від бойових дій часто пов'язане з насильницькою поведінкою після повернення.

Загалом, теорія підкреслює, що постконфліктні умови, такі як бідність і втрата роботи, роблять злочинність «адаптивною» відповіддю на дійсність [5].

Теорія рутинної діяльності, що запропонована вченими Лоуренсом Коеном та Маркусом Фелсоном у 1979 році фокусується на можливостях для злочинів, а не на мотиваціях злочинців. За аналогією висновків прогнозоване зростання злочинності можливо пояснити наявністю «мотивованих злочинців», «підходящих цілей» і відсутністю «ефективного контролю» в постконфліктному суспільстві. Війна збільшує кількість мотивованих злочинців (наприклад, ветеранів з ПТСР), робить цілі вразливішими (через економічну нестабільність) та послаблює охорону (через ослаблення правоохоронних органів). Структурні зміни, такі як доступність зброї та руйнування інфраструктури, посилюють конвергенцію цих елементів [6].

Підсумовуючи фактори впливу на особу, що була фактично учасником бойових дій на зростання злочинності після завершення збройного конфлікту можливо детермінувати наступними факторами:

Економічні: безробіття, бідність і брак ресурсів штовхають людей до майнових злочинів (крадіжки, грабежі) або економічно мотивованої злочинності (наприклад, контрабанда).

Соціальні: Конфлікт руйнує соціальні інститути (сім'я, освіта, правоохоронна система), що послаблює соціальний контроль і сприяє злочинності.

Психологічні: Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) у ветеранів і цивільних може призводити до агресивної поведінки, домашнього насильства чи інших злочинів.

Посилює негативні фактори доступність зброї – після конфлікту в обігу залишається велика кількість нелегальної зброї і ослаблення правоохоронної системи, які не можуть ефективно працювати через брак ресурсів або довіри населення, що створює сприятливі умови для злочинності.

Висновок: Динаміка зростання злочинності після військових конфліктів є циклічною, посилюваною негативними факторами, які є супутниками постконфліктної держави з потенціалом для зростання у насильницьких злочинах. Розроблення ефективних програм підтримки ветеранів; громадян фізично/психічно постраждалих від бойових дій та чіткі антикорупційні заходи можуть пом'якшити це. Для України піс-

ля 2014 року досвід показує ризики, подібні до постоконфліктного Іраку (2003 р.) чи Афганістану (2021 р), якщо умови не зміняться.

Список використаних джерела:

1. Global Organized Crime Index: https://ocindex.net/country/ukraine
2. Phil Williams Dr. «Criminals, Militias, and Insurgents: Organized Crime in IraqCriminals, Militias, and Insurgents: Organized Crime in Iraq», US Army War College Press, 2009 https://press.armywarcollege.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1623&context=monographs
3. Ugur Orak, Ph.D. «От службы до вынесения приговора: выявление факторов риска вовлечения в уголовное правосудие среди ветеранов США», 2023 https://councilоncj.org/from-service-to-sentencing-unraveling-risk-factors-for-criminal-justice-involvement-among-u-s-veterans/
4. Mike Richman «Study: Veterans with PTSD more likely to have justice-system involvement than those without» 04 серпень 2020 р. https://www.research.va.gov/currents/0820-Veterans-with-PTSD-more-likely-to-have-justice-system-involvement.cfm
5. Greenwell, Leslie A., «General strain theory and violent behavior in a military sample.» (2021). Electronic Theses and Dissertations University of Louisville https://ir.library.louisville.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4931&context=etd
6. James R. Brunet «Discouragement of Crime Through Civil Remedies: An Application of a Reformulated Routine Activities Theory», Western Criminology Review 4 (1), 68–79 (2002)

Карпенко М. І.,
д.ю.н., доцент, головний науковий співробітник наукової лабораторії військового права та міжнародного гуманітарного права наукового центру національної безпеки і права Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»

ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПОТРЕБУЄ НЕВІДКЛАДНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Відповідно до п. 3 ч. 4 ст. 216 («Підслідність») Кримінального процесуального кодексу України слідчі органи державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення), крім кримінальних правопорушень, передбачених ст. 422 Кримінального кодексу України (далі – КК) [1].

З початком 24.02.2022 р. широкомасштабної агресії російської федерації проти України кількість вчинених і облікованих Офісом Генерального прокурора військових кримінальних правопорушень (далі – ВКП), передбачених розділом XIX Особливої частини КК, значно збільшилась. Тільки за 8 місяців 2025 р. обліковано 146023 ВКП, по яких лише 7054 особам вручено повідомлення про підозру щодо їх вчинення [2]. Одночасно і кількість засуджених за їх вчинення згідно із статистикою Державної судової адміністрації України суттєво різниться в сторону зменшення, що відображає загалом неефективну роботу правоохоронних органів у військовій сфері в умовах відсутності необхідної спеціалізації, яку забезпечувала система військової юстиції (військові суди, військові прокуратури), яка діяла в попередні роки незалежності України. Відтак, діяльність системи військової юстиції безумовно мала би значний вплив на протидію військовій злочинності.

Нині у Верховній Раді України на розгляді знаходиться законопроект «Про Військову поліцію» № 6569-д, який 19 червня 2024 р. прийнято за основу із продовженням строку підготовки, що готується до другого читання [3]. На даний час на підставі Постанови Верховної Ради України «Про порядок денний чотирнадцятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання» від 03.09.2025 р. № 4586-IX вказаний законопроєкт

включений до розгляду [4]. Стаття 5 («Завдання Військової поліції») проекту Закону не передбачає надання повноважень відповідним підрозділам самостійно здійснювати дізнання і досудове слідство щодо вчинених ВКП.

Реалізуючи надзвичайно важливі і необхідні для військової сфери правоохоронні функції, Військова поліція (в разі її створення) має бути наділена всім арсеналом сил і засобів для підтримання військового правопорядку на належному рівні серед особового складу військових формувань України.

Нині, як зазначає Є. О. Сологуб, «реформування в Україні системи військової юстиції в цілому та окремо її елементів є складним і надзвичайно відповідальним процесом, від ефективності якого залежить не тільки незалежність, професійність та рівень фахової компетентності працівників таких правоохоронних органів, а взагалі національна безпека країни в оборонній та військовій сферах, можливість здійснення правосуддя та стан правової захищеності військовослужбовців» [5, с. 145].

Стан неврегульованості здійснення ефективного проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби в районі ведення бойових дій не дає можливості військовослужбовцям Військової служби правопорядку відповідно до кримінального процесуального законодавства фіксувати і збирати докази вчинених ВКП, що в подальшому зменшує можливості експертних досліджень.

Не передбачено таких можливостей відповідно до Закону України «Про Державне бюро розслідувань» [6] щодо проведення слідчих дій в районі ведення бойових дій і для дізнавачів, слідчих цього державного правоохоронного органу.

Як зазначають автори наукової статті «Державне бюро розслідувань у запобіганні кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану: виклики та шляхи вдосконалення», «суттєвий приріст кількості кримінальних правопорушень, особливо у сфері військових злочинів …, потребує удосконалення методів роботи та підвищення ефективності розслідувань. Незважаючи на значне зростання кількості проваджень, існують проблеми у зборі доказів, перевантаженні слідчих органів та складності взаємодії з судовими органами, що затримує процеси розслідування. Важливими напрямами вдосконалення діяльності ДБР є покращення координації з іншими правоохоронними органами, застосу-

вання новітніх технологій для збору доказів, підвищення професійної підготовки співробітників, а також підвищення прозорості та відкритості роботи органу» [7, с. 542–543].

На вирішення вказаних проблем звертає увагу і О. М. Кропивницький, який пропонує «зосередитись на вирішенні проблемних питань, що виникають у процесі запобігання злочинності у військовій сфері та покращити ефективність роботи ДБР як суб'єкта запобігання військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану в Україні» [8, с. 181].

На нашу думку, досудове розслідування ВКП мають здійснювати спеціалісти, які мають відповідну підготовку не лише в галузі права, але володіти і знаннями військового права, мати статус військовослужбовця. Таке навчання за програмою підготовки офіцерів здійснюється у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка і Військово-юридичному інституті Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Нині ця підготовка здійснюється в інтересах Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України, за напрямом підготовки 081 «Право», головним завданням якої є підготовка військових юристів, офіцерів тактичного рівня. Цілком логічно, що вони і повинні здійснювати досудове розслідування ВКП.

Одночасно в Національному університеті оборони України здійснюється підготовка фахівців оперативного рівня для Військової служби правопорядку у Збройних Силах України за спеціалізацією «організація правоохоронної діяльності у збройних силах». У разі прийняття Закону України «Про Військову поліцію» і її створення на базі Військової служби правопорядку у Збройних Силах України будуть розширені повноваження правоохоронної діяльності у силах оборони, в зв'язку з чим підготовка військових правоохоронців оперативного рівня потребуватиме підвищених вимог для їх належної професійної підготовки у правоохоронній діяльності. В зв'язку з цим їх навчальний план потребуватиме доповнень включенням до нього тематики з кримінального процесуального права, криміналістики, юридичної психології та інших спецдисциплін. Маємо сподівання, що здоровий глузд «переможе» у вирішенні зазначених проблем.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст.88.
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-серпень 2025р., форма № 1 (місячна), затверджено наказом Генерального прокурора від 30 червня 2020 року № 299. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення 18.09.2025).
3. Про Військову поліцію : Законопроєкт України № 6569-д від 24.05.2024: URL: https://itd.rada.gov.ua/e72de732-5ef4-448f-9248-a9929705d13c. (дата звернення: 18.09.2025).
4. Про порядок денний чотирнадцятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання: Постанова Верховної Ради України від 18.09.2025 р. № 4586-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4586-IX#Text (дата звернення 18.09.2025).
5. Сологуб Є. О. Обґрунтування рекомендацій щодо напрямків удосконалення діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України в умовах воєнного стану : кваліфікаційна магістерська робота: Національний університет оборони України. Київ, 2024. 179 с.
6. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794–19#Text (дата звернення 18.09.2025).
7. Бабенко А. М., Денисова А. В., Резніченко Г. С., Дарій С. В., Матвєєвський О. В. Державне бюро розслідувань у запобіганні кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану: виклики та шляхи вдосконалення. *Актуальні питання юридичної науки*. 2024. № 5. С. 535–543.
8. Кропивницький О. М. Державне бюро розслідувань як суб'єкт запобігання військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану : дис. … докт. філософії за спеціальністю 081 – «Право» / Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2025. 235 с.

Клепка Д. І.,
к.ю.н., старший дослідник, старша наукова співробітниця відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ДО ПИТАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Одним з центральних інститутів забезпечення прав особи під час досудового розслідування є інститут оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування, закріплений у Главі 26 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). Відмітимо, що вказаний інститут знаходиться в стані постійного реформування. за останні роки Глава 26 КПК зазнала чимало змін, зокрема, щодо розширення предмета оскарження під час досудового розслідування. Та попри це, як в юридичній літературі, так і в судовій практиці постійно висловлюються міркування щодо необхідності подальшого розширення інституту оскарження під час досудового розслідування. Зазначене можна продемонструвати на прикладі постанови Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 27 березня 2025 року по справі №157/1664/22 [1]. У вказаному рішенні суд робить висновок, про порушення засади пропорційності у зв'язку з відсутністю можливості оскарження рішення слідчого судді про передачу речових доказів для реалізації на підставі п. 2 ч. 6 ст. 100 КПК.

Окрім предмета оскарження найбільш обговорюваними та таким що піддаються критиці є положення ч. 2 ст. 303 та ч. 3 ст. 309 КПК. Нагадаємо, що відповідно до вказаних норм скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора (які не передбачені у ч. 1 ст. 303 КПК – *прим. наш Д. К.*) не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді згідно з правилами статей 314–316 КПК. Своєю чергою, ч. 3 ст. 309 КПК закріплює, що проти ухвал, які не увійшли до переліку ч. 1, 2 ст. 309 КПК, може бути подане заперечення під час

підготовчого провадження в суді. З цього приводу, у юридичній спільноті неодноразово висловлювались застереження щодо неефективності такого засобу захисту як подання скарг, заперечень у підготовчому провадженні. Зокрема з огляду на практику національних судів щодо відмови у відкритті провадження за скаргами на рішення, дії чи бездіяльність через: відсутність повноважень на їх розгляд у підготовчому провадженні; неможливість досліджувати докази на цій стадії кримінального провадження тощо.

Окремо варто зазначити, що вказані питання потрапили й до орбіти розгляду Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Так у рішенні по справі «Денисюк та інші проти України» ЄСПЛ було зроблено кілька важливих висновків, зокрема, й щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності у підготовчому провадженні, як констатує суд скарги на дії слідчого / детектива / прокурора (стаття 303 КПК України) та заперечення проти ухвал слідчих суддів (стаття 309 КПК України) на підготовчому засіданні не працюють на практиці, оскільки суди або відхиляють такі скарги, або залишають «на потім» [2].

Зауважимо, що в юридичній літературі пропонують різні шляхи подолання проблем, що виникають під час оскарження рішень, дій чи бездіяльності у підготовчому провадженні. Так, наприклад, Є. В. Якових пропонує внести зміни до ч.ч. 2, 3 ст. 303 КПК України та ч. 3 ст. 309 КПК України в частині зміни стадії подання та розгляду скарг і заперечень – з підготовчого провадження на стадію судового розгляду та доповнити ст. 350 КПК України та ст. 363 КПК України положеннями щодо можливості розгляду скарг та заперечень, поданих в порядку ч.ч. 2,3 ст. 303 КПК України та ч. 3 ст. 309 КПК України [3, с. 228]. Хоча потенційно таке розв'язання проблеми можливе, водночас значне відтермінування можливості звернення до суду щодо захисту своїх прав та законних інтересів, порушених під час досудового розслідування, на нашу думку не може вважатися ефективним.

Окрім того, висловлюють пропозиції щодо внесення змін до ст. 314–315 КПК з метою унормування порядку розгляду скарг та заперечень у підготовчому провадженні. Зокрема, І. В. Гловюк наголошує на тому, що задля того, щоб виключити відмови щодо розгляду скарг з посиланнями на відсутність порядку розгляду та перелік рішень, які можуть бути ухвалені, у КПК України мають бути передбачені спеціальні норми, які ці питання регламентують, з урахуванням того, що у цій стадії не можуть

бути вирішені питання, що підлягають вирішенню у судовому розгляді. [4, с. 171] Водночас за такого підходу залишається не вирішеним питання щодо наслідків розгляду скарг та заперечень особливо у випадку задоволення скарги та констатації незаконності дії або рішення.

Висловлюючи власне бачення розв'язання розглядуваної проблеми, зазначимо, що ми вважаємо необхідним розширити предмет оскарження під час досудового розслідування та виключити норми які передбачають можливість звернення зі скаргами та запереченнями під час підготовчого провадження. Адже самий такий підхід зможе забезпечити: оперативність засобу захисту; доступність такого засобу захисту для осіб, які не є учасники судового провадження; прогнозованість наслідків оскарження.

Список використаних джерел:

1. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 27 березня 2025 року; справа № 157/1664/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126153460 (дата звернення: 11.09.2025)
2. Бем Маркіян. Аналіз рішення ЄСПЛ у справі «Денисюк та інші проти України». URL: https://justtalk.com.ua/post/analiz-rishennya-espl-u-spravi denisyuk-ta-inshi-proti-ukraini (дата звернення: 11.09.2025)
3. Якових Є. В. Конвенційні гарантії захисту права власності у кримінальному провадженні України. дис.. доктора філософії. 12.00.09. Одеса, 2025. 269 с.
4. Главюк І. В. Деякі питання ефективності розгляду скарг та заперечень у підготовчому провадженні: погляд ЄСПЛ за рішенням «Денисюк та інші проти України». *Україна та ЄС: адаптація кримінального та кримінального процесуального законодавства*: матеріали круглого столу (23 травня 2025 року) Львівський державний університет внутрішніх справ, 2025. С. 166–173

Клепка О. Г.
аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ЗНАЧЕННЯ ЕТАПУ ЗАВЕРШЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ОКРЕМІ ПОЛОЖЕННЯ

Розглядаючи завершення досудового розслідування як етап однойменної стадії, що починається з прийняття рішення про завершення досудового розслідування та закінчується внесенням відомостей до ЄРДР відповідно до форми закінчення досудового розслідування, передбаченої ч. 2 ст. 283 КПК України [1], вважаємо необхідним звернути увагу на значення цього елементу системи кримінального процесу.

Одним з центральних елементів етапу завершення досудового розслідування є ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. З цього приводу вважаємо доцільним звернути увагу на рішення Конституційного суду України (далі – КСУ) від 18 січня 2012 року по справі № 1–4/2012 у якому йдеться про те, що «право на ознайомлення з усіма матеріалами справи, гарантує реалізацію конституційного права обвинуваченого на отримання інформації, зокрема щодо суті пред'явленого обвинувачення та стану розгляду справи, а також забезпечує обвинуваченому чи його захиснику можливість підготувати захист від пред'явленого обвинувачення. Отже, право обвинуваченого на ознайомлення із матеріалами справи та право на отримання інформації про закінчення розслідування у кримінальній справі є складовими конституційного права на захист.» [2]

У цьому контексті зазначимо, що п. b ч. 3 ст. 6 Європейської конвенції з прав людини гарантує кожному обвинуваченому мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту. Деталізуючи це положення Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) звертає увагу, що «При оцінці наявності в обвинуваченого необхідного часу для підготовки свого захисту, особливу увагу слід звертати на характер провадження, а також складність справи й стадію провадження («Грегачевич проти Хорватії» (Gregačević v. Croatia), § 51).», «…у справі, в якій заявник та його захисник мали п'ять днів для вивчення шеститомної справи об'ємом близько 1500 сторінок, Суд не вважав, що час, наданий стороні

захисту на вивчення матеріалів справи, був достатнім для захисту сутності права, гарантованого § 1 та 3 (b) статті 6. («Ламбін проти Росії» (Lambin v. Russia), §§ 43–48).» [3] «Поміж засобами, які мають бути надані обвинуваченому, є можливість, з метою підготувати свій захист, ознайомлюватись із результатами слідства, накопиченими протягом усього часу його провадження («Хусейн та інші проти Азербайджану» (Huseyn and Others v. Azerbaijan), § 175; «ОАО Нафтова Компанія Юкос проти Росії» (OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia), § 538).» [3]

Також в контексті ознайомлення з матеріалами досудового розслідування зазначимо, що у науковій літературі, зокрема, звертається увага на відсутність в КПК положень щодо надання доступу стороні захисту матеріалів досудового розслідування у разі прийняття рішення про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених ч. 1 ст. 284 КПК. [4, с. 146] Ю. В. Жовтан підкреслює, що особливо гостро питання можливості ознайомлення з матеріалами закритого кримінального провадження постає у випадку його закриття за нереабілітуючими підставами. [4, с. 147]. Підтримуючи думку щодо необхідності закріплення надання доступу до матеріалів досудового розслідування у випадку закриття кримінального провадження стороні захисту додамо, що в цьому сенсі релевантною видається практика ЄСПЛ відповідно до якої «…обвинуваченому треба надати інформацію, достатню для того, аби він міг свідомо сформулювати скаргу («Зун проти Нідерландів» (Zoon v. the Netherlands), §§ 40–50; «Боше проти Франції» (Baucher v. France), §§ 46–51).» [3] Вказане підкреслює, що для підготовки скарги на постанову про закриття кримінального провадження сторона захисту має володіти інформацією щодо проведеного досудового розслідування та його результатів.

У сенсі вищевикладеного, також вважаємо доцільним поширити право на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування у випадку закриття кримінального провадження й на потерпілого. Як нами вже зазначалося від ознайомлення з матеріалами досудового розслідування при закритті кримінального провадження безпосередньо залежить ефективність реалізації потерпілим права на оскарження. Адже обізнаність із матеріалами може надати потерпілому можливість більш ретельно обґрунтувати свою скаргу, виявити додаткові підстави для скасування постанови про закриття кримінального провадження тощо. [1, с. 228–229]

Вищевикладене видається актуальним й з огляду на те, що для вирішення скарг на постанову про закриття кримінального провадження

слідчому судді, як правило, необхідно дослідити матеріали кримінального провадження. Водночас у правозастосовній практиці часто трапляються випадки, коли слідчий, прокурор або зволікають з наданням цих матеріалів, або взагалі не надають їх. Так, наприклад, в ухвалі слідчого судді Комунарського районного суду м. Запоріжжя зазначається, що «Слідчий, будучи повідомленим судом своєчасно та належним чином у судове засідання не з'явився. Причини неявки суду не відомі. Матеріали кримінального провадження № 62021080000000106 від 02.12.2021 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 358 КК України, до суду не надано.» [5] Аналогічна ситуація описується й в ухвалі слідчого судді Дніпровського районного суду м. Києва [6] та інших рішеннях. [7] Водночас відсутність матеріалів кримінального провадження, може подекуди унеможливити розгляд скарги. Тож можливість потерпілого долучити до скарги копії матеріалів кримінального провадження, отриманих під час ознайомлення з останніми може істотним чином вплинути на ефективність розгляду таких скарг.

Підсумовуючи вище викладене вбачається, що в аспекті забезпечення прав людини етап завершення досудового розслідування відіграє важливу роль щодо забезпечення права на захист, та конвенційної компоненти цього права мати час і можливість для підготовки свого захисту, а також забезпечення права на ефективне оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що опосередковано може сприяти ефективності діяльності судової системи.

Список використаних джерел:

1. Клепка О. Г. Завершення досудового розслідування в системі кримінального процесу. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2025. № 49. С. 225–233.
2. Рішення Конституційного суду України від 18 січня 2012 р. у справі за конституційними поданнями 47 та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частин шостої, сьомої статті 218 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи) № 1–4/2012 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-12#Text (дата звернення: 12.09.2025)
3. Посібник із статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінально-процесуальних аспект). URL: https://first.vaks.gov.ua/wp-content/uploads/sites/2/2021/12/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf (дата звернення: 12.09.2025)

4. Жовтан Ю. В. Доступ до матеріалів досудового розслідування: теорія і практика: монографія. Одеса. Юридична література, 2024. 300 с.
5. Ухвала слідчого судді Комунарського районного суду м.Запоріжжя від 12 лютого 2024 року по справі № 333/536/24 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117013744 (дата звернення: 12.09.2025)
6. Ухвала слідчого судді Дніпровського районного суду м. Києва від 28 березня 2024 року по справі № 755/4325/24 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118038177 (дата звернення: 12.09.2025)
7. Ухвала слідчого судді Дніпровського районного суду м. Києва від 27 червня 2024 року по справі № 755/10679/24 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120244684; Ухвала слідчого судді Дніпровського районного суду м. Києва від 9 квітня 2024 року по справі № 755/4140/20 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118357886 (дата звернення: 12.09.2025)

Барабаш А. А.,
молодший науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Клепка Д. І.,
к.ю.н., старший дослідник, старша наукова співробітниця відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

КРИТИКА УТИЛІТАРНОГО ПІДХОДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ВІД ПАРЕТО-ОПТИМУМУ ДО ПРІОРИТИЗАЦІЇ

Принцип Парето та його варіації широко застосовуються в економічному аналізі права для оцінки ефективності політик і правозастосовних практик. У кримінальному процесі критерій Парето-ефективності нерідко розглядається як інструмент оптимального розподілу ресурсів, зокрема щодо навантаження на органи досудового розслідування та суди. Проте сучасна доктрина наголошує, що такий підхід має суттєві методологічні обмеження, оскільки він неспроможний врахувати права людини, принципи справедливості та вимоги соціального балансу. Ефективність у праві не є нейтральною технічною категорією – вона виступає ідеологічною рамкою, що може підмінювати нормативні цінності та зміщувати акцент із гарантій прав особи на управлінські показники.

Як наголошують критики економічного підходу, «економічні розрахунки подаються як нейтральні та технічні, хоча насправді вони містять приховані ціннісні судження і зміщують умови дискусії з моральних або політичних категорій на критерії ефективності» [1, с. 63]. У межах кримінального процесу це створює ризик інструменталізації прав людини[1].,

[1] Інструменталізація прав людини – це використання дискурсу прав людини не заради досягнення їхньої аксіологічної мети – захисту гідності та свободи особи, а як засобу для досягнення політичних, економічних чи стратегічних цілей суб'єктами публічної влади або недержавними акторами.

Інструменталізація прав людини у кримінальному процесі – це використання гарантій і принципів прав людини не як самостійної цінності

коли «оптимальність» провадження розглядається як самоціль, а гуманістичні засади – як перешкода для продуктивності.

Як зазначає Дарріл К. Браун прагнення до системної оптимізації правосуддя за метриками кількісної результативності (throughput, case clearance) призводить до «перверсій ефективності» – ситуацій, у яких швидкість та статистична успішність підміняють справедливість, підриваючи легітимність усієї системи [2, с. 101]. Дослідник наголошує, що ефективність – не просто швидкість та економія ресурсів, а процес який може змінювати самі цілі системи судочинства: «…ефективність переосмислила цілі судочинства та переставила його пріоритети, надаючи цінність чітким, вимірюваним аспектам, таким як кількість вироків, і знецінюючи якісні компоненти». Визначення ефективності потребує насамперед визначення кінцевих цілей і засобів, а також розуміння чи певна практика є метою чи засобом [2, с. 101].

Перенесення економічної моделі, заснованої на максимізації матеріальної вигоди, у сферу кримінального судочинства може створити методологічну ілюзію вимірюваності справедливості, оскільки права, свободи та гарантії не є «ресурсами», які можна «перерозподіляти» без погіршення стану іншої сторони. «Правові норми не є інструментами для здійснення економічних розрахунків, вони є зобов'язаннями щодо підтримки фундаментальних прав чи нормативних цінностей» [3, с. 63]. Економічний аналіз ефективності права є корисним для оцінки витрат та вигод, проте не повинен бути єдиною метрикою, оскільки не здатен охопити весь спектр моральних чи нормативних питань, які має вирішувати право. Тому і баланс кримінального процесу не може оцінюватися через категорії економічної ефективності.

У цьому контексті сучасна практика та науковий дискурс демонструють, що для забезпечення ефективності кримінального провадження необхідно застосовувати не абстрактні критерії економічної ефективності, а системний підхід до пріоритизації процесуальних засобів і завдань.

та об'єкта охорони, а як засобу досягнення політичних чи відомчих цілей, чи забезпечення інтересів сторони обвинувачення, що призводить до того, що права особи розглядаються не як об'єкт охорони, що призводить до формального, вибіркового або декларативного їх застосування у діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду.

Таким чином, принципи та гарантії прав людини набувають утилітарного характеру та легітимують розширення процесуальних повноважень органів досудового розслідування та посилення обвинувального ухилу.

Пріоритизація дозволяє встановлювати порядок та значущість різних процесуальних дій і ресурсів, враховуючи обмеженість можливостей органів правосуддя, ризики для прав людини та вимоги верховенства права. Таким чином вона забезпечує раціональний розподіл ресурсів і ефективність провадження.

У кримінальному процесі це проявляється на кількох рівнях.

По-перше, принцип процесуальної економії має допоміжний характер та не може бути підставою для звуження гарантій сторони захисту. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) послідовно підкреслює, що жодне прагнення до оперативності правосуддя не може виправдовувати порушення таких фундаментальних прав, як право бути почутим (ст. 6 § 1 Конвенції), право на доступ до адвоката (справа «Salduz v. Turkey» (2008)), право на справедливий розподіл процесуальних можливостей («Nideröst-Huber v. Switzerland» (1997)). ЄСПЛ неодноразово зазначав: навіть очевидна «ефективність» дій держави не може мати переваги над гарантіями справедливого суду, оскільки останні становлять «сутність демократичного суспільства».

По-друге, стандарти доказування у кримінальних справах навмисно встановлені на рівні, що суперечить уявленням про економічну оптимізацію. Стандарт доведення «поза розумним сумнівом» є по своїй суті антиутилітарним: він знижує ймовірність судової помилки за рахунок підвищених витрат часу, ресурсів та складності процедури. Так, ЄСПЛ у справі «Barberà, Messegué and Jabardo v. Spain» (1988) підкреслив, що обов'язок держави забезпечити ретельне, всебічне та неупереджене дослідження доказів не може бути обмежений адміністративними чи фінансовими міркуваннями.

По-третє, кримінальний процес характеризується інституційною асиметрією сторін, що робить застосування економічних методів особливо чутливим. На практиці оптимізаційні моделі можуть посилити вразливість окремих груп – малозабезпечених, неповнолітніх, осіб з інвалідністю чи психічними розладами. Міжнародні стандарти, зокрема Керівні принципи ООН щодо ролі адвокатів (1990), наголошують на необхідності забезпечення реального, а не формального процесуального паритету сторін. Ідея «ефективності» в таких контекстах ризикує приховувати дисбаланс ресурсів і посилювати нерівність доступу до правосуддя.

По-четверте, надмірна орієнтація на кількісні індикатори – рівень розкриття злочинів, відсоток обвинувальних вироків, середній час роз-

гляду – стимулює спрощення процедур, як-от зловживання угодами про визнання винуватості. ЄСПЛ у справі «Natsvlishvili and Togonidze v. Georgia» (2014) наголосив, що застосування угоди про визнання винуватості має бути добровільним, усвідомленим і не може слугувати інструментом «раціоналізації» системи шляхом тиску на особу з метою швидкого завершення кримінального провадження.

Таким чином, правові норми у сфері кримінального судочинства не можуть розглядатися як інструменти для здійснення економічних розрахунків чи оптимізаційних процедур. Вони становлять систему зобов'язань держави щодо підтримання фундаментальних прав та інших ключових нормативних цінностей, які не підлягають редукції до параметрів «корисності» або «ефективності». На відміну від економічних моделей, де критерій «ефективності» може виступати домінуючим чинником оптимізації рішень, кримінальний процес функціонує у площині верховенства права, що передбачає домінування гарантій справедливого судочинства над інструментальними міркуваннями.

Водночас, у практичному вимірі кримінального процесу необхідно забезпечити, щоб обмежені ресурси, навантаження на органи правосуддя та суспільна значущість справ узгоджувалися з принципами верховенства права і гарантіями прав людини. Для цього і застосовується концепція пріоритизації у кримінальному провадженні. Вона дозволяє поєднати ефективність і законність, забезпечуючи, щоб пріоритети формувалися не лише з огляду на результативність, але й із дотриманням принципів справедливості, рівності, прозорості та верховенства права. Вона виступає інструментом управління процесуальними рішеннями, де кожна дія оцінюється з точки зору її суспільної ваги, ризиків для прав людини та доцільності за умов обмежених ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Lawson T. Economics and Justice: Values and Efficiency. Oxford: Clarendon Press, 1992. 215 p.
2. Brown, Darryl K., The Perverse Effects of Efficiency in Criminal Process (January 1, 2014). Forthcoming, vol. 100 Virginia Law Review (2014), Virginia Public Law and Legal Theory Research Paper No. 2014–03, Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=2383504
3. Posner R. A. Economic Analysis of Law. 5th ed. New York: Aspen Publishers, 1998. 875 p.

4. Європейський суд з прав людини. Salduz v. Turkey : рішення Великої палати, заява № 36391/02, 27 листопада 2008 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–89893
5. Європейський суд з прав людини. Nideröst-Huber v. Switzerland : рішення, заява № 18990/91, 18 лютого 1997 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?TID=ihgdqbxnfi&filename=002–9042.pdf&id=002–9042&library=ECHR
6. Європейський суд з прав людини. Barberà, Messegué and Jabardo v. Spain : рішення, заяви № 10588/83–10590/83, 6 грудня 1988 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–57429
7. Європейський суд з прав людини. Natsvlishvili and Togonidze v. Georgia : рішення, заява № 9043/05, 29 квітня 2014 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?filename=CASE+OF+NATSVLISHVILI+AND+TOGONIDZE+v.+GEORGIA.pdf&id=001–142672&library=ECHR
8. Європейський суд з прав людини. A. and Others v. the United Kingdom : рішення Великої палати від 19 лютого 2009 р. у справі № 3455/05. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002–1647
9. Європейський суд з прав людини. Scordino v. Italy: рішення, заява № 36813/97 29 березня 2006 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{«itemid»:[«001–72925»]}
10. Європейський суд з прав людини. Mirilashvili v. Russia : рішення від 11 грудня 2008 р. у справі № 6293/04. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–90099
11. Європейський суд з прав людини. Nedyalkov and Others v. Bulgaria : рішення від 10 вересня 2012 р. у справі № 5516/05 та ін. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–155001

Крапивін Є. О.,
керівник напряму «Правопорядок» Лабораторії законодавчих ініціатив, аспірант Київського національного університету ім. Т. Шевченка

ПРІОРИТЕЗАЦІЯ, КРИМІНАЛЬНА ПОЛІТИКА І МОРАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ: ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ

Пріоритезація кримінальних проваджень в умовах обмежених ресурсів системи правопорядку є одним з напрямів розвитку цієї системи. Складність впровадження такого інструменту полягає в тому, що він потребує зміни підходів до планування досудового розслідування і судового провадження.

Підґрунтям для такого підходу є раціоналізація або економія обмежених ресурсів, яка відбувається в результаті аналізу зисків і витрат (cost-benefit analysis). Такий підхід є міждисциплінарним та охоплює напрацювання правничої науки, соціології права та економічного аналізу права. Економія ресурсів полягає у відмові від погляду на кримінальне провадження як одиничне явище на користь погляду на велику кількість кримінальних проваджень, що одночасно перебувають в провадженні органів протидії злочинності.

Іншими словами – відхід від погляду «ми можемо розслідувати всі злочини з однаковою інтенсивністю і пріоритетом» до усвідомлення того, що пріоритети (які де-факто існують як «справи честі», резонансні справи чи найбільш суспільно-небезпечні як тяжкі насильницькі кримінальні правопорушення) можуть бути формалізовані на рівні державної політики.

М. П. Чубинський понад століття тому зазначав [1, с. 13] що наука кримінального права складається з: 1) кримінальної догматики; 2) кримінальної етіології та 3) *кримінальної політики.* Остання фактично формулює основні позиції як у сфері відповідних соціальних реформ, спрямованих на боротьбу зі злочинністю, так і у сфері нормативного її забезпечення, у тому числі створення відповідного кримінального законодавства. В Україні попри низку доктринальних та прикладних дискусій досі відсутня стала і послідовна кримінальна політика, хоча її елементи безперечно присутні у практичній діяльності органів влади.

У країнах ЄС в документах різного рівня (від документів Ради ЄС до стратегій національних країн) згадуються пріоритети боротьби зі злочинністю. При цьому в Естонії [2] діє спеціальний закон щодо кримінальної політики до 2030 року, яким визначено пріоритети кримінальної політики на одне десятиріччя. Таким чином кримінальна політика реалізована у ЄС і цілком узгоджується з євроінтеграційними зобов'язаннями України.

В 2023 році необхідність напрацювання послідовної кримінальної політики стала одним з напрямів реформування органів правопорядку (п. 2.1, 2.4, 3.4 Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки) [3]. Концептуальні підходи до порядку формування, розробки та впровадження кримінальної політики (як і заходів щодо пріоритезації кримінальних провадження як інструменту її впровадження) визначені у п. 2.4.1, 2.5.2, 3.4.2 Плану заходів, спрямованих на виконання документу, зазначеного вище [4].

Ними передбачено наявність таких документів стратегічного планування:

1) *загальнонаціональних пріоритетів* протидії злочинності (кримінальна політика довгострокового верхнього рівня) – документу, який буде розробляти і затверджувати на довгостроковий період Кабінет Міністрів України. Віднесення Уряду до ключового суб'єкту кримінального політики зумовлене завданнями з боротьби зі злочинністю, покладеними на нього згідно з ст. 116 Конституції України. Формою такої політики є Національний план протидії злочинності – строком на 5–10 років;

2) *стратегічних пріоритетів* органів правопорядку (кримінальна політика середньострокового рівня). Мова йде про середньострокові програми щодо пріоритетних сфер протидії злочинності, що спираються на прогнозування злочинності із використанням SOCTA та кримінального аналізу, а також зважаючи на поточні ресурси системи правопорядку, суспільно-політичну і безпекову ситуацію. Формою такої політики є середньострокові пріоритети – стратегії, плани, пріоритети органів правопорядку на 1–3 роки;

3) пріоритети в індивідуальних кримінальних провадженнях (кримінальна політика короткострокового рівня), які є частиною менеджменту (управління) в цій системі. Водночас саме прокурор має можливість

коригувати напрями політики нижчого рівня залежно від ситуації зі злочинністю, адже прокурор визначає стратегію кримінального переслідування у конкретному кримінальному провадженні. Формою такої політики є стандарти досудового розслідування, плани кримінальних проваджень тощо.

Для пріоритезації ресурсів також з'явилося поняття «економічної результативності витраченого ресурсу органу на виконання визначених законодавством завдань» (п. 4.3.1 Плану заходів). Це аналіз відповідності витрат результату і досягнення мети, поставленої перед системою правопорядку. Наприклад, такий алгоритм обрахунку ресурсів: облік часу, витраченого керівником ОДР, детективом, аналітиком, оперативними співробітниками; вартість експертиз, палива, канцелярії, роботи спеціалістів, оперативних фондів; у перспективі – врахування часу прокурора, помічника судді, слідчого судді [5].

Водночас від інструментального висвітлення проблем впровадження кримінальної політики варто також зосередитись на питанні сприйнятті таких ідей. В правосвідомості правників переважають неконсеквенціалістські (деонтологічні) підходи до етики, зокрема категорії справедливості в частині невідворотності покарання (відповідальності). Тобто існує моральна заборона на будь-які злочинні дії, яка виражена у позитивній нормі кримінального законодавства. І суспільство прагне застосувати його до кожного кримінального провадження, незалежно від наявності ресурсів на це.

Такому підходу бракує динаміки – якщо зосереджуватись на безумовному притягненні до відповідальності однієї людини та витрачати всі наявні ресурси, тобто зробити з цього безумовний пріоритет – в результаті десятки і сотні правопорушників продовжують вчиняти свої злочинні дії. Такий підхід виправданий у справах проти життя і здоров'я, злочинів проти статевої свободи і недоторканності тощо. Проте в економічних, корупційних та подібних справах пріоритети можуть бути умовними – залежно від наявності цих ресурсів. Оскільки вони обмежені, то важливішою стає невідворотність покарання для найбільшої кількості злочинців, а не його суворість.

Економічний аналіз права, стратегічне планування, пріоритезація – це все інструменти, забарвлені консеквенціоналістським, зокрема утилітарним, поглядом на справедливість. Сюди ж можна віднести і несприйняття окремими групами суспільства альтернативних способів

вирішення кримінально-правових спорів, наприклад інституту угод в кримінальному провадженні. Власне, на перевазі невідворотності покарання над його суворістю наполягав ще у XVIII столітті Ч. Беккарія [6, с. 234]. Вже наш сучасник Гарі Беккер зазначав, що «якщо ймовірність кримінального переслідування невисока, то жорсткість покарання не призведе до бажаного результату, але в той же час значно збільшить витрати держави на протидію злочинності» [7, с. 169–217].

Отже, ідеї пріоритезації спираються не лише на економічний аналіз права чи ефективне управління кримінальним провадженням, а й на послідовну і формалізовану кримінальну політику. Такі ідеї почали закріплюватись у документах державної політики, а в перспективі євроінтеграції отримають практичне застосування. При цьому правосвідомість суспільства ще має усвідомити користь консеквенціалістських підходів до моральної філософії, насамперед розуміння справедливості через невідворотність покарання, а не його суворість.

Список використаних джерел:

1. Фріс П. Слово про Михайла Чубинського. Політика у сфері боротьби зі злочинністю: стан та перспективи: колективна монографія / за заг. ред. проф. П. Л. Фріса. Київ, Ваіте. 2025. С. 10–18.
2. Kriminaalpoliitika põhialuste aastani 2030 heakskiitmine. URL: https://www.riigiteataja.ee/akt/313112020006
3. Указ Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 р. № 792-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792–2024-%D1%80#Text
5. Цивінський О. У фокусі – головне: як (не) працює пріоритезація кримінальних проваджень. JustTalk, 2025. URL: https://justtalk.com.ua/post/u-fokusi--golovne-yak-nepratsyue-prioritezatsiya-kriminalnih-provadzhen-discussion-paper
6. Панов М. Чезаре Беккаріа і його славнозвісний трактат «Про злочини та покарання» (до 250-річчя опублікування). *Право України.* № 9. 2014. С. 226–244.
7. Becker G. S. Crime and Punishment: An Economic Approach. *Journal of Political Economy.* Vol 76, no. 2. 1968. P. 169–217.

Кучер І. О.,
аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ВІДНОСИН, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ СПІВРОБІТНИЦТВОМ З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ

З 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року, Україна перебуває в умовах міжнародного збройного конфлікту, що поставило перед національною системою кримінального судочинства нові виклики та зумовило перегляд пріоритетів – належне розслідування найтяжчих міжнародних злочинів та воєнних злочинів, забезпечення невідворотності відповідальності винних осіб. На цьому тлі, а також ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – РС МКС) пріоритетного значення набуло питання ефективної взаємодії уповноважених органів України з Міжнародним кримінальним судом (далі – МКС) у контексті виконання зобов'язань за РС МКС. Аналіз теоретичних напрацювань щодо структурних елементів правовідносин, що виникають у цій сфері, дозволяє глибше зрозуміти механізми та оптимальні форми співробітництва з МКС, а також підвищити ефективність кримінального провадження в умовах збройного конфлікту.

Взаємодія з МКС створює унікальну систему кримінальних процесуальних відносин, які інтегрують внутрішньодержавні процедури з міжнародно-правовими механізмами, передбаченими РС МКС. Аналіз специфіки об'єкта таких правовідносин є важливим для розуміння їх правової природи.

Загалом кримінальні процесуальні відносини є видом правових відносин, у межах яких усі учасники можуть реалізувати свої права та виконувати обов'язки, що робить кримінальну процесуальну діяльність можливою лише у формі таких правовідносин [1, с. 268; 2, с. 45].

Такі правовідносини, загальними ознаками яких є нормативна урегульованість, імперативність, визначеність суб'єктного складу та зумовленість юридичними фактами, набувають у сфері співробітництва з МКС особливостей, обумовлених принципом компліментарності – участь МКС

поряд із національними компетентними органами передбачає побудову особливих взаємозв'язків, що обумовлені характером зобов'язань за РС МКС; поява, зміна чи припинення таких правовідносин зумовлені специфічними юридичними фактами – проханнями МКС про співробітництво або запитами (прохання) центральних органів України про надання допомоги [3, с. 54–56; 4, с. 57; 5, с. 173; 6, с. 118].

У доктрині кримінального процесу висловлювались різні погляди на структуру кримінальних процесуальних відносин, однак традиційно серед елементів таких правовідносин виділяють зміст, об'єкт та суб'єкти [3, с. 54–55].

Об'єкт кримінальних процесуальних відносин становить те, навколо чого вони формуються та функціонують, передусім очікуваний результат діяльності учасників конкретного правовідношення. Спектр можливих об'єктів кримінальних процесуальних відносин є досить широким та охоплює виконання процесуальних дій, дотримання певної поведінки, а також речі та документи, що підлягають вилученню під час проведення слідчої дії тощо [7, с. 20].

У доктрині кримінального процесу розрізняють загальний та спеціальний об'єкти процесуальних відносин. Загальний об'єкт становить основну мету функціонування і розвитку всієї системи кримінальних процесуальних відносин – з'ясування наявності чи відсутності підстав для застосування кримінально-правових норм шляхом встановлення фактичних обставин та їх правової кваліфікації. Спеціальний об'єкт охоплює конкретні результати, на досягнення яких спрямована діяльність учасників у межах окремих процесуальних відносин, що дозволяє розмежувати загальні завдання кримінального судочинства та специфічні цілі конкретних процесуальних дій [8, с. 353; 9, с. 22–23].

З урахуванням цієї позиції слід зазначити, що об'єкт правовідносин у сфері співробітництва з МКС за своєю природою є спеціальним, і, як вбачається, становить конкретні результати взаємодії між національними органами України та структурами МКС в рамках окремих процесуальних відносин. Таким чином, об'єкт кримінальних процесуальних відносин щодо співробітництва з МКС можна визначити як очікуваний результат процесуальної взаємодії органів України та МКС у рамках конкретної форми співробітництва, спрямований на забезпечення ефективного виконання міжнародних зобов'язань за РС МКС для здійснення кримінального судочинства на національному чи міжнародному рівні.

Об'єкт названих правовідносин характеризується унікальними рисами. Зокрема, цей об'єкт формується під впливом принципу комплементарності, що обумовлює його специфіку: він може стосуватися як національного кримінального провадження (коли Україна направляє запити (прохання) до МКС), так і міжнародного провадження (коли надається допомога у справах, що розглядаються безпосередньо МКС). Крім того, об'єкт таких правовідносин характеризується поєднанням елементів «вертикального» (наднаціонального) та «горизонтального» (міждержавного) співробітництва, що проявляється у специфічному правовому режимі взаємодії, де держави отримують прохання замість наказів, але водночас обмежені у своїх дискреційних повноваженнях. Також на відміну від традиційного міжнародного співробітництва, об'єкт відносин з МКС не обумовлюється принципом взаємності, що надає йому особливого міжнародно-правового характеру. Водночас об'єкт цих правовідносин має диференційований характер залежно від конкретних форм співробітництва з МКС – очікуваний результат може стосуватися як отримання матеріальних елементів (документів, речових доказів тощо), так і виконання процесуальних дій (вручення документів, передача осіб тощо), та в цілому охоплює як окремі процесуальні результати, так і загальну мету забезпечення ефективного кримінального судочинства на міжнародному рівні.

Підсумовуючи, кримінальні процесуальні відносини щодо співробітництва з МКС опосередковуються через об'єкт таких правовідносин, який становить очікуваний результат процесуальної взаємодії між органами України та МКС й акумулює унікальні риси, зумовлені специфікою цих правовідносин. Подальший пошук та теоретичне обґрунтування підходів до розуміння об'єкта кримінальних процесуальних відносин щодо співробітництва з МКС сприятиме не лише поглибленню доктринальної бази, але й формуванню практичних орієнтирів для національних органів, що безпосередньо взаємодіють з МКС, що матиме вплив на забезпечення ефективності кримінального провадження в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Теорія держави та права: підручник. Гіда Є. О., Білозьоров Є. В., Завальний А. М. та ін.; за заг. ред. Гіди Є. О. Київ: ФОП Ліпкан О. С., 2011. 576 с.

2. Кримінальний процес: підручник. Удалова Л. Д., Рожнова В. В., Письменний Д. П. та ін.; за заг. ред. Письменного Д. П., Удалової Л. Д., Погорецького М. А., Чернявського С. С. Київ: «Центр учбової літератури», 2022. 780 с.
3. Кримінальний процес: підручник. Благута Р. І., Гуцуляк Ю. В., Дуфенюк О. М. та ін.; за заг. ред. Хитри А. Я., Шехавцова Р. М., Луцика В. В. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1.532 с.
4. Кримінальний процес: навчальний посібник. Аленін Ю. П., Аркуша Л. І., Волошина В. К. та ін. Одеса: Фенікс, 2020. 582 с.
5. Денисенко В. В. Кримінальні процесуальні правовідносини на стадії досудового розслідування: до визначення поняття. Вісник кримінального судочинства 2021. № 1–2. С. 166–182. DOI: https://doi.org/10.17721/2413–5372.2021.1–2/166–182 (дата звернення: 19.09.2025).
6. Смирнов М. І.. Порядок співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. №4 (2024). С. 116–120. DOI: https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.4.16 (дата звернення: 19.09.2025).
7. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.
8. Супрунова О. В. Поняття та елементи кримінально-процесуальних відносин. Право і суспільство. 2014. № 5–2. С. 351–355.
9. Назаренко Р. І. Характеристика кримінально-процесуальних відносин на початковому етапі досудового провадження: дис. … канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2001. 231 с.

Марочкін О. І.,
к.ю.н., доцент, старший науковий співробітник
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук
України

ШЛЯХИ ПРІОРИТЕЗАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УКРАЇНІ

Стаття 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) одним із завдань кримінального провадження визначає забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Звідси випливає така загальна засада кримінального провадження як розумні строки (ст. 28 КПК).

Втім, через обмеженість ресурсів вітчизняної правоохоронної системи неможливо одночасно ефективно розслідувати абсолютно всі злочини, які вчиняються в державі. Адже будь-яка людська діяльність, особливо в публічній сфері, потребує визначення та вирішення першочергових цілей і завдань, що постають перед організацією, їх виокремлення, визначення шляхів їх вирішення. Не є виключенням і кримінальна процесуальна діяльність, як складник соціального управління. Йдеться про оптимізацію кримінальних проваджень шляхом їх пріоритезації (від англ. prior – більш важливий, переважний; пріоритетний – стосовно першості за часом, те, що має переважне значення), які виступають своєрідним фільтром під час вирішення завдань, цілей, кінцевого результату та оцінки ефективності цієї діяльності.

Подальша розбудова нашої демократичної держави, як зазначається в схваленому Указом Президента України від 11 травня 2023 року №273/2023 Комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, спрямована на вирішення організаційних і правових проблем в усіх сферах суспільного життя, у тому числі і правоохоронній. Серед

пріоритетів – підвищення ефективності виконання органами правопорядку покладених на них функцій, покращення взаємодії між собою та з іншими складовими сектору безпеки і оборони. Зазначене потребувало схвалення комплексного нормативно-правового акта, який закріплює концепцію проведення реформ у зазначеній сфері, що нададуть можливість вирішити низку проблемних питань, зокрема, надмірну тривалість досудового розслідування внаслідок перевантаження та подекуди неефективності органів досудового розслідування й прокуратури, нечіткість у розмежуванні компетенції та повноважень різних органів правопорядку. Зазначені заходи мають позитивно вплинути на подальшу гармонізацію кримінального та кримінального процесуального законодавства України зі стандартами Європейського Союзу.

Червоною ниткою через зазначений Указ Президента, а також прийнятий на його основі План заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку, проходить запровадження стратегічного планування у сфері кримінальної політики, що визначатиме міжгалузеві, галузеві та інституційні заходи протидії злочинності, забезпечення захисту особи, суспільства і держави від можливих посягань, а також щорічне визначення пріоритетних напрямів протидії злочинності, залежно від її стану, структури, динаміки і тенденцій.

Аналіз зазначених документів дозволяє виділити кримінально-правові та організаційні заходи, спрямовані на оперативність та результативність кримінальних проваджень. Так, з метою оперативності кримінального провадження передбачено розвиток альтернативних заходів вирішення кримінально-правових конфліктів (diversionary measures, transactions), що застосовуватимуться під час досудового розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, запровадження відновного правосуддя, а також удосконалення правового регулювання інститутів звільнення від кримінальної відповідальності, покарання, пробації, угод про примирення і медіації в межах кримінального провадження тощо.

Важливого значення серед шляхів пріоритезації кримінального провадження набуває розширення дискреції прокурора щодо вирішення питання про початок та закінчення кримінального переслідування. На нашу думку, відповідне рішення прокурора щодо надання певних переваг одного провадження перед іншими має бути вмотивованим, виходячи із засад кримінальної політики, стану злочинності у відповід-

ному регіоні, інтересів держави у публічній сфері тощо. Вочевидь, таке рішення прокурора є своєрідним консенсусом між публічними інтересами держави та приватними інтересами потерпілих й інших учасників кримінального провадження.

Як відомо, по-перше, категорія «інтересу» по-різному «виявляється» у приватному та публічному праві; по-друге, залежно від того, якими правовими засобами забезпечується реалізація законних інтересів різних категорій осіб, можна вести мову про особливості правового регулювання тих чи інших відносин у суспільстві. Тож сучасний розвиток суспільних відносин потребує прискорення усіх сфер публічного життя, в тому числі й сфери засад попередження та припинення кримінальних правопорушень, яка, як правило характеризується складністю процедурних форм взаємодії та занадто розтягнутими строками. На жаль, всі фактори накладають негативний відбиток на реалізацію законних інтересів, що неоднозначно сприймається у суспільстві. Тож, правове регулювання правовідносин у зазначені сфері потребує подальшого посилення балансу у публічно-правових відносинах між приватним та публічним інтересом.

З метою знайдення та забезпечення відповідного балансу інтересів у правоохоронній сфері Концепцією передбачено посилення гарантій підтримки прав потерпілих, передусім, з числа вразливих категорій осіб, прискорення строків провадження за рахунок застосування альтернативних форм вирішення кримінально-правових конфліктів, розвитку медіаційних процедур, створення та функціонування системи відшкодування шкоди жертвам злочинів тощо.

У цілому ж Концепція реформування правоохоронних органів і прокуратури створює систему стратегічного менеджменту у сфері запобігання і протидії злочинності, орієнтованої на результат, що має прискорити раціональне впровадження пріоритезації у кримінальному провадженні на законодавчому рівні.

Мельник П. В.,
к. ю. н., доцент, докторант Науково-дослідного інституту публічного права

Міжнародно-правовИЙ ЗАХИСТ ДОвкілля під час ЗБРОЙНОЇ агресії росії проти України

За період повномасштабного вторгнення росії зареєстровано 187812 злочинів агресії та воєнних злочини [1]. Воєнні дії рф спричиняють значні пошкодження інфраструктурних об'єктів, серед яких особливу небезпеку становлять промислові підприємства з високим рівнем екологічного ризику, що призводить до забруднення підземних і поверхневих вод, атмосферного повітря, ґрунтового покриву, деградації ландшафтів і знищення біорізноманіття.

Внаслідок підриву росією греблі Каховської ГЕС знищено річкові та прибережні екосистеми, що спричинило значне опріснення північно-західної частини Чорного моря, зменшено об'єм води на 14,395 куб.км., підтоплено 63447 га лісів. Територія значно забруднена нафтопродуктами, хімікатами та стічними водами.

Станом на вересень 2025 року Державною екологічною інспекцією України зафіксовано і задокументовано 9723 факти заподіяння шкоди довкіллю внаслідок збройної агресії рф. Лісовими пожежами знищено 105855 га лісів та інших насаджень, засмічено 2416833 кв.м земель, забруднено 1215963 кв.м ґрунтів, 47940 тонн забрудюючих речовин потрапило у водні об'єкти і 66802 кг у морські води, засмічено водні об'єкти 42363534 кг сторонніх предметів, матеріалів, відходів або інших речовин [2].

Збройні конфлікти завдають значної довгострокової шкоди довкіллю. Збройна агресія росії проти України завдає шкоди біосфері, що перебуває під міжнародно-правовою охороною. Агресивні дії рф створюють масштабну загрозу міжнародному правопорядку, глобальній системі колективної безпеки та стабільності міжнародних відносин.

Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (Конвенція ENMOD), прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй (далі – ГА ООН) 10 грудня 1976 року, у ст. 1 зобов'язує не вдаватися до воєнного чи будь-якого іншого ворожого використання засобів

впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, у вигляді способів руйнування, завдання збитків або заподіяння шкоди будь-якій іншій державі-учасниці. При цьому термін «засоби впливу на природне середовище» стосується будь-яких засобів зміни – шляхом умисного управління природними процесами – динаміки, складу чи структури Землі, включаючи її біоту, літосферу, гідросферу та атмосферу, або космічний простір (ст. 2 Конвенція 10.12.1976р.) [3].

Додатковим протоколом до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. у ст. 35 забороняється застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довготривалої і серйозної шкоди природному середовищу. Ст. 55 Протоколу I визначено, що при веденні воєнних дій має бути виявлена турбота про захист природного середовища від широкої, довгочасної і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть шкоди здоров'ю або виживанню населення. Заподіяння шкоди природному середовищу як репресалій заборонено [4].

ГА ООН у грудні 2022 року ухвалено Принципи захисту довкілля у зв'язку зі збройними конфліктами (PERAC), які були розроблені експертами Комісії міжнародного права ООН [5]. 27 принципів PERAC розроблені на основі поєднання міжнародного гуманітарного права, екологічного права, захисту прав людини, а також практики держав та недержавних суб'єктів. Принцип 9 PERAC передбачає, що міжнародно-протиправне діяння держави у зв'язку зі збройним конфліктом, яке завдало шкоди довкіллю, тягне за собою міжнародно-правову відповідальність цієї держави, яка зобов'язана здійснити повне відшкодування такої шкоди, включаючи шкоду довкіллю як такому . PERAC створюють нову нормативну базу, яка встановлює мінімальний стандарт екологічної поведінки протягом усіх циклів збройного конфлікту (до, під час та після збройних конфліктів, а також у ситуаціях окупації). PERAC не є юридично обов'язковими для держав, але є надія, що вони будуть імплементовані через національне законодавство та міжнародні договори.

Резолюцією ГА ООН A/RES/ES-11/5 «Сприяння здійсненню правового захисту та забезпеченню відшкодування збитків у зв'язку з агресією

проти України» від 14 грудня 2022р. визначено, що Російська Федерація повинна відповідати за будь-яке порушення міжнародного права в Україні чи проти України, у тому числі за вчинену агресію проти цієї країни в порушення Статуту ООН, а також будь-яке порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, а також що вона повинна прийняти на себе правові наслідки всіх своїх протиправних дій на міжнародному рівні, включаючи відшкодування збитків, в тому числі будь-якої шкоди, заподіяної цими фактами.

Міжнародний кримінального суду (далі – МКС) визнає воєнним злочином заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу. Зокрема, п. b (iv) ч. 2 ст. 8 Римського статуту МКС визначено воєнним злочином умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою.

Рада Європи (далі – РЄ) також докладає значних зусиль щодо забезпечення охорони довкілля засобами кримінального права. Зокрема, 4 листопада 1998 року було прийнято Конвенцію про захист довкілля засобами кримінального права №172. Проте вона не набула чинності у зв'язку з тим, що її не було ратифіковано необхідною кількістю держав-членів РЄ. Згодом Парламентська Асамблея Ради Європи (далі – ПАРЄ) доручила Комітету Міністрів РЄ розробити новий правовий інструмент їй на заміну (рекомендація ПАРЄ від 29 вересня 2021 року №2213 (2021) «Розгляд питань кримінальної та цивільної відповідальності в контексті зміни клімату»). Окремі вимоги до змісту Конвенції також були визначені у резолюції ПАРЄ №2477 (2023) «Вплив збройних конфліктів на навколишнє середовище» від 25 січня 2023 року та рекомендації ПАРЄ №2246 (2023) «Вплив збройних конфліктів на навколишнє середовище» від 25 січня 2023 року. 13–14 травня 2025 року на 134-ій сесії Комітет Міністрів Ради Європи ухвалив нову Конвенцію про захист довкілля засобами кримінального права, яку буде відкрито для підписання 3 грудня 2025 року.

Слід також відмітити, що Резолюцією 2477 (2023) «Вплив збройних конфліктів на довкілля від 25 січня 2023 року ПАРЄ закликає державичлени РЄ, а також держави-спостерігачі та держави, парламенти яких

мають статус спостерігача або партнерства за демократію в ПАРЄ, до створення та зміцнення правової бази для посиленого захисту довкілля під час збройних конфліктів на національному, європейському та міжнародному рівнях шляхом: ратифікації Конвенцію ENMOD та Протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв міжнародних збройних конфліктів, якщо вони ще цього не зробили; вжиття заходів для підтримки створення постійного міжнародного механізму виявлення порушень права та розгляду позовів про відшкодування шкоди довкіллю, завдану внаслідок збройних конфліктів; підтримки практичного впровадження принципів захисту довкілля у зв'язку зі збройними конфліктами, прийнятих Генеральною Асамблеєю ООН, та сприяння їх поширенню через відповідні національні установи, дипломатичні канали та міжнародних зацікавлених сторін; сприяння більш послідовному та всебічному тлумаченню чинних правових норм щодо захисту довкілля у збройних конфліктах; оновлення правового ресурсу для криміналізації та ефективного переслідування екоциду та вжиття конкретних кроків для внесення змін до Римського статуту МКС з метою додавання екоциду до злочинів; підтримки встановлення стандартних методологій збору доказів шкоди довкіллю.

12 травня 2023 року Комітетом Міністрів Ради Європи прийнято Резолюцію CM/Res(2023)3 «Про встановлення Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України». Статутом Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, встановлено, що даний Реєстр слугує для документального обліку доказів та інформації, що стосуються заяв про відшкодування збитків, втрат чи шкоди, завданих 24 лютого 2022 року або пізніше на території України в межах її міжнародно-визнаних кордонів, включаючи її територіальні води, всім зацікавленим фізичним і юридичним особам, а також державі Україна, включаючи її регіональні та місцеві органи влади, державні чи підконтрольні установи, міжнародно-протиправними діями Російської Федерації в Україні або проти України. Реєстр створено як платформа для міжурядового співробітництва, яка діє в інституційних рамках Ради Європи. Він приймає та обробляє інформацію, що стосується заяв про відшкодування збитків та доказів; категоризує, класифікує та систематизує такі заяви, оцінює та визначає прийнятність заяв для включення до Реєстру та реєструє прийнятні заяви з метою їх майбутнього розгляду та винесення рішення.

Отже, захисту довкілля під час збройних конфліктів приділяється значна увага на міжнародному рівні, оскільки екологічна шкода триває набагато довше самого збройного конфлікту. Збройна агресія росії проти України актуалізувала діяльність міжнародних інституцій щодо охорони довкілля. Знищені ліси, забруднені та засмічені важкими металами вод, масове знищення рослинного та рослинного світу, заміновані території природно-заповідного фонду – це наслідки російської агресії. З метою забезпечення притягнення росії до відповідальності за злочини проти довкілля під час збройної агресії доцільно визнати екоцид міжнародним злочином у Римського статуті МКС, а також створити постійний міжнародний механізм виявлення порушень та відшкодування шкоди довкіллю, завдану цим збройним конфліктом (спеціальний трибунал, комісія по репараціям за заподіяну шкоду довкіллю).

Список використаних джерел:

1. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення рф станом на 14.09.2025р.: Офіс Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ (дата звернення: 19.09.2025).
2. ЕкоЗагроза. URL: https://ecozagroza.gov.ua (дата звернення: 18.09.2025).
3. Convention on the prohibition of military or any other hostile use of environmental modification techniques, 10 December 1976. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVI-1&chapter=26&clang=_en (дата звернення: 19.09.2025).
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 19.09.2025).
5. Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts: United Nations International Law Commission. Yearbook of the International Law Commission 2019, Vol. II, Part 2. S.92–96. URL: https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210018487 (дата звернення: 19.09.2025).

Мілов Д. В.
аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Згідно з даними статистичних звітів Верховного Суду на розгляд Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (далі – ККС ВС) упродовж першого півріччя 2025 року усього надійшло 3 852 процесуальних звернень і справ кримінального судочинства та про адміністративні правопорушення. З урахуванням нерозглянутих за попередній рік справ і матеріалів, у першому півріччі цього року на розгляді Верховного Суду усього перебувало 5 230 процесуальних звернень і справ кримінального судочинства та про адміністративні правопорушення [1]. Упродовж минулого року до Суду надійшло 8332 процесуальні звернення та кримінальні провадження. З урахуванням нерозглянутих за попередній рік справ і матеріалів, на розгляді перебувало 10 039 процесуальних звернень і справ кримінального судочинства та про адміністративні правопорушення [2]. Враховуючи наявні касаційні фільтри таке навантаження на суддів ККС ВС є істотним. Тож недарма питання оптимізації роботи Верховного Суду є над актуальними. Така оптимізація може відбуватися за різними векторами, зокрема, шляхом: запровадження додаткових касаційних фільтрів, подальшій діджитилізації правосуддя, запровадження альтернативних форм судового розгляду в суді касаційної інстанції тощо.

У цьому сенсі варто звернути увагу, що однією з цілей розвитку Верховного Суду, задекларованих у проєкті Стратегії розвитку Верховного Суду на 2023–2027 роки є «сприяння цифровій трансформації процесів (діджиталізації) для забезпечення кращого доступу до правосуддя, кращого сервісу та скорочення витрат» досягнення якої, зокрема, можливо завдяки письмового розгляду справ там, де тільки можливо [3].

Відмітимо, що питання письмового провадження в суді касаційної інстанції постійно обговорюються в науковій літературі, та висловлюються діаметрально протилежні думки щодо можливості та необхідності розширення такої форми судового розгляду. Нагадаємо, що відповідно

до ст. 435 КПК України суд касаційної інстанції має право ухвалити судове рішення за результатами письмового провадження, якщо всі учасники судового провадження заявили клопотання про здійснення провадження за їх відсутності. Тож законодавцем передбачено нормативну модель за якою можливість використання письмового провадження судом касаційної інстанції напряму залежить від волевиявлення всіх учасників судового провадження. У зв'язку з цим така форма судового розгляду застосовується дуже рідко. Наприклад, у період з 01.01.2024 по 30.09.2025 було винесено тільки дві постанови за результатами письмового провадження.

Як справедливо зазначають у юридичній літературі розширенню можливостей застосування письмового провадження має передувати зміна нормативної регламентації ст. 435 КПК та віднесенню до повноважень суду касаційної інстанції можливість «за власною ініціативою приймати рішення про проведення письмового касаційного провадження у випадках, якщо з матеріалів кримінального провадження, які надійшли до Верховного Суду, змісту касаційної скарги та заперечень на неї і звичайно, якщо вимоги КПК України не передбачають обов'язкової участі когось із учасників судового провадження, вбачається можливість проведення судового засідання за відсутності сторін.» [4, с. 192]

Відмітимо також й наявні законодавчі ініціативи щодо розширення інституту письмового провадження в суді касаційної інстанції, зокрема, проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо правового регулювання письмового провадження та вчинення окремих процесуальних дій» від 3.09.2025 року реєстр. № 13178 (далі – законопроєкт).

Водночас критикуючи вказаний законопроєкт, Gunay Alisade зазначає, що «письмове провадження не створює належних умов для повноцінного з'ясування усіх істотних обставин, що мають значення для вирішення питання зміни підсудності, оскільки унеможливлює безпосередню комунікацію між судом та сторонами, яка є ключовою при розгляді процесуально складних категорій справ. Відсутність усного розгляду обмежує суд у доступі до живої аргументації, уточнень, реакцій та пояснень, що є необхідними для належної оцінки правової позиції кожної сторони. Без живого діалогу сторони втрачають можливість донести неформальні, але значущі обставини, які можуть залишитися непоміченими або недооціненими у письмових поясненнях / запереченнях.» [5]

Водночас з таким твердженням важко погодитись. Ми підтримуємо міркуванням, що «… суд касаційної інстанції за своєю природою є судом права, а не факту. Його завданням є перевірка та оцінювання правильності застосування норм права судами першої та апеляційної інстанцій до певних фактичних обставин, що вже встановлені на основі доказів, досліджених та оцінених судом з огляду на їх допустимість, належність та достатність. Іншими словами, суд касаційної інстанції виправляє помилки у застосуванні права, але не може знову встановлювати фактичні обставини та оцінювати докази. Головне його завдання – вирішення питань юридичної кваліфікації (правового оцінювання) встановлених фактичних обставин. А отже, судове провадження на цьому етапі вже позбавлене дискусій сторін щодо оцінювання доказів та встановлення фактів.»[6, с. 142]

Окрім того, вважаємо необхідним звернутися до практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) Так, у своїй практиці ЄСПЛ зазначає, що «факт проведення Вільнюським регіональним судом розгляду справи в порядку письмового провадження (див. пункт 20 цього рішення) сам по собі не означає, що розгляд скарги заявника був, як він стверджував, формальним або що він був у невигідному становищі порівняно з державними органами влади – Управлінням пенітенціарними установами та Генеральною прокуратурою, оскільки представники цих установ не брали участі в судовому засіданні для того, аби мати можливість спростувати письмові твердження заявника в межах розгляду справи Вільнюським регіональним судом (навпаки, mutatis mutandis, Prebil, цит. вище, § 43). Із цього випливає, що кожній стороні має бути надана можливість представляти свою справу на умовах, що не ставлять її у явно невигідне становище порівняно з протилежною стороною. Відповідна усталена практика підтверджує, що пункт 1 статті 6 Конвенції насамперед спрямований на забезпечення інтересів сторін й інтересів належного відправлення правосуддя, а також забезпечення того, аби такі основоположні принципи, як право на змагальне провадження та принцип рівності сторін, були дотримані. Крім цього, ЄСПЛ підкреслив, що під час наступного етапу провадження, в межах якого було знову розглянуто питання законності розвідувальних заходів щодо заявника, заявник погодився на розгляд справи в порядку письмового провадження (пункт 69 рішення).[7]

У іншій справі Суд підкреслив, що усний розгляд не проводився ані у Вищому адміністративному суді, ані в іншому органі влади, і що Вищий

адміністративний суд діяв як суд першої інстанції. Він був єдиним судовим органом, наділеним повною юрисдикцією, що не обмежувалась розглядом лише питань права. Наприклад, у Конституційному суді обсяг судового розгляду обмежувався лише питаннями конституційного права (пункт 33 рішення). З огляду на ці міркування Суд не міг не підкреслити, що ключовими в справі були не правові питання чи питання суто технічного характеру, а питання саме факту, що оспорювався сторонами, а саме чи на час інциденту одним із робочих завдань заявника було підняття на екскаватор, з якого він упав. Хоча за національним законодавством Вищий адміністративний суд не зобов'язаний проводити усні судові слухання, за усталеною практикою Суду, заявник мав таке право. Лише виняткові обставини могли виправдати відмову від слухання (порівняйте Stallinger and Kuso v. Austria, 23 квітня 1997 року, § 51, Reports of Judgments and Decisions 1997-II, а також див. пункт 33 рішення у справі Göç v. Turkey [ВП], no. 36590/97, § 47, ECHR 2002-V, з подальшими посиланнями) (пункт 36 рішення).[8]

У справі «Варела Ассаліно проти Португалії» ЄСПЛ вказує, що у випадках, коли вирішенню підлягають тільки питання права, розгляд письмових заяв є більш доцільним, ніж дебати сторін, і, можливо, розгляд справи на основі письмових доказів є достатнім… Нарешті, в певних випадках влада має право приймати до уваги і міркування ефективності і економії. Наприклад, … коли фактичні обставини не є предметом спору, а питання права не становлять особливої складності…[9]

На підставі вище викладеного, вважаємо, що письмове провадження може розглядатися як один зі шляхів оптимізації діяльності ККС ВС. Така форма розгляду справ судом касаційної інстанції може значно зменшити навантаження на Верховний Суд, зменшити процесуальні та фінансові витрати.

Список використаних джерел:

1. Аналіз здійснення правосуддя Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду у першому півріччі 2025 року. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Analiz_statistika_KKS_Ipol2025.pdf (дата звернення: 11.08.2025)
2. Аналіз здійснення правосуддя Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду у 2024 році. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Analiz_pravosud_KKS_2024.pdf (дата звернення: 11.08.2025)

3. Проєкт Стратегії розвитку Верховного Суду на 2023–2027 роки URL: https://drive.google.com/file/d/1pFBJyBAfrCCoopnHEOS5WFFq0ANSBk-t/view (дата звернення: 11.08.2025)
4. Скоковська Я. П. Письмове касаційне провадження: проблеми правозастосування. *Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності* : матеріали Міжнар. наук. – практ. конф., присв. 10-й річниці набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.) [Електронне видання] / уклад.: Л. І. Аркуша, О. О. Торбас, В. А. Завтур ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2022. С. 192–195
5. Gunay Alisade. Письмове провадження у кримінальному процесі: прогресивна ініціатива чи загроза змагальності? URL: https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=bcf13594-8cab-4153-bbcd-956f9310e303 (дата звернення: 1.09.2025)
6. Лобойко Л., Глинська Н. Письмове касаційне провадження в кримінальному процесі України. *Право України*. № 8, 2018. С. 139–149.
7. Adomaitis v. Lithuania: decision of the European Court of Human Rights 18.01.2022 (№ 14833/18)
8. Огляд рішень Європейського суду з прав людини (липень 2020 року) URL:https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ogljad_ESPL_07_2020.pdf (дата звернення: 1.09.2025)
9. Варела Ассаліно проти Португалії: рішення Європейського суду з прав людини. 25 квітня 2002 р. (№ 64336/01)

Пашковський М. І.,
к.ю.н., доцент, старший науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ЗІ СПЕЦІАЛЬНИМ ТРИБУНАЛОМ ЩОДО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ІНСТРУМЕНТИ ПРІОРИТЕЗАЦІЇ[1]

Збройний конфлікт, спричинений агресією проти України, особливо після повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року, зумовив низку інституційних і процесуальних викликів для системи кримінальної юстиції України. Одним з таких викликів є обмеженість ресурсів національної системи для ефективного документування, розслідування та кримінального переслідування міжнародних злочинів, вчинених у зв'язку з цією агресією та збройним конфліктом: злочину агресії, воєнних злочинів, геноциду, злочинів проти людяності.

Україна як держава шукає відповіді на ці виклики у співпраці з іншими державами та міжнародними організаціями, а також з організаціями громадянського суспільства. У Політичній декларації Міністерської конференції з питань відповідальності щодо України 14 липня 2022 року було сформульовано прагнення партнерів України «… посилити колективні дії з метою забезпечення відповідальності за всі ймовірні міжнародні злочини, скоєні в Україні, …, щоб наші спільні зусилля сприяли покращенню координації та ефективним діям з протидії таким злочинам у всьому світі» [1, п. 4]. Одним з результатів таких довготривалих зусиль стало підписання Україною і Радою Європи 25 червня 2025 року в Страсбурзі Угоди про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України (далі – Трибуналу) [2], яку Верховна Рада України ратифікувала 15 липня 2025 року (Закон набрав чинності 17.07.2025 [3]). Статут Трибуналу є частиною цієї Угоди [2].

[1] Тези підготовлено на виконання фундаментальної теми «Пріоритезація та технологізація у кримінальному провадженні у воєнний та повоєнний час» (Державний реєстраційний номер: 0124U005212).

Постає питання, які prima facie пріоритети для кримінального провадження України слід виокремити з огляду на передбачуване створення та початок юрисдикційної діяльності Спеціального трибуналу.

Не зупиняючись на питаннях юрисдикції цього Трибуналу зазначимо, що вона поширюється виключно на злочин агресії проти України (ст. ст. 1, 2 Статуту) (про юрисдикцію цього трибуналу див. [4]).

Ст. 15 Статуту Трибуналу містить перелік стадій провадження: досудова, судова та апеляційна. Проте аналіз положень розділу ІІІ Статуту Трибуналу дозволяє зробити висновок, що Статут передбачає більшу кількість стадій: (1) оцінка Прокурором інформації на підставі звернення України; (2) розслідування (проводиться Офісом Прокурора); (3) перевірка обвинувального акту суддею досудового провадження; (4) досудове провадження (здійснюється суддею досудового провадження); (5) судове провадження (основна його частина судовий розгляд); (6) апеляційне провадження; (7) провадження щодо перегляду остаточного судового рішення; (8) виконання рішень Трибуналу, зокрема щодо покарань. Отже, ст. 15 Статуту містить узагальнений перелік стадій лише для цілей позначення предмета регулювання Правилами процедури і доказування.

Інтерес представляє перша стадія провадження у Трибуналі – стадія оцінки Прокурором інформації на підставі звернення Генерального прокурора України, оскільки укладачами Статуту обрано оригінальний механізм запуску провадження в Трибуналі (уточнення «України» вжито не як частину назви посади, а для позначення належності цієї посадової особи до конкретної держави – України). Статут Трибуналу містить стислий опис процесуальної форми цієї стадії, як і провадження в Трибуналі у цілому, що є традиційним підходом для міжнародних кримінальних судів і трибуналів. Оскільки відповідно до ст. 3(а) Статуту Трибуналу він крім Статуту застосовує Правила процедури і доказування (англ. Rules of Procedure and Evidence). Згідно зі ст. 15 Статуту Трибуналу Правила процедури і доказування будуть ухвалені суддями Трибуналу у найкоротший термін після їх включення до списку на пленарному засіданні більшістю у дві третини голосів і набудуть чинності, якщо Керівний комітет Трибуналу не висловить заперечень. Предметом регулювання цих Правил є проведення досудової, судової та апеляційної стадій провадження, прийняття доказів, представництво потерпілих у провадженні, захист свідків, гарантії захисту особистої інформації, міжнародне співробітництво та правова допомога та інші доцільні питання. Це вказує

на те, що це дослідження має попередній характер і очікувано, що вказані Правила будуть розвивати процесуальну форму провадження в Трибуналі.

Ст. 23 Статуту Трибуналу, попри назву («Розслідування та підготовка обвинувального акту»), містить норми, що регулюють процесуальні відносини в Трибуналі до початку розслідування.

Це положення:

– про передачу Генеральним прокурором України Прокурору Трибуналу кримінальних проваджень, інформації або доказів, які стосуються злочину, що підпадає під юрисдикцію Трибуналу, разом з відповідним запитом провести розслідування (ст. 23(1));

– про обов'язок Прокурора Трибуналу оцінити інформацію, отриману з запитом або набуту з будь-якого джерела, та вирішити, чи є достатні підстави для проведення розслідування злочину, що підпадає під юрисдикцію Трибуналу (ст. 23(2)).

Отже, на відміну від тритригерного механізму запуску розслідування в Міжнародному кримінальному суді (МКС) (передача Прокурору ситуації державою-учасницею; передача ситуації Радою Безпеки, яка діє відповідно до Глави VII Статуту; початок розслідування proprio motu на підставі інформації про злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду [5, ст.ст. 13–15]), Статут Трибуналу передбачає лише один привід до початку розслідування – це запит Генерального прокурора України провести розслідування, щодо того чи слід висунути обвинувачення одній або кільком конкретним особам у вчиненні злочину, що підпадає під юрисдикцію Трибуналу, незалежно від процесуального статусу відповідної особи у провадженні в Україні.

Вжита для позначення вказаного запиту формула вказує на такі характеристики його змісту:

1) злочин, про який йдеться у запиті, має підпадати під юрисдикцію Трибуналу;

2) цей злочин імовірно вчинено особою (особами), конкретно вказаною у запиті;

3) процесуальний статус відповідної особи в провадженні в Україні не має значення (як і відсутність такого процесуального статусу).

Ці положення відбивають таку юрисдикційну засаду Трибуналу, як ґрунтування його юрисдикції на територіальній юрисдикції Трибуналу (ст. 1 Статуту), а також комплементарний характер Трибуналу – він

розпочинає свою юрисдикційну діяльність (провадження) лише за ініціативи України (її Генерального прокурора).

Застереження про те, що процесуальний статус відповідної особи в провадженні в Україні не має значення, потребує додаткового пояснення з огляду на принцип ne bis in idem, про який йдеться в ст. 17 Статуту як про загальний принцип діяльності Трибуналу. Одним з правил цього принципу є вимога, що «жодна особа, яка була судима національним судом, не може бути судимою Спеціальним трибуналом» (ст. 17(2)). У зв'язку з цим виникає питання, якщо особа, щодо якої спрямовується запит до Прокурора Трибуналу, була притягнута до кримінальної відповідальності в будь-якій національній юрисдикції, зокрема України, за вчинення діяння, що підпадає під юрисдикцію Трибуналу, і набула процесуального статусу засудженої, то чи не перешкоджає ця обставина проведенню розслідування Прокурором Трибуналу за умови виконання інших вимог? З одного боку, застереження, передбачене ст. 23(1) Статуту, ніби виключає необхідність врахування актуального процесуального статусу цієї особи у провадженні в Україні. А з іншого, неврахування цієї обставини, може призвести до проведення розслідування, яке не матиме судової перспективи через передбачувану дію принципу ne bis in idem.

В будь-якому разі положення ст. 23(1-2) Статуту Трибуналу вказують на принципову важливість організації ефективного досудового розслідування в Україні діянь, що підпадають під юрисдикцію Трибуналу. Адже, разом з запитом мають надаватися кримінальне провадження (чи декілька), інформація або докази, що стосуються цих злочинів. Офіс Генерального прокурора (далі – ОГП) здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням «магістральної справи «24 лютого»» [6], ще іменовану як магістральне кримінальне провадження щодо вторгнення РФ в Україну [7]. Відомі категорії осіб, щодо яких здійснюється це досудове розслідування: міністри РФ, депутати, військове командування, посадовці, керівники правоохоронних відомств, розпалювачі війни та пропагандисти Кремля [6]. Хоча обсяг інформації про організацію цього досудового розслідування, його предмет та інші характеристики обмежений в публічній площині, проте видається, що мова йде про такий вид організації досудового розслідування як структурне розслідування, яке стосується встановлення обставин міжнародного злочину (злочинів) в цілому – в масштабах усього конфлікту і за час його тривалості [8].

Отже, досудове розслідування цього кримінального провадження виглядає пріоритетним для ОГП та органів досудового розслідування з огляду на необхідність забезпечення в майбутньому ініціювання провадження в Трибуналі. А успіх цього провадження, результативність також буде залежати від ефективності та якості проведеного досудового розслідування в Україні.

Зважаючи на таку порогову умову в персональній юрисдикції Трибуналу як здійснення ним провадження «стосовно осіб, які несуть найбільшу відповідальність за злочини агресії проти України», Україна (зокрема ОГП) має визначитися зі стратегією взаємодії, співпраці з Трибуналом. Зокрема, щодо конкретних критеріїв формування списку цих осіб для передачі кримінальних проваджень, доказів та іншої інформації щодо вчиненого ними злочину, що підпадає під юрисдикцію Трибуналу, його Прокурору. Ці питання потрібно вирішувати вже зараз, до початку юрисдикційної діяльності Трибуналу, і вони не потребують змін до КПК України, оскільки мають організаційний характер і можуть бути сформульовані у відповідній Стратегії чи Політиці (керівних принципах) ОГП щодо (майбутньої) співпраці з Трибуналом.

З іншого боку, очікуються і доповнення до КПК в частині врегулювання відносин співробітництва України з Трибуналом. Зокрема, потребуватимуть врегулювання в КПК питання, що стосуються правових наслідків передання кримінальних проваджень Трибуналу – чи означатиме це втрату можливості органам досудового розслідування та прокуратури України продовжувати процесуально діяти з розслідування у цих провадженнях. Якщо означатиме, то яка подія є правоприпиняючою для процесуальних відносин з розслідування в Україні: звернення Генерального прокурора з запитом за ст. 23(1) Статуту, прийняття Прокурором Трибуналу рішення про проведення розслідування чи якась інша подія/юридичний акт. Як бути у разі, якщо Прокурор Трибуналу пізніше вирішить не продовжувати розслідування (ст. 23(2) Статуту)?

Викладене дозволяє зробити висновок, що попри те, що процес «запуску» Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України буде тривалим у часі (для того, щоб Угода про його створення набрала чинності, потрібно ще укласти Розширену часткову угоду Ради Європи про Керівний комітет Спеціального трибуналу, пройти низку організаційно-установчих етапів, передбачених ст. 6(2) Угоди, ст. 53 Статуту), потрібно вже зараз пріоритизувати як розслідування магістрального кримінально-

го провадження, так і підготовку відповідної стратегії та національної правової рамки (концепції) співпраці України з Трибуналом.

Список використаних джерел:

1. Політична декларація Міністерської конференції з питань відповідальності щодо України. *Dialogue Group*. URL: https://accountability4ukraine.org/uk/documents/politychna-deklaracziya-ministerskoyi-konferencziyi-z-pytan-vidpovidalnosti-shhodo-ukrayiny-2/.
2. Угода між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. Статут Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України: Угода Україна від 25.06.2025 : станом на 15 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_00225#Text
3. Про ратифікацію Угоди між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України: Закон України від 15.07.2025 No 4518-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4518–20#Text
4. Пашковський М. І. Хто вони – майбутні обвинувачені Спецтрибуналу щодо злочину агресії проти України? : Discussion Paper. Київ : JustTalk, 2025. 28 с. URL: https://justtalk.com.ua/post/hto-voni--majbutni-obvinuvacheni-spetstribunalu-schodo-zlochinu-agresii-proti-ukraini-discussion-paper.
5. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 25 жовтня 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
6. Список підозрюваних магістральної справи «24 лютого». *Офіс Генерального прокурора*. URL: https://gp.gov.ua/detectable (дата звернення: 21.09.2025).
7. У магістральній справі щодо агресії РФ вже понад 670 підозрюваних – Офіс генпрокурора. *Укрінформ – актуальні новини України та світу*. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3743707-u-magistralnij-spravi-sodo-agresii-rf-vze-ponad-670-pidozruvanih-ofis-genprokurora.html.
8. Пашковський М. І. Структурні розслідування міжнародних злочинів: досвід Німеччини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №11. С. 656–661. URL: https://doi.org/10.32782/2524–0374/2023–11/159.

Пащенко О. О.,
д.ю.н., доцент, завідувач відділу дослідження проблем кримінального права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ЩОДО МОЖЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА СТ. 114[1] КК ДІЙ ОСОБИ, ЯКА ЗДІЙСНЮЄ САМОСТІЙНЕ ВИХОВАННЯ ТА УТРИМАННЯ ДИТИНИ ЗА РІШЕННЯМ СУДУ

Статтею 114[1] КК встановлено кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. Місце, в якому її розташовано законодавцем (Розділ І Особливої частини КК), свідчить про те, що відповідні посягання повинні мати здатність заподіювати шкоду основам національної безпеки України. Це означає, що їх учинення має ставити під загрозу сам факт існування Української держави [1, с. 12].

Ознакою будь-якого правопорушення (в тому числі й кримінального) є його протиправність. Зміст цієї ознаки зводиться до того, що відповідна поведінка має бути заборонена нормами *якоїсь галузі законодавства*. Водночас та сама поведінка не може визнаватися дозволеною нормами *іншої галузі законодавства*. Норми, що забороняють певну поведінку, дістали в загальній теорії права назву заборонних (або норм-заборон), а норми, що таку поведінку регулюють – регулятивних. Первинними є регулятивні норми, а вторинними – охоронні, які охороняють суспільні відносини, що впорядковуються регулятивними нормами від посягань на них. Своєю чергою, кримінально-правові норми охороняють суспільні відносини від найбільш небезпечних посягань на них.

Стосовно предмету нашого дослідження слід зазначити, що п. 4 ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 р. містить таку підставу для надання відстрочки як самостійне виховання та утримання дитини за рішенням суду [2], тобто дозволяє відповідну поведінку, оцінює її як правомірну. Наслідком вчинення особою поведінки, яка визнана правомірною, не може бути юридична відповідальність ні в якому її виді (тим паче кримінальна відповідальність, яка являє собою найсуворіший такий вид). Тому, ні ст. 114[1] КК, ні якась

інша стаття КК, так само як і положення будь-яких інших (вже наявних або знову прийнятих) нормативних актів не можуть оцінювати цю поведінку як протиправну. Тим паче, що такий вид діяння у диспозиції ст. 114 КК[1] взагалі не зазначено. Під час встановлення змісту суспільно небезпечного діяння, передбаченого цією статтею КК, слід мати на увазі, що нею не можуть охоплюватися випадки, що вказуються як дозволені в нормах інших галузей законодавства (не кримінального). Зворотна ситуація призвела б до того, що вчинення будь-якого правомірного діяння (скажімо, виїзд за межі України військовозобов'язаного, який мав на це право) могла б підпадати під дію ст. 114[1] КК, що було б не лише незаконним, а й не логічним і не справедливим.

Питання щодо можливості притягнення до кримінальної відповідальності відповідних осіб стосується державної політики України у сфері оборони, а не застосування чинного законодавства про кримінальну відповідальність. За умови значного поширення таких випадків, внаслідок чого можна буде зробити висновок про істотне зниження рівня обороноздатності України через суттєве недоукомплектування її Збройних Сил, – слід ініціювати внесення відповідних змін в регуляторне (регулятивне) законодавство, – в уже згаданий Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

При нагоді зауважимо, що в проєкті нового КК України відсутня норма, аналогічна тій, що міститься в ст. 114[1] чинного КК, і встановлює відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. У проєкті це діяння визначено як різновид диверсії (за умови, якщо його вчинено у формі здійснення збройного нападу на військову частину, військову установу, військовий підрозділ чи військовий корабель) або кримінального правопорушення проти порядку публічного управління, якщо його вчинено у формі перешкоджання діяльності особи, що виконує службові повноваження чи професійні обов'язки в публічних інтересах [3, с. 348].

Після доповнення КК України статтею 114[1] в науковій літературі відзначалося, що поняттям «перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань» охоплюються такі випадки: створення перепон, завад законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань, наприклад, блокування військових частин, блокпостів, блокування руху військових колон, незаконне захоплення військових об'єктів та їх утримання, знищення або пошкодження ліній зв'язку тощо

[4, с. 236]. Вони можуть виражатися також: в блокуванні, перекритті та знищенні шляхів, шляхопроводів (1) захопленні, пошкодженні, викраденні, знищенні засобів, необхідних для виконання задач, поставлених перед ЗСУ та іншими військовими формуваннями (2), застосуванні насильства щодо військовослужбовців (3), а також у невиконанні необхідних дій, які залежать від суб'єкта, якщо внаслідок такого невиконання створюються перешкоди законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань (4); підкупі чи обмані для недопущення чи припинення здійснення відповідними суб'єктами своєї законної діяльності (5) [5, с. 56]. Тобто нічого подібного до самостійного виховання та утримання дитини за рішенням суду в цих переліках не наводиться.

Після початку повномасштабної агресії рф проти України, судячи із вироків, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень [6], абсолютна більшість випадків кваліфікації за ст. 114^1 КК стосуються фактів розміщення в соціальних мережах інформації щодо «місць роздачі повісток».

Викладене свідчить про те, що нині ст. 114^1 КК застосовується зовсім не у тих випадках, на які було розраховано її включення до КК у 2014 році. Це слугує зайвим аргументом на підтримку позиції авторів проєкту нового Кримінального кодексу України щодо відсутності в ньому «загальної» статті, що встановлювала би відповідальність за усі види перешкоджання, які тільки можна уявити.

Висновки. Самостійне виховання та утримання дитини за рішенням суду не може утворювати об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 114^1 КК, а також будь-якої іншої статті КК чи іншого нормативного акту, адже *являє собою правомірне діяння*.

Список використаних джерел:

1. Пащенко О. О. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки нормами Розділу I Особливої частини КК України. *Питання боротьби зі злочинністю.* Харків. 2024. Вип. 47. С. 11–17.
2. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. ст. 416.
3. Хавронюк М. Кримінальні правопорушення проти держави та національної безпеки України. *Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення*: моно-

графія / П. П. Андрушко, О. С. Бакумов, Ю. В. Баулін та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. Київ: ВАІТЕ, 2024. С. 346–365.
4. Людвік В. Д. Кримінально-правова характеристика перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2015. №2. С. 234–238.
5. Олєйніков Д. О. Кримінально-правова характеристика злочину, передбаченого ст. 114–1 КК України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Право. Вип. 27. 2014. Т. 3. С. 54–58.
6. Єдиний державний реєстр судових рішень: оф. вебсайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ (дата звернення 06.09.2025).

Подкопаєв С. В.,
д. ю. н., доцент, старший науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ПРІОРИТЕЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ (ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ)

Реалії сьогодення, характер внутрішніх і зовнішніх викликів, що постають перед системою прокуратури в умовах обмежених ресурсів обумовлюють зміни, спрямовані на підвищення ефективності її функціонування. Бачення щодо цього об'єктивовано, зокрема, в Стратегії розвитку прокуратури на 2025–2028 роки (далі – Стратегія) [1].

Стратегічними пріоритетами розвитку (в контексті системи управління, орієнтованої на результат), серед іншого, визначено: посилення координаційної функції прокуратури під час реалізації повноважень у сфері протидії злочинності; визначення пріоритетних напрямів протидії злочинності залежно від її стану, структури, динаміки та тенденцій (п. п. 2.4.1. Стратегії); координування визначення та впровадження пріоритетів кримінальної політики на основі аналізу повних достовірних даних задля злагодженої роботи органів прокуратури та органів правопорядку (п. 2.4. Стратегії); сприяння формуванню кримінальної політики, згідно з якою у прокурора наявні дискреційні повноваження щодо пріоритизації під час організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань у кримінальному провадженні (п. 2.5.); розробка та прийняття з урахуванням пріоритетів кримінальної політики ключових показників ефективності (KPI) для органів прокуратури (п. 2.6. Стратегії).

Положення Стратегії гармонізовані з основними напрямами реформування, що знайшли своє відображення в Комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (далі – План реформування) [2], та відповідним планом заходів, спрямованих на виконання зазначеного Плану реформування (далі – План заходів) [3].

Так, План реформування передбачає щорічне визначення пріоритетних напрямів протидії злочинності залежно від її стану, структури, динаміки і тенденцій (п. 2.4.); подальший розвиток та посилення координаційної ролі прокуратури щодо органів правопорядку відповідного рівня під час реалізації ними повноважень щодо протидії злочинності (п. 2.5.), удосконалення інституту підслідності, координації діяльності та взаємодії органів правопорядку на основі системності і процесуальної економії (п. 3.2.); розширення меж дискреції прокурора в кримінальному провадженні для забезпечення виконання покладених на нього функцій з урахуванням пріоритетних напрямів протидії злочинності (п. 3.4.); а також посилення координаційної ролі Офісу Генерального прокурора (п. 4.2.) та визначення ключових показників ефективності (KPI), на підставі яких буде проводитися оцінка ефективності та якості роботи органів правопорядку та прокуратури (п. 4.3.) [2].

У свою чергу, у межах завдання 2.4. Плану заходів (визначення пріоритетних напрямів протидії злочинності залежно від її стану, структури, динаміки і тенденцій) передбачено захід 2.4.1., а саме: визначення загальнонаціональних і регіональних пріоритетів протидії злочинності з урахуванням результатів аналітичного звіту про структуру, динаміку злочинності та особливості криміногенної обстановки на території держави (з урахуванням подальшого розвитку та посилення координаційної ролі прокуратури щодо органів правопорядку відповідного рівня під час реалізації ними повноважень щодо протидії злочинності, зокрема визначення Генеральним прокурором у межах координації діяльності органів правопорядку пріоритетних для органів правопорядку та прокуратури напрямів протидії злочинності залежно від її стану, структури, динаміки і тенденцій (захід 2.5.2. завдання 2.5.)). Упровадження в прокуратурі та органах правопорядку спеціалізації з переслідування та протидії злочинності за пріоритетними напрямами, зокрема шляхом утворення (оптимізації) в Офісі Генерального прокурора та центральному апараті органів правопорядку відповідних структурних підрозділів, розроблення стандартів, методичних рекомендацій та тренінгових програм [3].

У зв'язку з цим очікується, що загальнонаціональні та регіональні пріоритети протидії злочинності визначатимуться з урахуванням результатів аналітичного звіту про структуру, динаміку злочинності і особливості криміногенної обстановки на території держави та оприлюднюватимуться, а в Офісі Генерального прокурора і центральному апараті

органів правопорядку в межах штатної чисельності буде створено (оптимізовано) відповідні структурні підрозділи [3].

Слід погодитися з тим, що сам собою документ навіть із чітко визначеними національними та регіональними пріоритетами навряд чи запрацює без чіткої прив'язки до нього якісно зміненої системи оцінювання та звітування органів правопорядку. Нова система якісного оцінювання повинна мотивувати до концентрації зусиль саме на досягненні визначених пріоритетів, а формальний статистичний підхід з оцінкою лише кількості справ має бути замінений оцінкою якості та результативності [4, с. 3], хоча в даному випадку видається, що краще вести мову про доповнення, а не повну заміну.

У Плані реформування та спрямованому на його виконання Плані заходів сформульовано нові підходи в частині системи управління (зміну підходів до оцінювання). Передбачається, що оцінка ефективності та якості роботи органів правопорядку та прокуратури буде проводитися на підставі визначення ключових показників ефективності (KPI) (п. 4.3. Плану реформування), які, в свою чергу, повинні містити не лише кількісні параметри, але й «економічну результативність витраченого ресурсу органу на виконання визначених законодавством завдань», а самі критерії KPI повинні базуватися на принципах методики SMART (захід 4.3.1. Плану заходів). Тобто вже безпосередньо ставиться питання про відповідність витрат досягнутому результату та меті діяльності.

У цьому сенсі вирішення питань «обрання найбільш раціонального (тож пріоритетного у конкретних умовах розвитку суспільства) засобу досягнення необхідного результату (мета – засіб); надання переваги чомусь за результатом відбору найкращого за певними критеріями, чи ранжування значимості певних засобів» набуває особливої актуальності як в аспекті побудови оптимальної моделі кримінального провадження [5, с. 86–87], так і підвищення ефективності діяльності органів прокуратури та прокурорів.

Список використаних джерел:

1. Стратегія розвитку прокуратури на 2025–2028 роки: затверджено наказом Генерального прокурора від 08 жовтня 2025 року №322. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=274671

2. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: схвалено Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#n9
3. План заходів спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: Затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 року № 792-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/129/f537997n20.docx
4. У фокусі – головне: як (не) працює пріоритезація кримінальних проваджень. Discussion paper. JustTalk. НАБУ. EUACI. 2024. URL: https://drive.google.com/file/d/1HSUebdPDFJ-jMIMMYsfijvyoC782H3vB/view
5. Глинська Н. В. Пріоритезація у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, ключові аспекти та виміри. *Питання боротьби зі злочинністю*. Випуск 49 .2025. С. 86–100.

Рєпіна Ю. С.,
к.е.н., доцент, науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ВПРОВАДЖЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ВИМІРЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ В УКРАЇНІ

Проблема ефективності функціонування кримінальної юстиції в Україні не є новою, але наразі запроваджується новий підхід до її вимірювання. Указом Президента України від 11.05.2023 р. №273/2023 схвалено «Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки» (далі – Стратегічний план) за наступними пріоритетами: (1) дієвість і ефективність органів правопорядку та прокуратури як невід'ємної складової сектору безпеки і оборони, в межах якого вони забезпечують національну безпеку України, у тому числі громадські безпеку й порядок, протидіють злочинності з урахуванням стратегічних цілей та відповідно до стандартів прав людини і основоположних свобод, у тому числі із забезпеченням гендерної рівності; (2) послідовна кримінальна політика, пріоритетом у якій є запобігання злочинності, невідворотність відповідальності, захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення інтересів потерпілого; (3) оперативність кримінального провадження з дотриманням міжнародних стандартів та принципу верховенства права; (4) система управління, орієнтована на результат відповідно до встановлених пріоритетів; (5) комплексна цифрова трансформація та (6) відкритість, прозорість, підзвітність і незалежність. На думку Генерального прокурора, Стратегічний план – це підґрунтя для створення операційного плану, котрий міститиме детальний перелік завдань, заходів і показників для реформування органів правопорядку [1].

Кабінет Міністрів України розробив «План заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–

2027 роки», схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.08.2024 р. № 792-р (зі змінами) (далі – План заходів), у п. 4 якого виділено заходи системи управління, орієнтованої на результат відповідно до встановлених пріоритетів та, серед іншого, передбачено визначення ключових показників ефективності (KPI), на підставі яких буде проводитися оцінка ефективності та якості роботи органів правопорядку та прокуратури (п. 4.3): (1) розроблення та подання до Верховної Ради України законопроекту щодо визначення (удосконалення) основних критеріїв оцінки ефективності та якості роботи органів правопорядку та прокуратури, а також системи їх оцінювання. Складові ключових показників ефективності (KPI) роботи органів правопорядку та прокуратури повинні містити: кількісні параметри, наперед виявлені, головні чинники успіху органу, які включають результативність роботи органу, його підрозділів; економічну результативність витраченого ресурсу органу на виконання визначених законодавством завдань; ефективність роботи працівників органу; задоволеність персоналу виконаною роботою; показники інтегрування гендерного підходу і ефективної протидії проявам дискримінації. Критерії KPI повинні базуватися на принципах методики SMART із очікуваним результатом – подання законопроекту до Верховної Ради України; (2) розроблення та впровадження ключових показників ефективності (KPI) у систему оцінки ефективності та якості роботи органів правопорядку та прокуратури відповідно до їх компетенції та з урахуванням результатів аналізу особливостей структурних підрозділів у межах кожного органу із очікуваним результатом – упровадження ключових показників ефективності (KPI) в систему оцінки ефективності та якості роботи органів правопорядку та прокуратури; (3) відмова від використання статистичних показників для оцінки якості роботи органів правопорядку та прокуратури і запровадження показників, орієнтованих на результат для людини, на довіру громадян та співпрацю з ними із очікуваним результатом – змінена система показників оцінки якості роботи.

Відповідно до «Плану законопроектної роботи Верховної Ради України на 2025 рік», затвердженого Постановою Верховної Ради України від 11.02.2025 р. № 4228-IX (п. 335) (далі – План законопроектної роботи), зі строком подання до Верховної Ради України – листопад і строком розгляду – IV квартал запланований проект Закону щодо визначення (удосконалення) основних критеріїв оцінки ефективності та якості роботи органів правопорядку та прокуратури, а також системи їх оціню-

вання, а обгрунтування необхідності його прийняття – посилання на Стратегічний план.

Наразі у Верховній Раді України зареєстровано проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» з питань підвищення ефективності діяльності органів прокуратури» від 06.08.2025 р. № 13603 (далі – Законопроект № 13603), який знаходиться на розгляді у Комітеті Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності. Його автори – народні депутати України: Неклюдов В. М., Павлюк М. В., Іонушас С. К., Захарченко В. В. Як зазначається в Пояснювальній записці до нього, він розроблений з метою підвищення ефективності діяльності органів прокуратури у кримінальному провадженні шляхом встановлення можливості та механізму присвоєння працівникам органів прокуратури державних рангів, удосконалення норм використання символіки прокуратури та знаків розрізнення прокурорів. Законопроектом № 13603 вносяться зміни до Закону України «Про прокуратуру», якими впроваджується та регламентується порядок присвоєння прокурорам державних рангів (Державний радник юстиції 1, 2 і 3 рангів та інші державні ранги прокурорів) та символіка прокуратури і знаки розрізнення прокурорів. Його автори переконані в тому, що присвоєння працівникам органів прокуратури державних рангів може стати стимулом та одним із дієвих механізмів мотивації молодих працівників органів прокуратури, підвищення кваліфікаційного рівня прокурорів, забезпечення високої якості та результативності показників їх роботи при виконанні завдань кримінального провадження. Проте це не перша спроба підвищити ефективність роботи прокурорів шляхом стимулювання прокурорів, але за допомоги повернення класних чинів працівникам органів прокуратури, які були передбачені у Законі України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 р. № 1789-XII і втратили чинність після прийняття Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. № 1697-VII. Проектом Законом Україну «Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» щодо підвищення ефективності діяльності органів прокуратури» від 13.02.2020 р. № 3062 (далі – Законопроект № 3062), співавторами якого були автори Законопроекту № 13603, вже пропонувалось збереження раніше існуючого присвоєння працівникам органів прокуратури класних чинів як одного із дієвих механізмів по підвищенню кваліфікаційного рівня прокурорів, забезпеченню високої якості та результативності показників їх роботи. На нашу думку, обидва законопро-

екти жодним чином не запроваджують в органи прокуратури та/або органи правопорядку України критерії ключових показників ефективності (KPI), що базуватимуться на принципах методики SMART, адже насправді і класні чини працівників органів прокуратури, і держані ранги прокурорів – це про інше, що швидше повертає у минуле, ніж спрямовує у майбутнє органів правопорядку, пріоритети реформування яких визначив Стратегічний план.

Тому важливо визначитися із показниками і методикою, які планується впровадити в діяльність органів правоворядку. Отже, ключові показники ефективності (KPI, від англ. Key performance indicators – розробка концепцій яких належить Ф. Тейлору, П. Друкеру, Д. Парментеру та ін.) – це вимірні показники, що застосовується в науці управління (менеджменту), які оцінюють прогрес або успішність конкретного процесу, проекту або цілі, та використовуються для визначення ефективності діяльності й мають універсальний характер для застосування. Методика SMART вперше була запропонована Дж. Т. Дораном у 1981 р. у журналі «Management Review» [2] для того, щоб ставити конкретні, вимірні, розумні (обґрунтовані) та обмежені у часі цілі (SMART – це акронім: Specific – конкретний, Measurable – вимірний, Achievable – досяжний, Reasonable – розумний, обґрунтований, Timebound – обмежений у часі) щодо управління проектами та людьми.

Насправді що у 2016 році, тобто майже десять років тому, Міністерство фінансів України вже розроблювало ключові показники ефективності (KPIs) для Державної фіскальної служби України (далі – ДФС), назвав їх основою реформи ДФС, спрямовану на: зменшення корупції в ДФС, рівня необґрунтованих перевірок та донарахувань ДФС та рівня податкового боргу, який має бути повернутий бізнесу, а також підвищення ефективності апеляційних оскаржень, мінімізації людського фактору та покращення якості сервісів. Це були конкретні задачі за визначеними напрямами: (1) Сервісні функції; (2) Організаційна структура, (3) Добровільна сплата, (4) Ризик орієнтовний підхід, (5) Функції аудиту та апеляції; (6) Робота з боргом, (7) Митниця – із постійним та публічним контролем виконання [3]. Але ця ініціатива не була у подальшому реалізована [4].

Щодо показників вимірювання ефективності (KPI) органів правопорядку, то План законопроектної робити, коли визначає очікуванні результати прийняття відповідних законів, виділяє: економічну результа-

тивність витраченого ресурсу органу на виконання визначених законодавством завдань; ефективність роботи працівників органу; задоволеність персоналу виконаною роботою; показники інтегрування гендерного підходу і ефективної протидії проявам дискримінації. В найзагальнішому вигляді основні напрями оцінки ефективності діяльності, на нашу думку – це стратегічні цілі діяльності органів правовопорядку, наприклад: довіра населення, дотримання прав людини, невідворотність покарання, стовідсотковий рівень розкриття злочинів, нульова злочинність, низький рівень рецидиву кримінальних правопорушень, зниження строків досудового розслідування і судового розгляду, цифровізація кримінального провадження та ін. Корисним для розробки напрямів оцінки ефективності діяльності та КРІ органів правопорядку України може стати досвід Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду, який у «Стратегічному плані на 2023–2025 рр.» визначив десять стратегічних цілей, зокрема, активізація зусиль національних органів влади щодо боротьби із безкарністю, Офіс – цифровий технологічний лідером, забезпечення ефективного розслідування та кримінального переслідування сексуальних та гендерно зумовлених злочинів, а також злочинів проти дітей та ін. [4], до яких застосувалися двадцять сім ключових показників ефективності, що відображено у «Звіті Суду щодо Ключових показників ефективності (КРІ). Результати та аналіз КРІ у Стратегічному плані Міжнародного кримінального суду (2023-2025)» [5]. Наприклад, Стратегічна ціль 1 «Прийняття рішень у судовій залі»: КРІ 1.1 «Час, що минув між ключовими судовими рішеннями/діяльністю, порівняно з цільовими термінами, зазначеними в Практичному посібнику палат», КРІ 1.2 «Відсоток скасованих днів слухань від загальної кількості запланованих днів слухань», КРІ 1.3 «Кількість заявок про видачу ордерів на арешт та викликів до суду, поданих Офісом», КРІ 1.4 «Співвідношення висунутих звинувачень до підтверджених та засуджених (за результатами ордерів, рішень про затвердження, судових розглядів та апеляцій)» та ін.

Список використаних джерел:

1. АПУ та ОГП презентували проєкт Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України. *Асоціація правників України* [веб-сайт]. Новини. 23бер. 2023. URL: https://uba.ua/ukr/news/apu-ta-ogp-prezentuvali-prokt-kompleksnogo-strategchnogo-pla nu-reformuvannja-organv-pravoporjadku-jak-chastini-sektoru-bezpeki-oboroni-ukraini

2. Doran G. T. There's a SMART Way to Write Management's Goals and Objectives. *Journal of Management Review*. 1981, 70. P. 35–36. URL: https://community.mis.temple.edu/mis0855002fall2015/files/2015/10/S. M. A. R.T-Way-Management-Review.pdf
3. Міністерство фінансів України. Ключові показники ефективності (KPIs) для Державної фіскальної служби. 32 с. URL: https://mof.gov.ua/uploads/redactor/ files/ KPI%20%для20%ДФС.pdf
4. Курілов Є. KPI для ДПС: чи вдасться цього разу? Чи необхідний для цього окремий закон? URL: https://azones.law/analytics/kri-dlya-dps-chy-vdastsya-tsogo-razu-chy-neobhidnyj-dlya-tsogo-okremyj-zakon/
5. International Criminal Court. Office of the Prosecutor Strategic Plan 2023–2025. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023–08/2023-strategic-plan-otp-v.3.pdf
6. International Criminal Court. Report of the Court on Key Performance Indicators (KPIs) Results and Analysis of the KPIs in the International Criminal Court Strategic Plan (2023-2025). URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024–07/2024-KPI-ENG.pdf

Скрипник А. В.,
доктор філософії в галузі права, асистент кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ХТО НЕ ВСТИГ – ТОЙ ЗАПІЗНИВСЯ АБО СПІРНІ ПИТАННЯ НАКЛАДЕННЯ АРЕШТУ НА МАЙНО

Початок повномасштабної агресії проти України істотно змінив усі без виключення сфери суспільного життя нашої держави. Трансформація не оминула і кримінальну юстицію. Беручи до уваги, що традиційно кримінальне провадження може бути пов'язане із обмеженням низки прав і свобод людини і громадянина, особливо гостро актуалізується забезпечення правових гарантій в умовах воєнних дій. Попри концептуальну незмінність завдань кримінального провадження в умовах дії воєнного стану (ст.2 Кримінального процесуального кодексу України») правозастосовна і судова практика демонструє зміну оцінки функціонування тих чи інших процесуальних інститутів крізь призму прав людини: частішають випадки відходу від неухильного дотримання правових гарантій на користь ефективності кримінального провадження.

У межах даної роботи буде досліджено прояв описаної вище тенденції на прикладі обмеження права власності – конституційного права (ст.41 Конституції України) та конвенційної гарантії (ст.1 Протоколу 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Одразу варто зауважити, що введення правового режиму воєнного стану не є першопричиною виникнення підходу, що аналізуватиметься далі, проте саме перехід від урядування в мирний час до функціонування державного апарату в умовах активних бойових дій, на думку автора, став поштовхом до укорінення такого підходу у кримінальній процесуальній практиці.

Під час досудового розслідування часто постає потреба у застосуванні такого заходу забезпечення кримінального провадження, як арешт майна. Як відомо, цілі арешту майна (забезпечення збереження речових доказів; спеціальної конфіскації; конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої не-

правомірної вигоди (ч.2 ст.170 КПК) потребують оперативності у застосуванні такого заходу, а іноді – і негласності у його ініціюванні. Так, відповідно до ч.2 ст.172 КПК клопотання слідчого, прокурора, цивільного позивача про арешт майна, яке не було тимчасово вилучене, може розглядатися без повідомлення підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, їх захисника, представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо це є необхідним з метою забезпечення арешту майна.

Саме щодо накладення арешту на майно, що не було тимчасово вилученим, доволі часто виникає спір між сторонами кримінального провадження: зокрема, сторона захисту може посилатися на неможливість взяти безпосередню участь у розгляді і вирішенні даного питання слідчим суддею (здебільшого на судовій стадії), у той час як сторона обвинувачення може стикнутися із проблемами у виконанні ухвали слідчого судді про накладення арешту на майно у випадку, якщо таке майно вибуло із власності підозрюваного, обвинуваченого, третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт.

Так, у правозастосовній практиці можуть виникати ситуації, коли від моменту ініціювання накладення арешту майна (подання стороною обвинувачення відповідного клопотання до слідчого судді) і до моменту накладення арешту на майно (постановлення ухвали) право власності на майно зазнає істотних змін. До прикладу, особа, яка не поінформована в силу ч.2 ст.172 КПК про подання даного клопотання, добросовісно може вирішити розпорядитися майном на власний розсуд, відчуживши його. Відтак складається ситуація, за якої правовий статус майна, щодо якого вирішується питання про арешт, зазнає змін від моменту ініціювання цього питання до моменту його вирішення.

Водночас процесуальний закон не дає відповіді на жодне з двох ключових у такому ракурсі питань: 1) які запобіжники, окрім ч.2 ст.172 КПК, може використовувати сторона обвинувачення, щоб не допустити недобросовісного відчуження майна, на яке може бути накладено арешт, з метою, наприклад, його приховання від подальшої конфіскації абощо;

2) станом на яку дату слідчий суддя, суд, під час вирішення питання про накладення арешту на майно, має оцінювати перелік наявного у підозрюваного, обвинуваченого майна: а) на момент запиту стороною обвинувачення інформації із державних реєстрів (підготовка відповідного клопотання); б) на момент його подання до слідчого судді, суду (ініцію-

вання накладення арешту на майно); в) на момент вирішення поданого клопотання (розгляд клопотання і накладення арешту на майно).

Однозначної, а головне – прийнятної з точки зору правової визначеності для сторін кримінального провадження відповіді у процесуальному законі не віднайти. Проте, беручи до уваги поширеність таких ситуацій у практиці, цілком виправдано звернутися до її матеріалів з метою віднайдення можливих розв'язків. Так, ухвалою Олександрівського районного суду міста Запоріжжя від 20 серпня 2025 року (справа № 331/27/25) у задоволенні клопотання сторони захисту про скасування арешту майна було відмовлено [1]. Лейтмотивом сторони захисту стало те, що «у період між отриманням відомостей із Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та прийняттям рішення слідчим суддею ОСОБА_5 здійснила відчуження частини належного їй майна, тим самим власник майна змінився». Проте, суд відмовив у скасуванні арешту майна, посилаючись на те, що: а) «на момент прийняття рішення слідчим суддею про арешт майна ОСОБА_5 були наявні правові підстави для його накладення (з метою конфіскації майна як виду покарання), із наданих слідчому судді відомостей щодо права власності слідчий суддя зробив висновок, що майно, на яке необхідно накласти арешт, належать ОСОБА_5, тому само по собі рішення слідчого судді від 17.02.2025 було таким, що відповідало діючому законодавству та набрало законної сили, оскільки в апеляційному порядку не оскаржувалось»; б) «станом на момент 20.08.2025 право власності нового власника ОСОБА_20 жодним чином не обмежується, отже рішення слідчого судді від 17.02.2025 в частині майна, власник якого змінився, фактично не виконується» [1].

Водночас, національна судова практика демонструє і дещо відмінний підхід. Точності заради варто зауважити, що авторові не вдалося віднайти у судовій практиці діаметрально протилежного рішення, адже майно, на яке накладався арешт, або ж обставини зміни власника відрізнялися від провадження, що аналізувалося вище. Натомість аргументи, висловлювані судами, а також резолютивна частина прийнятих рішень дозволяють стверджувати про такий підхід саме як про інший, відмінний від попередньо розглянутого. Так, накладений на транспортний засіб арешт було скасовано як такий, у застосуванні якого відпала потреба, ухвалою Святошинського районного суду м. Києва від 20 серпня 2025 року (справа № 331/27/25) [2]. Причиною для цього стало те, що власник арешто-

ваного майна змінився через скасування у судовому порядку договору купівлі-продажу.

В іншій справі арешт майна було скасовано з огляду на те, що «накладено арешт на майно особи, яка не є учасником кримінального провадження, а наявність даної заборони перешкоджає у вільному, володінні, користуванні та розпорядженні власним майном, суд дійшов висновку, що подальший арешт майна буде непропорційним втручанням у права особи, якій належить право власності на майно, і буде нести характер свавілля з боку держави по відношенню до приватних інтересів та прав особи» [3].

Осмислення логіки кожного із підходів дозволяє визнати більш виправданим саме другий – потребу скасовувати арешт, накладений на майно підозрюваного, обвинуваченого вже після відчуження такого, на користь чого можна висловити наступні аргументи. *По-перше*, процесуальний закон не містить «запобіжників», які б дозволяли обмежити право власності до накладення на майно арешту з метою конфіскації майна як виду покарання у випадку, якщо таке майно не вилучалося. Відтак, відсутні право інструменти обмеження права власності, з чого слідує відсутність правових підстав і для його подальшого обмеження шляхом застосування арешту майна із ретроспективною дією. *По-друге*, у випадку застосування слідчим суддею, судом права на розгляд клопотання без його власника (ч.2 ст.172 КПК) дії власника, спрямовані на відчуження майна, є не лише законними і правомірними, але ще й добросовісними. У такому разі у сторони обвинувачення відсутні підстави стверджувати про приховування майна від можливого арешту.

У Доповіді про дотримання принципів демократії, прав людини та правовладдя в умовах надзвичайного стану *(Report – Respect for democracy, human rights and the rule of law during states of emergency)*, ухваленій Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційська Комісія) 19 червня 2020 року у спосіб письмової процедури, яка замінила 123-тє пленарне засідання [CDL-AD(2020)014], наголошено, що «навіть в умовах надзвичайного стану переважну силу повинен мати засадничий принцип правовладдя. *Правовладдя означає, що органи влади* зобов'язані діяти в межах закону, а *їхні заходи мають переглядати незалежні суди*. Потрібно гарантувати юридичний захист осіб» (§ 9), а також зазначено, що відступ від прав є тимчасовим призупиненням

гарантій певних прав людини, серед яких засадничі *судові гарантії дедалі частіше розглядають як такі, від яких не можна відступати* (§ 41).

У світлі викладено вище варто звернути увагу на те, що навіть попри надзвичайний характер умов, у яких функціонує суспільне та державне буття в Україні, відступ від конституційних та конвенційних гарантій не є виправданим, що покладає особливі зобов'язання на носіїв судового контролю на досудовій стадії кримінального провадження, які своїми рішеннями мають забезпечувати належний рівень дотримання правових гарантій.

Список використаних джерел:

1. Ухвала Олександрівського районного суду міста Запоріжжя від 20 серпня 2025 року, справа № 331/27/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129822233
2. Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 20 серпня 2025 року, справа № 331/27/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116493472
3. Ухвала Богунського районного суду м. Житомира від 16 червня 2025 року, справа № 295/13141/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128139286

Смирнов М. І.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРІОРИТЕТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Після повномасштабного військового вторгнення країни-агресора в Україну, 3 травня 2022 р. Верховна Рада України ухвалила проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом. КПК України доповнився новим розділом IX[2] «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом», яким передбачається обсяг і процесуальний порядок такого співробітництва[1].

21 серпня 2024 року Римський статут Міжнародного кримінального суду (*англ. Rome Statute of the International Criminal Court*, далі – РС)[2], було ратифіковано із заявами та поправками до нього Законом України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» (№3909-IX від 21.08.2024 р.).

Обов'язок співробітництва з Міжнародним кримінальним судом (*англ. International Criminal Court*, далі – МКС) є незаперечним для держав, які є учасниками РС, і внаслідок цього мають перед МКС зобов'язання всебічно з ним співпрацювати. У своєї діяльності МКС повністю покладається на співробітництво з державами, починаючи від виконання прохання про надання допомоги шляхом проведення процесуальних дій на території України і закінчуючи надскладною формою співробітництва пов'язаною із передачею особи до МКС. Крім того, компліментарний характер юрисдикції МКС робить його функціонування повністю залежним від співробітництва з державами.

Співробітництво з МКС здійснюється з метою сприяння у притягненні до кримінальної відповідальності та покаранні осіб, які вчинили злочини, що підпадають під його юрисдикцію, шляхом вжиття необхідних заходів на прохання МКС про співробітництво, в тому числі прохання про надання допомоги, про тимчасовий арешт, про арешт і пере-

дачу особи, а також інші прохання, які можуть направлятися відповідно до РС.

Приводом для співробітництва України з МКС є запит (прохання), тобто засноване на кримінальному процесуальному законодавстві України та РС звернення суду, прокурора або слідчого за погодженням з прокурором про надання допомоги до МКС, які стосуються кримінальних проваджень щодо злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС або інших тяжких і особливо тяжких злочинів.

Стаття 626 КПК «Запити (прохання) до Міжнародного кримінального суду» відображає можливі форми звернень, які можуть бути використані центральним органом України під час співробітництва з МКС.

У РС для позначення звернень під час співробітництва та надання допомоги використовується термін «прохання». В розділі IX[2] КПК законодавець теж переважно використовує термін «прохання», а термін «запит» вживається лише у ст. 617 та ст. 626 КПК. Однак, в розділі IX КПК вживаються такі терміни, як «запит», «доручення», «клопотання» та «прохання». Слід зазначити, використання в КПК різних термінів не має принципового значення, оскільки вони мають одне смислове навантаження, а в нашому випадку стосуються одного – звернення України до МКС про надання допомоги.

Таким чином, відповідно до КПК, РС та міжнародної практики, звернення центрального органу України до МКС може бути оформлено у формі: *запиту* – офіційне звернення, яке містить прохання про надання допомоги; *прохання* – за своєю суттю аналогічне до запиту та вживається у РС для позначення звернень до МКС.

Згідно ст. 626 та ч. 1 ст. 617 КПК, компетентний орган може через центральний орган України звернутися до МКС із *запитом (проханням) про надання допомоги*. Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 541 КПК компетентним органом – є орган, що здійснює кримінальне провадження, який звертається із запитом (проханням) або який забезпечує виконання запиту (прохання) про міжнародну правову допомогу.

Статтею 626 КПК, а також РС передбачений *порядок підготовки (складання) та направлення* судом, прокурором або слідчим за погодженням з прокурором прохання про надання допомоги до МКС.

При складанні прохання до МКС про надання допомоги *обов'язковим є дотримання вимог до його форми та змісту*, передбачених діючим кримінальним процесуальним законодавством України та РС.

Відповідно до ч. 2 ст. 626 КПК прохання про надання допомоги складаються у письмовій формі за правилами, передбаченими ст.ст. 551 і 552 КПК. Слід зауважити, що положення ст.ст. 551 і 552 КПК регламентують зміст та форму запиту про міжнародну правову допомогу при проведенні процесуальних дій. Не всі вимоги зазначених статей можуть бути застосовані під час складання прохання до МКС про надання допомоги. Зокрема, не вказується назва компетентного органу запитуваної сторони, посилання на дотримання засади взаємності тощо. Тому готувати прохання до МКС про надання допомоги необхідно з урахуванням особливостей співробітництва України з МКС та при дотриманні положень РС з перекладом на одну з робочих мов МКС.

Прохання про співробітництво і будь-які підтвердні документи надаються однією з офіційних мов запитуваної держави чи однією з робочих мов МКС на вибір, зроблений державою під час ратифікації, прийняття, затвердження чи приєднання, або супроводжуються перекладом однією з таких мов. Подальші зміни такого вибору здійснюються відповідно до Правил процедури і доказування (ч. 2 ст. 87 РС).

Прохання про інші форми допомоги, згадані у ст. 93 РС, надсилається в письмовому вигляді. Таке прохання у відповідних випадках *повинно містити або супроводжуватися*: 1) стислим викладом мети прохання й запитуваної допомоги, у тому числі правової основи й підстав такого прохання; 2) якомога детальнішою інформацією про місце перебування або дані про будь-яку особу чи місце, які необхідно встановити або ідентифікувати для надання запитуваної допомоги; 3) стислим викладом істотних фактів, на яких ґрунтується прохання; 4) мотивами й детальним викладом будь-якої процедури або вимоги, що підлягають дотриманню; 5) такою інформацією, яка може бути необхідною відповідно до законодавства запитуваної держави для виконання прохання; 6) будь-якою іншою відповідною інформацією, необхідною для надання запитуваної допомоги.

Зазначений порядок та інформація застосовуються також стосовно прохання про допомогу, надісланого від МКС до України.

Порядок направлення прохання до МКС залежить від стадії кримінального провадження, на який виникла потреба в такому зверненні.

Якщо необхідність у направленні прохання виникає *під час розслідування або судового розгляду* – прокурор або слідчий за погодженням з прокурором складає прохання і надсилає його до Офісу Генерального прокурора.

Якщо необхідність у направленні прохання виникає *під час виконання вироків* – суд складає прохання і надсилає його до Міністерства юстиції України.

Отже, слідчий за погодженням з прокурором, прокурор або суд, можуть скласти прохання, які стосуються кримінальних проваджень щодо злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС, або інших тяжких і особливо тяжких злочинів та направити його Центральному органу України.

Офіс Генерального прокурора або Міністерство юстиції України отримав від компетентного органу України, прохання до МКС про надання допомоги: 1) вивчає прохання на предмет обґрунтованості, а також щодо відповідності його змісту та форми вимогам кримінального процесуального законодавства України та РС; 2) приймає рішення про направлення прохання до МКС або про його повернення з усіма матеріалами компетентному органу.

Якщо судом, прокурором або слідчим за погодженням з прокурором прохання до МКС складене з дотриманням вимог, передбачених КПК та РС, Офіс Генерального прокурора або Міністерство юстиції України протягом десяти днів приймає рішення про направлення такого прохання. Прохання до МКС про надання допомоги спрямовується відповідно до процедури, передбаченої кримінальним процесуальним законодавством України та Римським статутом безпосередньо або дипломатичним шляхом.

Якщо форма та зміст прохання до МКС про надання допомоги не відповідає вимогам кримінального процесуального законодавства України та РС, прохання та всі матеріали протягом десяти днів повертаються відповідному органу України з викладом недоліків, які потрібно усунути, або з поясненням причин неможливості направлення запиту.

Прохання надсилається дипломатичними каналами чи будь-якими іншими відповідними каналами, які можуть бути визначені кожною державою-учасницею під час ратифікації, прийняття, затвердження або приєднання. Подальші зміни такого визначення з боку кожної держави-учасниці здійснюються відповідно до Правил процедури і доказування (ч. 1 ст. 87 РС). У невідкладних випадках прохання може бути надіслане будь-яким засобом, здатним забезпечити доставку письмового повідомлення (ч. 1 ст. 91 РС).

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. №4651-VI / Відомості Верховної Ради України. 2013.

№ 9–10, 11–12, 13. Ст. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651–17#Text.
2. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

Соловйова О. Є.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології навчально-наукового інституту № 5 Харківського національного університету внутрішніх справ

ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У ПЕРІОД ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

З 24 лютого 2022 року розпочалося повномасштабне застосування російською федерацією збройної агресії проти України, у зв'язку з чим Указом Президента було введено воєнний стан в державі [1]. Саме у цей період надзвичайно актуальним постало питання належного документування воєнних злочинів та ефективного збирання доказів. Це обумовлено не лише потребами національного кримінального судочинства, а й завданням забезпечення міжнародної відповідальності за грубі порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини.

Важливість документування воєнних злочинів полягає у фіксації кожного факту злочинних дій, що можуть свідчити про вчинення актів геноциду, злочинів проти людяності чи воєнних злочинів. Такі матеріали виступають основою для розгляду справ як у національних судах, так і в міжнародних інституціях, зокрема Міжнародному кримінальному суді (МКС).

Якраз проблеми збирання доказів, фіксування і розслідування тяжких воєнних злочинів, скоєних ворогом проти цивільного населення, вимагають від правоохоронних органів особливої підготовки і обізнаності. Робота в місцях масових поховань, проведення ексгумацій, розслідування розстрілів мирних жителів, випадків катування і насильства пов'язані з комплексом надзвичайно складних процесуальних, криміналістичних та етичних завдань, які вимагають високої професійної підготовки слідчих, судово-медичних експертів, психологів і міжнародних спостерігачів, а також забезпечення належних умов для збереження доказів і дотримання прав жертв та їхніх родин. Окремого розгляду потребують також питання, що стосуються особливостей взаємодії правоохоронних органів України (слідчого, прокурора, експертів та ін.) з міжнародними правоохоронними органами та судовими інстанціями інших країн, особливо в частині співпраці з МКС під час розслідування кримінальних право-

порушень. Перш за все, вказане обумовлюється тим, що під час досудового розслідування важливо забезпечувати єдиний стандарт збору доказів у провадженнях щодо воєнних злочинів, який би узагальнив кращі міжнародні та вітчизняні практики розслідування таких злочинів і надав необхідні знання щодо предмета доказування і відповідні інструменти для визначення пріоритетів щодо збирання доказів війни на стадії провадження досудового розслідування воєнних злочинів.

Проблеми розслідування воєнних злочинів та пов'язаних із війною кримінальних правопорушень, а також питання збирання, фіксації та документування доказів війни досліджуються впродовж останніх одинадцяти років. Значний внесок у наукову розробку цього напряму зробили такі відомі вчені-процесуалісти, як І. В. Гловюк, О. М. Дроздов, В. А. Завтур, М. І Пашковський, В. В. Рогальська, Г. К. Тетерятник, Т. Г. Фоміна, Ю. М. Чорноус, О. О. Юхно та ін. [2, 3, 4]. Актуальність подальших досліджень у цій сфері зумовлюється новими реаліями сьогодення, що постали перед Україною у зв'язку з повномасштабним вторгненням країни окупанта, потребою вдосконалення національного законодавства та його гармонізації з міжнародними стандартами, а також необхідністю вироблення практичних механізмів ефективного розслідування й документування воєнних злочинів у сучасних умовах.

Проаналізувавши та дослідивши практику розслідування воєнних злочинів та напрацювання вчених в цьому напрямі, необхідно зазначити, що основними проблемами щодо провадження досудового розслідування воєнних злочинів є такі, як: 1) ускладнений доступ до місця вчинення злочинів, так як значна частина злочинів вчиняється у зоні бойових дій, або на тимчасово окупованих територіях, що ускладнює збирання доказів і огляд місця події, а також спричиняє ризик для слідчих та експертів; 2) масовість злочинів, так як щодня реєструються сотні епізодів, що створює надмірне навантаження на слідчі органи та призводить до затримок у розслідуванні; 3) дефіцит ресурсів, так як органи досудового розслідування нерідко не мають достатньо спеціалізованих технічних засобів та кадрового забезпечення для роботи в умовах війни; 3) спричинені труднощі, пов'язані з необхідністю швидкого фіксування доказів, так як вони можуть бути втрачені із-за бойових дій, а також умисними діями ворога, який цілеспрямовано знищує сліди злочинів, здійснює масові поховання, тим самим ускладнюючи фіксацію фактів вчинення воєнних злочинів, погодними умовами та додатковими труднощами,

що створюють цифрові докази, які потребують особливих умов збереження і перевірки (використання стандартів міжнародних протоколів (Протоколу Берклі), збереження ДНК-профілів та інших біологічних слідів для ідентифікації тіл загиблих), необхідність використання спеціального обладнання та технічних засобів, таких як спеціальні лабораторії для аналізу доказів, апаратури для балістики, обов'язкове забезпечення ланцюга збереження доказів (chain of custody) та ін.; 4) проблеми захисту потерпілих і свідків, так як особи, які постраждали від воєнних злочинів, перебувають у стані психологічної травми, що ускладнює отримання достовірних та достатніх показань, необхідність використання відео-фіксації допитів для подальшого використання у національних і міжнародних судах; 5) необхідність постійного міжнародного співробітництва, тобто узгодження дій із МКС, Євроюстом, Європолом, міжвідомчими та спільними слідчими групами (JIT, СОГ), що вимагає додаткової координації та погодження провадження слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Зауважимо, що для збирання доказів під час розслідування воєнних злочинів у міжнародній практиці вважається доцільним залучення експертів-криміналістів, які допомагають ідентифікувати окремих осіб та організованих груп, причетних до вчинення злочинів, виявляти джерела доказів (речові докази, цифрові носії інформації, показання свідків, потерпілих), надавати допомогу слідчим у проведенні криміналістичних досліджень; військових експертів, які аналізують питання військової ситуації збройного конфлікту на певній території, визначають залучені сили, бойовий порядок, ланцюг командування та ін.; дослідників-науковців, які допомагають правильно кваліфікувати діяння як воєнні злочини, злочини проти людяності чи геноцид, визначають ключові ознаки правопорушення, що відрізняють його від звичайних злочинів та пояснюють їхній вирішальний вплив на правову оцінку діяння; експертів із верифікації та збереження цифрових доказів (супутникових знімків, відео- та аудіо-матеріалів, даних з відкритих/напіввідкритих джерел в інтернеті (OSINT)), чия діяльність гарантує належність і допустимість таких доказів у міжнародних та національних судових процесах; психологів та фахівців для роботи з потерпілими і свідками, які забезпечують їх психологічну підтримку, допомагають уникнути повторної травматизації та створюють умови для отримання достовірних і повних показань та ті, які допомагають визначити ознаку вчинення воєнного злочину і з'ясувати

чому вона стала ключовою для вчинення злочину проти миру та людяності.

Участь таких експертів-аналітиків у кримінальному провадженні в Україні є достатньо обмеженою, але разом з тим, Україна як держава-учасниця МКС має право співпрацювати з експертами інших країн, які мають значний досвід роботи з найбільш серйозними, воєнними злочинами і передавати на його розгляд будь-які ситуації, що підпадають під його юрисдикцію. В свою чергу, доцільно зазначити, що створення Єдиної бази даних воєнних злочинів, яку веде Офіс Генерального прокурора України, позволяє систематизувати інформацію та забезпечити доступ для міжнародних партнерів з використанням мобільних додатків (єВорог, eyeWitness to Atrocities), а також дозволяє громадянам фіксувати злочини та передавати інформацію з геолокацією і часовими мітками до правоохоронних органів, а практика створення спільних слідчих груп (Joint Investigation Teams) забезпечує міжнародний обмін доказами та уніфікацію стандартів розслідування [5; с. 32; 6].

Відповідно, Національна поліція, СБУ, прокуратура та суди здійснюють первинну фіксацію злочинів та розгляд кримінальних проваджень, МКС проводить незалежне розслідування злочинів агресії, геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, а ЄСПЛ розглядає міждержавні справи «Україна проти росії», що стосуються масових порушень прав людини і такі рішення формують практику, яка зміцнює позицію України на міжнародному рівні та встановлює кримінальну відповідальність держави-агресора. Підсумовуючи все вищезазначене, необхідно зауважити, що системне документування воєнних злочинів і належна фіксація доказів війни є не лише глобальним завданням, на сьогоднішній момент, для правоохоронних органів, а й важливим елементом міжнародної боротьби за справедливість, відновлення прав жертв агресії та запобігання безкарності злочинців у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Закон України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022 (дата звернення 19.09.2025)
2. Главюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1

Кримінального процесуального кодексу України. Видання 4. Електронне видання (станом на 30 грудня 2022 р.). Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2023. 82 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/141e9323-8f98-4f61-bad9-bd88bb627707/content.

3. Пашковський М. І., Крапивін Є. О., Яворська В. В. та ін. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі та катування : метод. рек. / Київ, 2023. 104 с. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_katuvannya.pdf.
4. Клименко І. В., Цуцкірідзе М. С., Орлов Ю. В. та ін. Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти: наук.-практ. посіб. / за ред. В. В. Сокуренка. Харків, 2024. 432 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/d9e7644e-5f73-44cb-8dc2-d5d63f723ce7/download.
5. Гусаров С. М. Щодо вдосконалення окремих положень досудового розслідування з урахуванням воєнного стану. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.). Харків: ХНУВС, 2022. С. 31–33. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/14834.
6. Розслідування воєнних злочинів: Пошук у відкритих джерелах. Global Investigative Journalism Network. URL: https://gijn.org/ua/uncategorized-ua/15-porad-dla-rozsliduvanna-voennih-zlociniv/ (дата звернення 19.09.2025).

Хом'як А. Р.,
помічниця адвокатки Шайхлісламової Яни Василівни, адвокатське об'єднання «Донець і Партнери»

МЕЖІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ГЕНОЦИДУ В КОТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ, ВИКЛИКИ ДОВЕДЕННЯ

«Тут йдеться про щось інше, ніж право, а тому юридичний розгляд таких явищ є помилкою»
Карл ЯСПЕРС

За всю історію сучасного цивілізованого світу лише кілька подій офіційно були визнані геноцидом. Чому так? Адже історія світу містить чимало кривавих сторінок, що супроводжувались знищенням груп населення та їх ідентичності. Проте не всі вони були визнані як геноцид компетентним органом. Нам відомо про страшні події Руанди 1994 року: до мільйона вбитих, тисячі зґвалтованих та зруйнованих доль. Беззаперечно геноцид… Тоді механізм притягнення до відповідальності за так званий «злочин серед злочинів» спрацював на відмінно, адже геноцид у концептуальному розумінні тих часів – це насамперед про кількісне знищення людей.

А чи має значення кількісний показник знищення української нації для кваліфікації дій держави-агресора як геноциду? Чи можливо події в Україні різняться і говорити необхідно не про кількість? Впевнена, кожен українець ствердно відповість, що на сьогодні росія намагається знищити нашу націю. Для кожного з нас, події, що відбуваються в Україні і є розумінням геноциду як такого, але чи є це розумінням з точки зору міжнародного кримінального права? Як переконати світову спільноту у необхідності розширити значення поняття «геноцид» та кваліфікувати дії росії за ст. 6 Римського статуту Міжнародного кримінального Суду і чому це так важливо для нас?

«Викинути все за борт, щоб врятувати корабель»

Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1848 року (далі – Конвенція) наміром геноциду визначає *«знищити,*

повністю або частково, ***національну, етнічну, расову*** *або* ***релігійну*** *групи як таку»* [2, ст. 2]. І все. Хоча з самого початку Рафаель Лемкін у створене ним поняття «геноциду» вкладав ширший сутнісний зміст. Проте чим більшою була кількість людей, до яких він звертався, то більш аморфним ставав цей термін. В решті-решт для задобрення СРСР, влада якого хвилювалась, щоб її дії не підпали під визначення цього злочину, з дефініції поняття «геноцид» виключили слово «політичну», що свідчило про те, що Лемкін готовий скидати баласт заради своєї головної мети – ратифікації Конвенції (будь-якою ціною). В результаті остаточна редакція Конвенції набула ознак документу політичного компромісу між державами**.**

Зважаючи на неповноту формулювання у Конвенції визначення «геноциду», ЄСПЛ у рішенні «Василяускас проти Литви» зазначив, що «*національні органи влади мають право на власний розсуд тлумачити визначення геноциду ширше, ніж те, що міститься в Конвенції*» [3, п. 181]. Але якими є межі цієї широти і чи погодиться МКС із запропонованим Україною новим тлумаченням «геноциду»? Для того, щоб зрозуміти чи може відповідь на останнє питання бути позитивною, необхідно віднайти вагомі аргументи кожному правозастовцю щонайменше для самого себе. І так – для кваліфікації «геноциду» українського народу непотрібно рахувати кількість жертв як, наприклад, у Руанді, важливим показником є їх «якість».

Кого знищує росія в першу чергу? Носіїв цінностей. Умисел країни-агресора направлений саме на таких людей і має назву – «денацифікація» – заявлена президентом країни-агресора мета «спеціальної воєнної операції». Значення, яке керівництво росії вкладає у це слово описано у книзі Армена Гаспаряна «ДеНАЦИфикация Украины. Страна невыученных уроков», яку управління справами президента росії згідно договору №213 від 22.11.2017 закупило для вивчення та використання посадовими особами, а сам путін цитував її перед нападом на Україну. *«На думку ОСОБА_6, російська влада як суб'єкт «денацифікації» повинна забезпечити поміщення усіх українців, які залишаться живими після проведення бойових дій, до так званих фільтраційних таборів та провести над ними масштабний судовий процес за прикладом Нюрнберзького процесу… За результатами цього процесу повинні бути винесені вироки усім українцям, які мають проукраїнську позицію. Найбільш проукраїнських налаштованих громадян, на думку ОСОБА_6, потрібно*

знищити…»[1]*[8]* Така тактика в знищенні не всіх українців, а лише тих, хто є справжнім націоналістом, і є геноцидом всієї національної групи, тому що знищення цієї частини громадян саме собою автоматично зумовить зникнення національної групи в цілому. Така позиція перегукується і з думкою Міжнародного Суду ООН, висловленою у рішенні щодо застосування Конвенції – «Хорватія проти Сербії»,: *«якщо певна частина групи є символічною для всією групи або має важливе значення для її виживання, це може підтвердити висновок про те, що ця частина кваліфікується як істотна для всієї групи»* [7, п. 142]. Аналогічна думка викладена у справі «The prosecutor v. Goran Jelisi», яку сформулював Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії,: *«намір геноциду може мати дві форми: з одного боку, намір знищити дуже велику кількість членів групи, а з іншого – намір знищити більш обмежену кількість осіб, обраних з огляду на вплив, який їхнє зникнення матиме на виживання групи як такої»* [4, п. 82].

Відзначу, що вирішальним для кваліфікації злочинних діянь як геноциду є доведення існування спеціального наміру на знищення повністю або частково національної групи як такої. Такий намір може бути експліцитним, тобто сформульованим у конкретних документах, як, наприклад, при Вірменському геноциді в Оттоманській імперії чи Голокосту у нацистській Німеччині, а може бути імпліцитним, тобто прямо не вираженим, як, наприклад, під час Голодомору в роки сталінського режиму. Але, в будь-якому випадку, на думку Міжнародного Кримінального Суду, *«намір та усвідомлення мають бути встановлені з відповідних фактів та обставин»* [1, п. 3, с. 1].

Крім того, необхідно довести наявність належного рівня реальної загрози для існування захищеної групи. Захищеність групи – на перший погляд нібито просте словосполучення, у доведенні якого для нас немає виникнути особливих труднощів. Але, судова практика Міжнародного кримінального права містить різні підходи щодо того, що слід оцінювати при визначенні того чи є група захищеною. До прикладу, у справі «The Prosecutor v. Laurent Semanza» Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди висловив, що: *«при визначенні того чи група належить*

[1] Вироком Шевченківського районного суду м. Києва у кримінальному провадженні №42022000000000377 від 16.03.2022 Артема Гаспаряна визнано винним у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 442, ч. 2 ст. 110, ч. 3 ст. 109 КК України, та засуджено до 10 років позбавлення волі.

до сфери захисту ст. 6 Римського статуту МКС слід оцінювати об'єктивні особливості соціального чи історичного контексту ТА суб'єктивне сприйняття її винним» [5, п. 317], а у справі «The Prosecutor v. Juvenal Kajelijeli» зазначено, що: *«трибунал вимагає доказів, які підтверджують, що жертви АБО належали до ... національної .... групи АБО були такими на думку винного»* [6, п. 813].

Щодо доведення існування належного рівня реальної загрози для існування української національної групи, то тут, на мою думку, ключовим аспектом є висвітлення демографічної ситуації, яка набуває ознак демографічної катастрофи. Постійне зменшення чисельності населення через загибелі, депортації, еміграцію і є свідченням того, що існування українців як національної групи перебуває під серйозною реальною загрозою.

Отже, резюмуючи це дослідження, хотілося б повернутись до епіграфу роботи – до слів знаменитого філософа Карла Ясперса, який коментуючи суд над нацистським злочинцем, що був одним з організаторів Голокосту, – Адольфом Айхманом, написав: *«Тут йдеться про щось інше, ніж право, а тому юридичний розгляд таких явищ є помилкою».* Для мене це речення не про те, що «*розгляд таких явищ є помилкою»*, а про їх складність. Але як важко б нам не було у доведенні, кваліфікація дій країни-агресора як геноциду є критично важливою для українців, оскільки це не лише підтвердження жахливої правди про мету росії – знищити українську націю, але й про можливість захистити наше право на існування як народу. Визнання цих дій як геноциду означатиме, що світ нарешті визнає наш біль і втрати, а також підтримує нашу боротьбу за справедливість, пам'ять і мирне майбутнє. росія відмовила нам в праві на існування, але наші сила, єдність та незламність доводять, що Україна житиме.

Список використаних джерел:

1. Елементи злочинів: Міжнародний Кримінальний Суд (п. 3, стор. 1, 2001).
2. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього: прийнята 9 грудня 1948 року Генеральною Асамблеєю ООН. Набула чинності 12 січня 1951 року.
3. Рішення ЄСПЛ у справі «Василяускас проти Литви» (Vasiliauskas v. Lithuania), (заява №35343/05, п. 181, 2015).

4. Рішення Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії у справі «The prosecutor v. Goran Jelisi», (заява № IT-95–10-T, п. 82, 1999).
5. Рішення Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди у справі «The Prosecutor v. Laurent Semanza», (справа № ICTR-97–20-T, п. 317, 2003).
6. Рішення Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди у справі «The Prosecutor v. Juvenal Kajelijeli», (справа № ICTR-98-44A-T, п. 813, 2003).
7. Рішення Міжнародного Суду ООН у справі «Хорватія проти Сербії» (Croatia v. Serbia), (заява щодо застосування Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, п. 142, 2015).
8. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 07.07.2022 (справа № 761/11826/22, провадження № 1-кс/761/6622/2022).

Шепітько М. В.,
д. ю. н., професор, провідний науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук
України, член-кореспондент НАПрН України

ПРІОРИТИЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ОСОБЛИВОСТЯМИ ЇХ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ

Останнім часом пріоритизація кримінальних проваджень почала відігравати в Україні певну роль під час розслідування різних злочинів під час війни. Це викликано різними обставинами, що пов'язуються із досягненням ефективності під час розслідування. Разом із цим цей підхід викликає сумніви, оскільки за допомогою пріоритизації кримінальних проваджень, розслідування окремих злочинів здійснюється за залишковим підходом. Саме це й викликає сумніви в самій можливості пріоритизації кримінальних проваджень в Україні.

Відповідно до опублікованих даних дискусії JustTalk Національне антикорупційне бюро України сформував критерії пріоритизації за п'ятьма рівнями, перший з яких – охоплює «триваючі тяжкі та особливо тяжкі злочини, які вчиняються високопосадовцями або злочинними організаціями або ж завдають шкоди на сотні мільйонів гривень», а другий і подальші рівні – охоплюють «злочини, що були вчинені раніше або становлять меншу загрозу для суспільства». При цьому Національна поліція зважає на «суспільний резонанс, жорстокість або цинічність злочину, нерівність перед законом, небезпека для великої кількості людей, безкарність злочинців». Служба Безпеки України вказує, що до пріоритезації має бути готове саме суспільство, бо за кожним злочином є потерпілий [1].

На теоретичному та практичному рівні пріоритизація кримінальних проваджень почала відігравати окрему роль не так давно [2, 3]. Постановка даної проблеми вже формує певну критичність до формування пріоритазції кримінальних проваджень, оскільки самою Конституцією України вона не передбачена. Вже в ст. 3 Конституції України сформовано, що людина, її життя і здоров'я, честь, гідність, недоторканність

та безпеку є найвищою соціальною цінністю. Крім того, вже в ст. 1 КК України передбачає, що Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням.

Серед завдань кримінального провадження також не передбачається жодної пріоритизації, вказуючи на те, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України). Тож сам факт постановки питання про пріоритизацію вказує на проблеми реалізації кримінальної політики (включаючи кримінально-процесуальну політику), формування кадрів органів кримінальної юстиції, обставини реалі кримінального процесу під час війни.

На сьогодні окремою проблемою на практиці є розслідування саме воєнних злочинів, учинених в України. привертає увагу кількість зареєстрованих злочинів – 185 537 у період з 24 лютого 2025 до 05 жовтня 2025 рр. [4]. На нашу думку, це пов'язується, перш за все, із проблемами їх фіксації та кваліфікації. Слід звернути увагу, що з початку широкомасштабного вторгнення російських військ до України національними судами було постановлено 156 вироків за даними Єдиного рестра судових рішень щодо воєнних злочинів [5]. Це означає, що тільки в 0,08% зафіксованих випадків кримінальне провадження доходило до стадії вироку. З першого погляду виникає питання щодо ефективності та спроможності органів національної кримінальної юстиції здійснювати розслідування та відновлювати справедливість в межах кримінальних проваджень за фактами вчинення воєнних злочинів в Україні (ст. 438 КК України). Також виникає питання щодо ефективності кримінальної політики в Україні. Ймовірно однією із причин ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду в Україні і стали складнощі при кваліфікації та розслідуванні, визначення змісту воєнних злочинів на практиці. Разом із цим подальша імплементація положень Римського статуту МКС до КК України має зростаючу потребу, оскільки

таким чином здійснення кваліфікації таких діянь зменшить вплив міжнародних актів на постановлення рішень судами України, до чого судова система залишається не підготовленою.

Проблеми фіксації воєнних злочинів в Україні також викликаний багатьма чинниками: 1) окупація цілих регіонів; 2) здійснення повторних обстрілів в місцях вчинення злочинів та проведення огляду місця події; 3) відсутність доступу до місць вчинення воєнних злочинів; 4) знищення слідів вчинення таких злочинів, свідків та потерпілих; 5) знищення інфраструктури органів кримінальної юстиції; 6) зменшення матеріальних ресурсів необхідних для цього; 7) зрадницька та колабораційна діяльність окремих представників, тощо.

У цій ситуації динаміка розслідування воєнних злочинів може вказати на те, що національні органи кримінальної юстиції фактично концентруватися на первинній кваліфікації та фіксації доказів воєнних злочинів. Однак, імовірно, не всі із зафіксованих та зареєстрованих на первинній стадії воєнних злочинів можуть виявитися такими під час подальшого розслідування. При цьому встановити кількість кримінальних проваджень, за якими відбулася перекваліфікація (динамічність цього процесу) встановити не вдалося.

Також слід нагадати, що на сьогодні до КК Україні було включено злочини проти людяності, що певним чином конкурують із воєнними злочинами. Крім того, до воєнних злочинів на практиці можуть бути включені й такі діяння, що до них не відносяться за Женевськими та Гаазькими конвенціями, Римським статутом МКС і як наслідок – за ст. 438 КК України. Це означає, що аналіз отриманих доказів потребує постійного перегляду зареєстрованих воєнних злочинів, вчинених України без остраху перекваліфікації на практиці. Таким чином, не тільки проблема непідготовленості кадрів до розслідування воєнних злочинів, стає на перше й місце, але й неготовність системи органів кримніальної юстиції до визнання помилок. Це стосується і відстуності виправдовувальних вироків в перші роки російсько-української війни за найтяжчі міжнародні злочини.

З початку широкомасштабного вторгнення до України констатовано неможливість «перекладання» розслідування на іноземних та міжнародних партнерів. Однак слід акцентувати увагу на зусилля окремих неурядових організацій, груп правозахисників та журналістів, що здійснюють документування воєнних злочинів в Україні. Це не вказує на певну під-

міну органів кримінальної юстиції, однак допомога таким органам може бути суттєва за умови належної співпраці (на прикладі коаліції «Україна. 5 ранку», проєкту «Соняшники», тощо).

На нашу думку, постановка проблеми щодо пріоритизації кримінальних проваджень тягне за собою констатацію неможливості на належному рівні досягати цілей та завдань кримінального провадження на рівні заявленому Конституцією України та кримінального законодавства. За такого підходу пріоритизація має включати рівність прав людини і громадянина. Крім того, сам факт здійснюваної пріоритизації не може надати результат здійснення ефективного розслідування, оскільки і при цьому можуть використовуватися неналежні засоби та методи розслідування, використовуватися недопустимі докази, прийматися невмотивовані рішення.

Список використаних джерел:

1. Як пріоритизують кримінальні провадження в умовах обмежених ресурсів? EUACI. 28 травня 2025 р. URL: https://euaci.eu/news-and-events/how-are-criminal-cases-prioritised-in-the-conditions-of-limited-resources/
2. Глинська Н. В. Пріоритизація у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, ключові аспекти та виміри. *Питання боротьби зі злочинністю*. Вип. 49, 2025. С. 86–100
3. Пашковський М. І. Пріоритизація кримінальних проваджень за статтею 438 КК України: перспективи цифровізації. Альманах наукових праць фахівців Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України за результатами досліджень у 2022 р. Право, 2023. С. 80–91.
4. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2
5. Єдиний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/

Для нотаток

Наукове видання

ПРІОРИТЕТИ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ТА ВІДНОВЛЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Матеріали круглого столу
м. Харків, 23 вересня 2025 року

Електронне наукове видання

Видається в авторській редакції

Підписано до поширення через мережу Інтернет 09.12.2025.
Відповідає формату друкованого видання 60×84/16.
Обл.-вид. арк. 9. Об'єм даних 3,1 Мб

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: https://pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023